हनेबहम्ह भाजु डा॰ तेजरत्न कंसःयात
दुनेगलँ

खेलुइताः
(साहित्यिक दँ-पौ)

स्वंगूगु दँ | ने. सं. ११०२ ह्मपुजा | स्वंगूगु ल्याः

सम्पादक
नरेन्द्रमान श्रेष्ठ · बिजयेश्वर बैद्य

व्यवस्थापक
राकेश शिल्पकार

सह - सम्पादक
केदार 'सितु'

सह - व्यवस्थापक
तीर्थराज बज्र॰ एस॰ एन॰ चित्र॰

पिकाक
खेलुइताः पिकाक गुथि
ललित अध्ययन गोष्ठी,
तंगः त्वाः, यल ।

मूः ३।-

सल्लाहकार
स्वयम्भूलाल श्रेष्ठ
जनकलाल बैद्य
नर्मदेश्वर प्रधान

दुजः
जुजुभाइ चित्रकार
बद्रीनारायण नकर्मी
प्रकाश राजकर्णिकार
श्याम कृष्ण रंजित

देबः
वत्स गोपाल बैद्य

थाकू
मञ्जुश्री प्रिन्टिङ्ग प्रेस
इखाछें त्वाः, यल ।
फो. ल्याः २१५०८

तया वयाच्वनागु दु नापं हे क्वी क्वीया दुने गुगु नं पंगल:त चीका: छप्पं छधी जुया: स: तय्या लागी ब्याक्क उपेक्षित भाषाभाषिपिन्त इनाप या वयाच्वनागु दु। अथे हे थुगु स्वंगूगु ल्या: नं उगु स:या मेगु लिध्व: स: ख:

अन्त्यय्, थुगु ल्या: पिकाय्त च्वसु बियादीपिं च्वमि भाजु मय्जुपिं विज्ञापनदातापिं, मा:गु सुझाव व नैतिक तिब: बियादीपिं ह्नेवहपिं पासापिं, नापं पत्रिका इलय् हे पिकाय्त लगनशील जुया ग्वहालि यानादीपिं मञ्जुश्री प्रिन्टिङ्ग प्रेस व चामुन्द्रा प्रेसयात जिमिगु शुभाय् अले इलं भाय् मह्लाना त:पुमछि हे ग्यसुग्यंगु च्वसुत थुकी दुथ्याके मफुगु च्वमि भाजु मय्जुपिंके क्षमा फ्वना। नापं ने. सं. ११०२ दँ क्यंगु लसता सकल मानव मात्रयात भिन्तुना !

धल:

चिनाखँ

बाखं

च्वखँ

समालोचना

अनुसन्धान

पुरुखा पिनिगु म्हगस

– सिद्धिचरण श्रेष्ठ

जिमि हे पुरुखापिनिगु हिचःति मुनाः दयाच्वंगु थ्व जिगु दे बिलिबिलि जायाच्वंगु अमिगु हे माया--मतिना खः जिगु म्हय लख दुन्य क्वसिना च्वंगु थ्व धर्ति अमिसं हे खः पित हःगु वा-फय्, खुसिबाः, निभाः मधास्यें थःत थ्वया निंतिं फ्याःगु ।

छेँ, बुँ व ख्यः क्यब थाय्बाय् सकतां खः पुरुखापिनि हे छेँगू ल्वानाः, ख्यानाः, स्यानाः व सिनाः थ्वैत सदां म्वाका तःगु गाः, ध्वप ल्हाकाः, कंम्हाः चीकाः थथ्याःथाय् माथं वंकाः गां, पाः, दे, लँपु अमिसं स्वंगु जीवन गुँखि म्हीगु ब्वलंकाः ।

जिगु प्ये, जिगु घुडु, जिगु तिय पुन्य नं खः पुरुखापिनिगु हिचःति अमिगु म्हगस खः, स्वयम् जि हे नं न्हयैपुस्य च्वंक्यत थुगु सृष्टि छिंक्यत, भिंक्यत, यैपुस्य च्वंक्यत थन जियां लिपा वैपिंत आयूबू जि सदां खेलुइताः थें जःया नं जः तुं ज्वीत ।

पुलांगु म्ये

(राग, सिन्हाज्या)

मुंम्हः- प्रेम बहादुर कसाः

हुनि हुनि सखी छन वम्ह ब्वना बिहुनि ॥धु॥
सपनास खनिव जिथास ओयिव
अनेग लसया ख ल्हायुव
दनाव स्वया जिन छम्ह मदयिओ
जि मन ओयुनि थे त्यनिओ ॥१॥
प्रान रुमनिओ नय मजियाओ
वनयो जि बि (र) हन गनाओ
सरिल मछिनाओ लाहाति केनाओ
बैद्यन जिगु रोग मसिओ ॥२॥
ला जावभन जुरयो प्रभुन मदु स्वओ
व्हनकिओ जिगु दुख सियाँओ
कान्हजु बोना बिओ जि मन चोनिओ
अनेग पुण्य फर लायुओ ॥३॥
राजा फची तथओ जि वने मजिओ
जि वने लोकन छु धायुओ
सखी छ वनाओ बोनाओ जित बिओ
सहस्र बिनति ख ल्हानाओ ॥४॥
जि व म्हमसिओ सु भक न्यनिओ
थ्वम्ह धक कने जि मसयुओ
स्यनाव छोओ जित छता मल्यनक रे
ल्हाकम्ह कृष्णजुन खनिव ॥५॥

मध्यकालया अभिलेखय् नेपाल भाषा

डा० कमलप्रकाश मल्ल

१. न्ह्यखँ

१.१ बिस्क बिस्कं खंग्वःया कथं लिच्छवि अभिलेखया शुरु निसें हे
ेपाल भाषा छ्यलातःगु खने दुसां पूवंगु वाक्य बाय् वाक्यांशया रूपय्
ेपाल भाषा छ्यला तःगु दसि ने० सं० २९३ या सक्वया ल्वहंपोयां ग्हापायागु
लूनि । ग्रन्थ रचनाय् नेपाल भाषा छ्यलातःगु प्रामाणिक दसि नं ने० सं०
०० या जःखःया हे जक खने दु । नेपाल भाषाया गठन व स्वभावया
ेतिहासिक खोजि व अध्ययनया लागि मूज्वलंया रुपय् मध्यकालया प्राप्य
भिलेख तसकं महत्त्वं जाः । थ्व ईयां अभिलेखया प्रामाणिक संग्रह व
ंकलन पिमदनिसां थ्व बःधंगु टिप्पणीया लागि भाजु हरिराम जोशीजुं
ाचीन नेपाल या थ्यंल्याः ५३-५८ (भदौ-चैत्र २०३६—असार-साउन
२०३७) स पिदंगु ९६ गू अभिलेखया गुहालि काय्त्यना । नेपाल सम्वत
लिस्था जूसां निसें ने० सं. ३२० सं मल्ल वंश शुरु मजूतले पूर्व
ध्यकाल, ने. सं. ३२० सं निसें ने० सं० ६०२ स नेपाःगाःया राज्य
ुच्चा मदःतले मध्यकाल, व ने. सं ६०२ निसें ने. सं. ८८८ तक उत्तर
ध्यकाल धकाः इतिहासवेत्तापिसं प्रचलनय् हःगु काल-बिभाजन कथं थन
. सं. ३१० निसें ने. सं. ६०२- थ्योंमथ्यों स्वसःदंया दुने पलिस्था
ानातःगु अभिलेखय् छ्यलातःगु नेपाल भाषाय् छपुलु बिइत्यनागु दु ।

१.१ ने. सं. १ निसें ने. सं. ३२० तक दुनेया कालयात गुम्हं गुम्हं
तिहासकारं "अन्धकारया युग" धकाः नां छूगु दु । छाय्धाःसा थ्व
सः व चाःचू दंया दुने अभिलेखया प्रमाण साप हे म्हो । जोशीजुया

Medieval : NS 320 - 602

संकलनय् थ्व ईया २६ गू अभिलेख खने दु। व फुकं संस्कृत भासं हे जक । गुलि 'दु उलि नं चिचिहाक:गु व खण्डित । ने. सं. ३२० निसें ने. स ६०२ तकया अभिलेख मध्यय् नेपाल भाषा छ्यलात:गु दकले पुलांगु अभिलेख ने. सं. ३५३ या मोतीटारया ३ ऋव: दुगु अभयमल्लया पालय्या अभिलेख ख: । अनंलि स्थितिमल्लया उदय (ने, सं. ५००) न्ह्य:या अभिलेखय् नेपाल भाषा छ्यलात:गु छगू महत्त्वपूर्णगु ख:, ने. सं. ४५४ मदुसत:या सिज: पौ । स्थितिमल्लया इलय् नेपाल भाषायात बुलुहुँ छुं भतिचा थाय् बिया ह:गु खने दु । ज्योतिर्मल्ल (ने. स. ५३०) निसें " अथ पर नेपाल भाषा " धका: अलग्ग हे नेपाल भाषां खँ हनेगू नीस्वनेगु ज्या जुइ ।

१.३ अभिलेख पलिस्था यायगु ज्याय् सस्कृतया मू भूमिका जुइगु स्वाभाविक ख: । सस्कृत "देव भाषा" अले नेपाल भाषा "लोक भाषा" जक । अभिलेख पलिस्था यायगु ज्या छगू पुण्य कर्मयायगु व कीर्ति स्थापना यायगु ज्या जुल । संस्कृत छगू परिस्कृत व स्तरीकृत भाय्, नेपाल भाषा छगू खंल्हाबल्हाया जनभाषा जक । उकें संस्कृत भास शिक्षा-दीक्षा कया: समाजय् च्वय् थ्यनाच्वपि शाक्य, वज्राचार्य, ब्राम्हण, आचार्य, दैवज्ञ व कायस्थपिसं संस्कृतं स्व:ता मेगु भासं अभिलेख च्वय्त थाकुइगु अस्वाभाविक मखु । प्राचीन कालं निसें हे नेपालय् शिक्षा--दीक्षाया भाय् संस्कृत हे खनेदु । उलि जक मखु सनातन धर्म व महायान धर्म नितांया माध्यम हे संस्कृत जुल । उकें संस्कृतया प्रभुत्व निर्विवाद जुइगु हे जुल । नेपाल भाषा संस्कृत व प्राकृतया सम्पर्कय् व:गु छुं मखुसां लिच्छविकालं निसें हे खने दु । मध्यकालय् थ्व भाय् लिपिबद्ध जुलं नं संस्कृत प्रभावित वर्गया पाखें हे जूगु दु । उकि अभिलेखय् छ्यलात:गु नेवा: भाय् अध्ययन व विश्लेषण याय् न्ह्य: थ्व खँ लुमंके वह: जू । अंग्रेजी, हिन्दी बाय् नेपाली भायया शैली व वाक्य – गठनं प्रभावित च्वमिपिसं नेवा: भाय् छ्यलीबलय् गुलि भाषाया थ:गु पह: व: बिचा: याना स्वय्दं सी दइ। नेपाल भाषा छ्यलात:गु मेगु प्रमाणिक दसि छुं मदुगुलिं क्वीगु भायया व्याकरणया अध्ययनया लागि मध्यकालया अभिलेखया उपयोग याय् माला-च्वंगु दु ।

२. पुलांगु भायया अध्ययनय् जोर्गेनसनया व्याकरणया उपादेयता

२.१ सन् १९४१ स पिदंगु डा० हायन्स जोर्गेनसनया A Grammar

f the Classical Newari क्वीगु पुलांगु भायया अध्ययन, अन्वेषण व लेषणया लागि छगू तसकं ज्याय् ख्यले ज्यूगु ज्याव: ख: । नेंपा:या किरात य् खल:या गुगुं नं भायया थुलि दुग्यंगु व्याकरण प्रकाशनय् व:गु खनी नि । तर थ्व व्याकरण छ्यले न्ह्य: स्वयम् जोर्गेनसनया धापू लुमंके : जू ।

It is a descriptive grammar, not a compara- ve one. I have entirely abstained from references the cognate languages. On the other hand, it as to a certain degree bound to become a hist- rical grammar, since the manuscripts, on which is based, range from the fourteenth to the nine- enth century, and the natural changes in the nguage during this period have to some extent en reflected in them.

(Jorgensen, 1941:1)

व्याकरण च्वय्त जोर्गेनसनं ने. सं. ४८१ निसें ने. सं. ९९० ज:ख:या तलिखित ग्रन्थया लिधसा का:गु दु । थ्व थ्योंमथ्यों न्यास:त्या दँया दुने पाल भाषा हिलाव वनाच्वगु अवश्य नं दय्मा: । छाय्धा:सां गुगुं नं वित भायया शाश्वत चारित्रिक बिशेषता ख: – छगू पुस्ता स्वया: मेगु ताया, छगू थायया स्वया: मेगु थायया, व अऊ छगू सामाजिक वर्गया या: मेगु सामाजिक वर्गया भाय् पाइ । न्यास:त्या दंया दुनेया विभिन्न या वा बिस्क बिस्क भाषिकां च्वयात:गु पुथिया आधारय् च्वयात:गु ाकरण जूगुलिं जोर्गेनसनया व्याकरण ज्याव:या कथ छ्यलेबलय् होश याय् : । वय्कलं धयादीथें थ्व वास्तवय् Descriptive Grammar मखु istorical Grammar ख:, छाय्धा:सा थ्व गुगुं छगू ईया गू भाषिकाया व्याकरण अवश्य मखु । वय्कलं यानादीगु नेपाल षा-क्रियाया बिश्लेषण व रुपायन (Inflection) या प्रस्तुतीकरणया लष्टतायागं थ्व हे कारण जुइ फु (स्वया दिसं कोयलभर, १९७८)।

पुलांगु भायया अध्ययनय् अभिलेखया थाय्

३.१ जोर्गेनसनं ह्लातं च्वयात:गु सफूया अध्ययन या:गु अवश्य दु । तर य्क:या ज्वलं सीमित–मुख्य याना: बाखं, आवदान, पुराण, आयुर्वेद व

ज्योतिषया सफू– व नं छगू निगू त्व:ता: इस्वी सन्या १८ गू व १९ सदौया। अभिलेख, ध्यासफू, कोश, म्ये, नाटक, नीति, धर्मशास्त्र मेमेगु शास्त्र सफू जोर्गेनसनया विश्लेषण-क्षेत्रं पिने ला:गु खनेदु। थुकि मध्यय् नं व्याकरण अध्ययनयाः दृष्टि अभिलेख महत्त्वपूर्ण। वाखं, अवदान, पुराण, शास्त्र आदि ग्रन्थया पाठक शिक्षित वर्ग ख:। तर अभिलेख जनसाधारणया ध्यानाकर्षण याय्‌त पलिस्था याइगु ख:। मूलतः थुकी आपा:सिनं थुइगु खँ उल्लेख याय्‌मा:गुलिं आपा:सिनं ल्हाइगु भाय् छ्यलीगु यक्वं सम्भावना दु। आ:या स्थितिइ थ्व छगू परीक्षण याय् बह:गु परिकल्पना (Hypothesis) जक ख:। संस्कृतं च्वयात:गु अभिलेखय् नं "अथ परम् देश भाषा" धका: संस्कृत अंशय् वने धुंकूगु मूमूखँ हाकनं लिसा कया: नेपाल भासं किया त:गुलि थ्व खँयात तिब: ब्यू। अले जयस्थितिमल्लयां ल्यू नेपाल भास हे सफू च्वयगु, अनुवाद याय्‌गु, टीका दय्‌कीगु अभिलेख पलिस्था याय्‌गु स्वना बुलुहु ह:गुलि बहुसंख्यक प्रजायात सम्मान याय्‌गु भनं इमिगु जनभाषायात थाय् बिया यांकूगु खनेदु। मेमेगु विधाय् स्वया अभिलेखय् जनभाषाया उपो प्रमाणिक व आधिकारिक ख्वापा लुया वइगु सम्भावना खनेदु। संस्कृत शिक्षा–दीक्षा कयाव:पि गुभाःजु-द्य:भाजु – आचाजु–जोशीपिनिगु भाय् व शैलीया प्रभाव अभिलेखय् अवश्य ला:गु दु। अथेतुं अभिलेख ल्वहंतय् व सिजपतिइ कीपि ज्याक:मितय् लापरवाहीया चिं नं थायथासय् खनेदु। अय्‌नं अभिलेखया भाय् जीवित जन भाय् नाप ग्रन्थ रचनाया नेवा: भाय् स्वया: यक्व सत्तीगु सम्भावना दु। ग्रन्थ–रचनाया भाषाय् संस्कृतया तप्यंगु प्रभाव ला:गु दु, संस्कृत ग्रन्थ–रचना (Model) या सफल–असफल अनुकरण खनेदु।

४. चीन - सँय् भाय् खलकय् नेपाल भाषा व सँय्-बर्मामि भाय्‌या छुं विशेषता

४.१ मध्यकालया अभिलेखय् छ्यलात:गु नेपाल भाषा कयला स्वय् न्हय: छगू मदय्‌क मगा:गु पृष्ठभूमि कथं उल्लेख याय् बह:गु खं ख:– थ्व भाय्‌या मेमेगु सगोत्री (Cognate) थ:ला:गु भाय् नाप स्वापू। कोगु भाय् चीन–सँय् (Sino–Tibetan) भाय् खल:या सँय्–बर्मामि भाय् (Tibeto-Burman) पुच:या छगू कच्चा ख:। Swadesh 100-Word List या आधारय् थ्व भाय् खल:या ९ गू भाय्‌नाप दाना: प्रकाशनय् ह:गु

तथ्याङ्क अनुसार नेवा: भाय्‌या

नेपाङ्ग भाय् नाप	२८%	गुरुङ्ग भाय् नाप	१६%
सँय् भाय् नाप	२२%	केके भाय् नाप	१६%
तामाङ्ग भाय् नाप	२०%	सुनुवार भाय् नाप	१४%
थकली भाय् नाप	१९%	मनाङ्ग भाय् नाप	१४%
शेर्पा भाय् नाप	१८%		

मूल खँग्व (Basic Core Vocabulary) पाय्‌छि खनेदु (ग्लोवर,१९७०:२३)। थ्व तथ्याङ्कं निता खं सीदु : १) नेपाल भाषा सँय्–बर्मामि भाय् पुच:या छगू भाय् ख: २) अथे जूसां थ्व भाय् सगोत्रीय् भाय् पुचलं तापानावगु आपा: दय् धुंकल। आर्य भाय् (प्राकृत व संस्कृत) नाप छ्वदुया: थ्व नाप सह–वास जूगु ता ई दय् धुंकल।

४.२ आर्य भाय्‌नाप ताईगा सह– वास व सम्पर्क जूसां नेपाल भाषां थ्व गु खल:या चारित्रिक विशेषता गुकथं ल्यंकातल धैगु खं प्वला स्वय्‌त सँय्–बर्मामि भाय् पुच:या छुं विशेषता लुमंके बह: जू। थ्व खल:या खँग्व: आपा: धैथें एकाक्षरी (Monosyllabic)। थ्व जुल थ्व खल:या खँग्व:या विशेषता। व्याकरण व वाक्य–गठनया दृष्टिकोणं आर्य भाषाय् थें थुकी संज्ञा, क्रिया, विशेषण, क्रिया विशेषण, अव्यय आदि खँग्व:या प्राथमिक वर्गीकरण (Primary Categories) वाय् Parts of speech या स्पष्ट आधार छुं मदु। अले गौण वर्गीकरण, गथे कि

संज्ञा या	सर्वनामया	विशेषणया	क्रियाया
लिङ्ग	पुरुष	तुलना	काल
कारक	संख्या	Degree	संख्या
संख्या			भाव (Mood)
			वाच्य (Voice)
			पक्ष (Aspect)

थेंज्यागु Secondary Categories अत्यन्त सीमित। क्रियां छुं ज्या जुल वा सिधल वा मजूनि धैगु भेद सम्म क्यनि; संज्ञाया कर्ता (Agentive) बाहेक मेगु स्पष्टगु छुं कारक मदु; लिङ्गया व्याकरण वा Sex नाप छुं सम्बन्ध मदु; ज्यान दुगु संज्ञा छगू लिंग ज्यानमदुगु मेगु;

थ्व भेदं हिन्दी वा फ्रेन्चया लिङ्ग भेदं क्रिया निर्धारण जुइ थें ञ्रुं फरक मदु । संख्यां नं क्रियायात प्रभावित मयाः, पुरुष-भेदनं उस्त मयाः । संस्कृतय् संज्ञाया हे जक २४ गू रुप दु । ल्याटिन भाषाय् छगू क्रियाया १२० जम्मा रुप दु । सँय् बर्मीमि भाषाय् क्रियाया निगू वा स्वंगू रुप जक । उकें थ्व भाय् खलःयात Isolating वा रुप चलय् याय् म्वाःगु भाय् धाइ । थ्व भाय्या क्रिया उकें छगू कथंया संज्ञा थें हे जक खः । थ्व फुक्क कारणं यानाः थज्यागु भाषाय् word order वा खँग्वःया क्रम हे वाक्य–गठनया आधार जुल । वाक्यय् खँग्व–क्रम खः कर्ता, कर्म व क्रिया अले संज्ञा-वाक्यांशय् जुइमा क्रिया–वाक्यांशय् विशेष्यया न्ह्यः विशेषण च्वनी । अनं सम्पूर्ण सँय् बर्मीमि भाय् खलकय् क्रिया न्ह्याबलें वाक्यया दकले ल्यूने मवसें मगाः । दकले लिपा थ्व भाय् खलकय् संज्ञा व क्रियाय् उपसर्ग (Prefix) व प्रत्यय (Suffix) या प्रयोग जूगु यक्व प्रमाण खने दु । उपसर्ग व प्रत्ययया मू शब्दया रुपायन नाप छुं स्वापू मदु । थ्व उपसर्ग व प्रत्ययया सम्बन्ध अर्थ (Semanticc) नाप उनो ; वाक्य – गठन (Syntax) नाप ह्यो ।

५. मध्यकालया अभिलेखय् छ्यलातःगु नेपाल भाषाया छुं तथ्याङ्क

५.१ आः नकतिनि प्वला स्वयागु सन्दर्भय ने. सं. ३५३ या मोतीटारया अभिलेखया छगू वाक्य स्वया दिसँ

श्री सूतीगल जल कुंलञ्ज युक्त मुहान जस... स्यनक... युते
प्रमुङा चित्तन जुया... जलँ ल्होङा जुरो

थुकी **स्यनक** खँग्व नेवाः भाय्यागु खःसां जःखः पाठ मदुलि व्याकरणया दृष्टि विश्लेषण याय् मछि । तर **प्रमुङा** (प्रसन्न) **चित्तन जुया... जलँ ल्होङा जुरो** पाखे ध्यान बिइबहः जू ।

जलँ (< जन्हं < जधुं < जलद्रोणी) ल्होङा जुरो

या क्रियाया अवस्थां (छुं ज्या सिधःगु) स्पष्ट हे सँय् – बर्मीमि भाय्या क्रियाया बिशेषता क्यं । **जुया** Participle form खः । उकें थन क्रियाया निगू रुप खनेदय् धुंकल – **जुरो** व **जुया** । अऌ **ल्होङा जुरो** क्रिया–वाक्यांशय् **ल्होङा** मू–क्रिया व **जुरो** सहायक क्रिया खः । थ्व ईया अभिलेखय् खनेदुगु मेमेगु सहायक क्रिया खः

यने, हये, याये, रपे, क्यले, माले

थ्व Participle व मेमेगु क्रिया–रुप तथा जुल आदि Auxiliary System विकास जूगुया आपाल कारण मध्यय् प्राकृत भाय्नाप नेपाल भाषाया शुरुं निसेंया सम्पर्क जुइ फु । प्रेरणार्थक क्रिया – प्रत्यय – चेक नं थुगु हे इलय् खने दय् धुंकूगु दु ।

५.२ व्याकरणया दृष्टिकोण ने. सं. ४५४ या मरुसतःया सिजःपौ साप रोचक । थ्व ९ कवःया अभिलेख जूगुलि ह्लापायागु दसी स्वयाः थुकी तथ्याङ्क गाकं लुधंक दु । दकले ह्लापां क्रिया–वाक्यशं नि स्वय्

कः लागरपं च मतेव याङ
खः विद्वकारी याङ
गः मथिरापुं ध्वसरप
घः लाक जुन्वं
ङः जुयमाल्व जु–न्वं
चः चन्हग्न्हपे धाल्व जुरं
छः थिरारपा
जः थ जुर / थ्व जुर

थ्व हे तथ्य मे कथं प्रस्तुत याःसा

रपा	माल्व	याङ	थ जुरं	मतेव	जुय
रपं	धाल्व	थिरारपरङा	थ जुर		
रपे					

आदि क्रिया – रुप खने दुगु स्पष्ट जू । क्रियाया रुप चलय् याय् माःगु आवश्यकता जूगु छुमां **थिरारपरङा** थें ज्यागु (**स्थीर + रपा + याङ**) समस्त रुप नेवाः भायया थासाय् दुथ्याकातःगु क्रियां क्यं । **रपा** प्रत्ययं वयाः थन थ्यंबलय् सहायक क्रियाया ज्यायाःवय् धुंकल । अले **धाल्व** व **माल्वया** लिधँसाय् नेपाल भाषाय् लिपा वयाः अत्यन्त प्रचलितगु Periphrastic Verb Phrase या रुप काःवय् धुंकल । छखें भावप्रकाशनार्थं रुप चलय्याय् माःगु आवश्यकता व मेखेर रुप चलय् याय् मज्यूगु भाय्या स्वभाव–थ्व नितां प्रवृत्तिया दथ्वी द्वन्द हे थुथाय्या भाषाया वैयाकरणिक विशेषता खने दु ।

५.३ मरुसतःया सिजः पौया संज्ञा–वाक्यांश पाखे छको नं आः मिखा ब्वय् ।

कः श्री यँगाल श्री त्रिभय छ्यं पांचालि सन्हान्हस सुदोस

खः श्री च्याछ तव तवमोसन

ग: जुगि सामरगी याके

घ: स्वदेशी परदेशी ननो

ङ: थ्वतेया

च: थ्व थिति लोप बाकया

छ: महानरकस

-sa > yāke > yā

संज्ञा वा संज्ञा-वाक्यांशय् व्यापक रूपं छ्यलात:गु प्रत्यय -स, -न; व गनं नं -सनं खने दु । --स प्रत्यय फुकस्वयां ह्लापांगु Tibeto-Burman Suffix खने दु । थुकियागु प्रयोग अनेक अर्थय् जूगु खनेदु ।- छायधा:सा थ्व अभिलेखय् खने दय् धुंकूगु - याके,- या आदि कारक प्रत्यय वय् सिबे न्ह्य: थ्व हे - स प्रत्ययं ज्या चले जूगु जुइमा: । थ्व खंया प्रमाण लिपा लिपाया आपालं अभिलेखय् खनेदु । (गथेकि जोशी संकलन अभिलेख नं ४३ ने. सं. ४९२ या स्वयम्भूया अभिलेखय् - थ्व आखर टाकर लोकरमी श्री मानीगल त्रसु मुलमोस, स एव स्व नया मुलमोस, अभिलेख नं. ४४ ने. सं. ५०२ या इतुम्बहाया अभिलेखय्- तारास पिण्डिस चोया थ्व देवस चंक्रमस -आदि) । उबलेया संज्ञा-वाक्यांशया छगू रोचक दसि ख:

फाल्गुण शुल्क पूर्णिमासी सोमवार देवल प्रतिष्ठा दिन

(अभिलेख नं ७९ ने. सं. ५६१)

गनं छुं रुपायनया वा प्रत्ययया चि मदुगु ७ गू संज्ञा ऊवलंक मा:ह्ना: त:गु दुसां वाक्यांशया मू - छ्यं (Nuclear Head)-दिन - दकले लिपा व:गु दु । थ्व Modifiers-Modified Construction या छगू बांला:गु दसि ख: । सँय्--बर्मामि भाय्या ध्वांय् ख: ।

५.४ यल, इखाछें, आलक्व हितिया ने. सं. ५३५ या सिज:पौ (जोशी संकलनया न ६९) भाषिक अध्ययनया दृष्टिकोणं लुधंगु दसि ख: । न्ह्या:नेया छगू वाक्य त्व:ता थ्व मुक्कं त:हागु अभिलेख नेपाल भाषां ख: । थथे ता:हाक:गु व मुक्कं नेपाल भाषां च्वयात:गु थ्व ह्लापांगु अभिलेख ख: । थुकी वाक्यांश व वाक्य गठनया गुलि विविधता दु उलि यक्षमल्लया ईया अभिलेखय् नं खने मदु । गथे

... इहकाल वषतस जलवृष्टि मजुयाओ सागर समुद्रस लंख शून्य-

भूओ कालवषत थ्व ।

ख: ,... थ्व पुण्यनं जल उत्पत्ति जुयाव धरित्रीनं जुलवृष्टि जुस्यं हाहाकाल जुओ लोक सत्व प्राणी जगत् रक्षा उद्धार जुलो ।

ग: ... थ्वते लग्न थ्यला सं थ्व जलधारा प्रवेशयाङ लंख हायकं स्थापना याङ दिन जुलो ।

घ: ... ल्होन्यबलेस थ्व लंख मादि मण्डलसं समस्त मेघ शिलाछत्रण साधन लोहतनं तोकपूस्यं तया लोहत पोलाओ स्वयमतेओ ह्लां ।

ङ: ... थ्व शुद्ध भूमिस ... साभुं, क्षगुया लाकाम थुति सुद्धा शरीरस दयकं थ्व शुद्ध भूमिस ओयेमतेओं । थुति, अभिचित्त याङ थ्व हितिया भूमिस निमित्त याय्माल ।...

छता खँ, थुकी - स व - न प्रत्यय संज्ञानाप स्पष्ट Functional role य् वय् धुंकगु दु । - स अधिकरण-कारक-प्रत्यय (Locative Case Clitic) व -न करण (Instrumental/Ergative) व अपदान (Ablative) या या रुपय् विकसित जूगु बां सीदय् धुंकूगु दु । अथे हे Participle व Gerundive Form वा Non-finite Verb Form या दथ्वी नं भेद स्पष्ट खने दत-

जुया ओ / जुयाव - Participle : पूर्वकालिक क्रिया

तोक पूस्य तया { Gerundive : सातत्यबोधक क्रिया
यास्यं तया {

थुलि जूसेंलि थ्व अभिलेखया भाय् क्वीगु थौंया भाय्नापं गाकं सत्तीगु खने द:वय् धुंकल ।

६. मध्यकालया नेपाल भाषाय् भाषिका-भेदया छुं दसि

६.१ यल, आलक्व हितिया भाय् गुलि यात्तुसे च्वं ख्वप भाषं च्वया-त:गु ने. सं. ५६० या पशुपतिया सिज:पौ उलि मच्वं । थ्व खँया मेगु प्रमाण ख्वप लाय्कूया पिनेया यक्षमल्लया ने. सं. ५७१ या सिज:पौ ख: । ह्लापां पशुपतिया सिज:पौया छुं दसु स्वया दिसँ (जोशीजुया अभिलेख नं ७८)

क: संसारदेवी ठकुरिणीस प्रतिमा गौरीसके दिन प्रति अखण्डयाङन जोगारपेओजाके कुन्हु छिन थुयाओ अमसछता, वयंस्वता, चिचेकन, थ्वत्येन त्यवस्याके हांने, थ्व भोजा: गौरीसके न्हवताव संसारदेवी

ठकुरिणिसतं ह्लिथंङ दुखि देशांतरीस द्वायी आवियै ...

ख: ... ह्लिथाव मेता वियाव छोयेके

ग: धरिफलके लाव्र जिमछ्दाम् ११ हाने थ्व समस्तावसपेयातां आय डुंततया

अथेतुं यक्षमल्लया ने. सं. ५७३ या सिजःपौया छुं दसु ब्वय्—

क: श्री श्री जयवक्षमल्लदेव, प्रभु ठाकुरस विजयराजस, श्री छत्रपस, खारनो गडप्राकारनो, लंक्वाठनो दयका जुरोम्

ख: छ्वयदेशश बसरषको समस्तस्यबु खार इघडीस सडं, मेस, सा, फा, थ्वतेस्यबु ह्लोयकेमटेव

ग: प्राकारनो लक्वाठनो स्यकाले थम इङाभु थनथमव ज्यायाच्चके थं छोयकं तकोस्य चिंता यायमाल जुरोम्

थन –सत व –स प्रत्ययया प्रयोग शुरुशुरुइ गथे ख: अथे हे विभिन्न अर्थय् छगू हे प्रत्ययं अस्पष्ट (Undifferentiated Use) ज्या याना च्वंन तिनि। अथे हे -स्यब, ख्वर भाषिकाया विशेषता खनेदु। सल, मे, सा, व फा (न) न्हुइके मते मधासे –थ्वतेस्यब, या प्रयोग थन मेगु विशेषता खनेदु। अथे हे नकेखुन्हु ह्लिच्छिया अर्थय् भोजाकेकुन्हुछिनया प्रयोग न्ह्यथने वह:जू। अथे हे मेता (मत), ह्लवताव (ह्यन्हे तया) धरिफलके (धौ बजि) आदि शब्द नं लुमके बह:जू। येँ–यलया भाषिकां स्वया उपो पुलांगु व पा:गु खँग्व: व वाक्य – वाक्यांश गठनया अवशेष ल्यंकेगु ज्या ख्वपया भाषिकां यानाव:गु न्ह्गु खँ मखु धँगु थुकि यच्चुक सीदु। उकें ख्वप भाषिकाया अध्ययन-अनुसन्धान नेपाल भाषाया इतिहासया लागि आपालं महत्त्वपूर्ण जुल। थन च्व:गु अभिलेख व ग्रन्थया भाषिक – विश्लेषणं नेवा:भाय्‌या गाक पुलांगु रूप व चरित्र ल्यकात:गु वयने फु।

७. सारब्व

७. १ थ्व ब:धंगु लेखय् क्यनेगु कुत: यानागु खँ ख: संस्कृत–प्राकृत आदि आर्य भाय्‌नाप ध्वदुइ धुंका: नेपाल भाषाया विशेषता। सँय्–बर्मी भाय् पुच:या थ:गु चरित्रयात ब्याकं तोमफिकूसें संज्ञाय् विभिन्न कारक-प्रत्ययया विकास, क्रियाया Finite व Non-Finite रूपया विकास, थी थी सह्ायक क्रियाया विकास व Periphrastic Verb Phrase पाखे बुलुहुँ छ्यूगु पला: अले वाक्य-गठनय् न्हापाया छा:गु पह (Rigidity) त्व:ता: यात्तुसे च्वंगु विविधताया विकास थ्व फुक – आर्य भाय्‌या सम्पर्क जूगु खनेदु। थ्व रूपायन (Inflectional morphology) व वाक्य-गठनय् पुलांगु Isolating विशेषताया थासय् वैयाकरणिक सम्बन्ध वा संगतिया (concord) प्रारम्भिक विकासं याना: क्वीगु भाय् गाकं यात्तुसे च्वनावैन्वगु प्रामाणिक दसि मध्यकालया अभिलेखं ह्याजिक क्यं।

७. २ थ्व लेख क्वचाय्‌के न्हःग: नेवा: संस्कृतिया मर्मज्ञ फ्रान्सया आचार्य सिल्वाँ लेविं नेपाल भाषायात कया व्यक्त याना दीगु छत्वा:चा मन्तव्य थन न्ह्यथने, तेना —

> The Newari language of the palmy days embodies a harmonious equilibrium between the Himalayan dialects which had remained in their primitive stage by reason of the seclusion, still poor, rough, and incapable of translating lofty thoughts and abstract notions, and the dialects completely Aryanized by the constant borrowings from the Aryan tongues of the plains. The Newari language has developed its lexicon by an internal process, and if it has had to borrow from the New Indo-Aryan dialects, it has had to assimilate its borrowings and derive new forces therefrom.
>
> (Levi, 1905: I: 252)

नेवा:तय्‌गु, धर्म, कला, संस्कृति व सामाजिक–गठन थेंतु इमिगु भाय् नं किरात व आर्य तत्त्वया समन्वयया यच्चुगु दसु ख: धँगु मध्यकालया अभिलेखं क्वोछीज्यू।

थाय्‌मदु, येँ।

फुलछि श्वय, ११०१।

अक्टुबर ६, १९८१।

लिधंसा-सफू धलः

Benedict, Paul K. 1972 — *Sino-Tibetan: A Conspectu[s]* Cambridge: The University Pre[ss]

Egerod, Soren 1979 — "The Sino-Tibetan Languages" *Encyclopedia Britannica* Vol 16 Chicago: Encyclopedia Britannica Inc ,796–806.

Glover, Warren 1970 — " Cognate Counts via the Swadesh List in Some Tibeto-Burman Languages of Nepal" in F. K. Lehman ed., *Occasional Papers of the Wolfenden Society on Tibeto-Burman Linguistics*, Vol III, Part II. Urbana.23-107.

Jorgensen, Hans 1941 — *A Grammar of the Classical Newari.* Copenhagen: Munksgaard.

Kolver, Uirike and Bernhard 1978 — "Classical Newari Verb Morphology." *Zentralasiatischie Studien.* 12:273-316.

Konow, Sten 1909 — *The Linguistic Survey of India.* Vol III, part I. Calcutta. 1-13.

Levi, Sylvain 1905 — *Le Nepal : Etude Historique d'un Royaume Hindou*, Vol 1 Paris: Ernest Leroux.

Shafer, Robert 1952 — "Newari and Sino-Tibetan." *Studia Linguistica* 6: 92–105.

1955 — "Classification of the Sino-Tibetan Languages." *Word* 11:94-11

1966-67 — *Introduction to Sino-Tibetan.* Part I and II, Wiesbaden: Harrassowitz.

Wolfenden, Stuart N. 1929 — *Outlines of Tibeto-Burman Linguistic Morphology*, London: The Royal Asiatic Society.

समीक्षाया दापू

– रत्नध्वज जोशी

गुगुं छगू रुप, रंग वा ब्वसा बांलाः अथवा बांमलाः धाय्गुया आधार छु ? थह्मं व स्वयाः ह्लापा बराबर अथवा गुबलें गनं स्वय् खने धुंगु रुप, रंग व छाय्‌पा हे मखा। बांलाः बांमला ल्यइगु मिखां खःसां मनं ल्यइगु बांलाः बांमलाःयात त्र स्वया च्वन्ह्याः धाय् हे माः। थथे हे ख्वाःया अवयव (ज्वलं) सकसियां व हे ह्लाय्, म्हुतु, न्यताः आदि खःसां थ्वया स्वयाः यया ख्वाः बांलाः अथवा बांमलाः धया हे च्वना। थथे हे बाखं, कविता, नाटक आदि बिधाया नामं व रुपं छगुलि मयाक म्ह्यःने च्वंवल, ल्यय् माल धाःसा नं ल्यइह्म अथबा आलोचकया अध्ययन व अनुभव हे ल्यय्‌गुया दापू अथवा मानदंड जुयाच्वनी।

गुगुं कृतिया आलोचना याय् न्ह्यवः व कृतिया रुप, उद्देश्य व ग्यसु थह्मं थ्वीके मफत धाःसा उगु विषयय् च्वापुका जुयाः कलम संकेगुया पलिसां सुंक च्वनेगु हे भिं। कृतिया च्वमिलिसे यः मयःया भाव तीव्र जुयाच्वन कि नं उगु कृतिया बिषयय् संतुलित समीक्षा च्वय् थाकुया च्वनेयः। दापू विना आलोचना च्वय् फैगु संभावना मदुसां छगू हे दापुलिं फुक्क कृतिया आलोचना याय्‌त स्वय्‌गु पूवंगु बिचारया लक्षण धाय् छि मजू। समीक्षा याय् त्यनागु कृति पतिकं दापू पाके माःसां व पाकेगुया दुने विवेक संमत संतुलन दय्‌माः।

साहित्य मनया भाषा खः, मनया भाषा मन दुह्मं जक हे थुया

च्वनी। आलु लनेगु ताल्जुं लुँ लनेत स्वैह्म थ:गु खँ– थह्म धयागु खँ मथुल धका: मन क्वतुंका सह जुइमखु । च्वमि थ:थ:गु संस्कृति अनुसारयागु बिश्वासं गुगुं कृति च्वइ। आलोचकं च्वमिया व बिश्वासयात वास्ता मत:से थ:गु हे संस्कृति, थ:गु हे बिश्वासया भरं उजा:गु कृतिया आलोचना याय्त स्वल धा:सा व समीक्षा सुथां लाइगु आश याय् फइमखु। आपाः यानाः नेपाल भाषाया साहित्यिक कृतिया आलोचना याय्त न्ह्यचिलेबलय् थुगु खँय् सतर्क जुइ माला च्वनेफु । भाषा, छ्वास, दूमा:पिसं तुपुलि मपुइगु आदि त:तामछि खँय् नेवा: धाक्व छधी ख: सां कुह्मा: व ज्यापु, त्यपय् व कुह्मा:तय् थ्यंक संस्कृतिया छुं छुं ब्व पा: धयागु न्यने दु । गुलिसियां ह्लय्नुं दू ब्यंसां गुलिसिया दू ब्यनेत फ्विस्वन्हु मा: । थुकथं हे मेमेगु नं गुलिखे खँ दय् फु। थुजा:गु खँया विवेक मत:से सुना नं थ:गु हे संस्कृतिया दापू मनय् तया: न्ह्याह्मसियागु कृतियागु समालोचना यात धा:सां पाठक वर्गं उजाःह्म आलोचकयात तुं–ब्यां धाय्त लिमस्वय् फु ।

कलम च्वलेत न्ह्यचिले मन दुपिं अनेक दुसां सकसिनं उत्थे ग्यंक छाय् च्वय् मफत, अभ्यास सकसितं छाय् माल, गुलिं गुलिं च्वमिया कलम व हे छचा: चा परिधिइ, वात्तुवां चा:हिलेगु व गुह्मसियां कलमं कृति पत्तिकं न्हू न्हूगु क्षेत्रया रहस्य छाय् उला: क्यनेफत ? थुजा:गु बिषयय् समीक्षकया मिखा मवन धा:सा वं थ: य:पिं वा मय:पिं छह्म निह्मसिया कृतिया बिषयय् जक हे थ:गु कलम छचला च्वने मालेफु । गुलिखे च्वमित लिलातले जक ह्माइपु छचाय्त थें साहित्यया क्षेत्रय् ह्ला:तया: मेगु ज्या ज्वने धुनकि 'ग्व, लि हे मला:' धाइपिं व गुलिसिनं धा:सा 'च्वय् घयागु ला ख:, ग्व:, च्वय् मफया च्वनका' धया म्हुतु पिचुकीपिं नं दु, उजा:पिनिगु कृतियात नं इमिगु ख्वा: मस्वसे मद्दिक च्वइच्वंपिनिगु तँय् तया: समीक्षा याय् फय्का च्वनेमा: । गन सेवाया ब्व तब्व जू मजूयागु खँ वइ अन हे जक उजा:पिनिगु दुमदंगु सेवाया खँ पिहां वइ, गुह्म लेखकं त:गुमछि सफू पिकाल धाय्वं जक हे नं वयागु सेवाया मू यक्व वनीमखु । नीदँ नीन्यादँया सेवा गुम्हं लेखकं या:गु छगू बा निगू जक सां संसारया न्ह्य:ने तय् बहगु मफू च्वत धा:सा व छगू दर्जन सफू च्व:ह्मसित स्वया: वयागु सेवाया मू अप्व: ल्या: ब्याय् मालेफु ।

धाय्, छह्म च्वमि क्वीगु भाषा साहित्यय् ज्व: हे मदुगु छगू काव्य, नाटक

वा उपन्यास पिकाल, छह्म निष्पक्षपातह्म आलोचकं उकियात ल्वय्क च्वछाया: समीक्षाया लेख नं पिकाल, दँ बदँ लिपा जूबलय् संगू ब:छि हे मपाक व थें हे च्वंगु कृति मेगु भाषां मेह्म लेखकं व स्वया: ह्लापा च्वयात:गु बा क्वीगु भाषाया प्रेरक जुइफुगु कृति मेह्म आलोचकं ल्वीकल धा:सा ह्लापायाह्म आलोचकया निष्पक्षपातगु ब्यवहारया महत्व छु दत ! उकिं दापू छगू हे जुइगुया महत्व त:मि व चीमिह्म लेखकया कृतिया समीक्षा याय्त्यँबलय् दु थें हे समीक्षकया तफ्फा:गु अध्ययनया महत्व नं उलि हे दैच्वनी ।

ह्लापाला: ह्म लेखकया कृति प्रभाव अथवा प्रेरणा काय्वं लिपा कलम छच ह्म च्वमिया कृतिया मू कम हे जुइमा: धयागु नं मदु । आदि कवि बाल्मीकिया राम व भरत स्वया: तुलसीदासया राम व भरतयात मनूया रुपं जक हे तुलना याना स्वत धा:सा नं लिपा च्व:ह्मेसिया मू छुं पा: मजू । इतिहासया अध्येता मास्टर हेमलाल जोशीया नाटक स्वया: यक्वं लिपा व छगू जक हे च्व:गु ख:सां वासुशशी वैद्यया 'ता:चाप्वाँय्' या ग्यसु ह्म मजू । उकिं समीक्षाया दापू मदय्क मगा: धयागु खँ ख:सां व थुजा:गु हे जुइमा: धाय्बलय् हथाय् चाय् मज्यू । समीक्षाया जि ग्व:ता दुगु ख:, दापू नं व:ता हे जियागु दतं हे मयाय् फु । छता जियागु दापूया उपयोग त:तामछि प्रकारं जुइफु । थ्व हे खँ दापू पतिकंयागु खँय् ज्वं ।

धाय्, आलोचनाया मूल आधार तुलना ख: । तर तुलनात्मक आलोचना सकसिनं छगू हे प्रकारं जक याइ घयागु मदु । थथे हे मेमेगु जियागु समीक्षाया दापूया बिषयय् नं जुइफु ।

संसारय् दक्व विकसित भाषाया साहित्यया इतिहास ब्वनास्वत धा:सा छगू हे तथ्य लुया बइ, ह्लाप्पां ह्लाप्पां बलय् पद्य–साहित्य अथवा लय तया: हाले छिगु म्ये दय्का हइ, व हे म्ये लाना कया मेमेपिसं नं हाली, थथे हे गुलिखे तत:धंगु घटना जुइ, जातिया उन्नति वा अवनति जुइ, व हे खँ छम्हसिनं मेम्हसित कनी, व हे खँया परंपरा न्ह्य ज्याज्यां वनी, मेमेपित कनीम्हसिया लुमंकेगु शक्ति, बाखं कने स:मस:गु पह अनुसार वहे छपु बाखं सां गां पत्तिकं धया थें व बाखंया रुप आपालं वा भतिभति पापां वनी, उजा:गु हे बाखं जक मुं जुइम्ह छम्ह व्यक्ति बिशेषया चा:ति याना: छगू लोक बाखं संग्रह हे पिकाय् बह जुइक छद्वँ खांत खनि धयागु खँ लोकं थुइ ।

की नेवाः जातिया दुने उजाःगु हे बहुमूल्यगु ज्या यलय् करुणाकर बैद्यजुं व लोक म्ये धाक्व मुनेगु ज्या यें स्व. मानदास तुलाधरजुं याना दीगु खः, गुगुयात ल्वय्क भूमिका च्वयाः विदेशी विद्वानपिनि म्ह्यःने अंग्रेजी भाषां तय्गु ज्या ठाकुरलाल मानन्धरजुं याना च्वना दीगु दु । थथे हे प्रेमबहादुर कंसाकारजुं 'बाखं म्ये', 'मतिनाया म्ये' पिकयाः छगू मज्जिमगाःगु ज्या याना दिल । 'डा. लीनहार्डया नेपाल भाषा गीति- मञ्जरी' शीर्षक वियाः डा. कमल प्रकाश मल्लजुं गुगु लेख "सिकःमिया स्वाने" दुने लाकादीगु दु, व थौंया नेवाः जातिया दुने माक्व जाग्रतपिं नं ग्वाःग्वाः दत, आः थःपिनिगु बाखं, नाटक, उपन्यास, खण्ड–काव्य, प्रवन्ध - काव्य आदिया बिषयय् माःह्मसित माःकथं आलोचना च्वया थकाय् माःगुयात थकयाः व स्वया अज़ स्यल्लाक च्वय्गु प्रेरणा मेमेपिंत नं बी माल । तीर्थराज तुलाधरजुं उल्था याना दीगु "आखे" थें जाःगु बाखं–मुना नेपाल भाषां नेवाः जातियागु जीवनयात हे कया च्वया तःगु दय्के फय्के माल । कीसं सहानुभूतिशील जुयाः लागि मचासे मनया मिखाप्वाः चाय्काः बी मानिपिं नं यक्वं यक्वं दनि, उजाःपिं दाजुकिजापिनि छें मचांनिसें थःगु मांभाय् ला अथें हे सैनि, ह्नाप्पां ब्वकेत माःगु भाय् नी सय्के मालका, धकाः वं वयागु वं वयागु स्वला च्वःन, प्वः जुइक मेगु भाय् सय्के हथाय् चाय्गु भ्वासि पहलं दुस्वय् मफुनि । दुमस्वःगु हे भिं । गुम्ह मचां थःगु भाय् पूवंक मसवं मेमेगु भाय् निं सय्कः ज्वी, व मचां थःगु मातृभाषा-यात माक्व आदर भाव याय्गु मखु, हेबाय् चवाय् याय्गु नी सय्की धयागु खँ, बंकीमचन्द्र चटर्जीयागु "हाउ डुडु" (डूडू ?) शीर्षक निबन्ध ब्वना स्वैदीव हे थाइ ।

समिक्षाया दापू समिक्षकया थःथःगु रुचि, अध्ययन सीमा, कृतिया स्वरुप व कृतिकार लिसेयागु आलोचकया सम्बन्ध स्वयाः नं भचाभचा पाय् यः । तर लेखक विशेष नापयागु सम्बन्ध स्वयाः पाइगु मानदंडयात भचा शंकाया मिखां स्वैपिं नं दु । मुख्य खँ समालोचकया दृष्टिकोण व समीक्षाया रुप स्वया वनी । गंभीर र ब्यापक अध्ययन दुम्ह आलोचकं विभिन्न प्रकारयागु समीक्षाया दापू मध्ये गन गुगु ल्वल, अन उगु उगु हे जियागु समीक्षाया दापू छयलाः सकसितं यय्क, सकसितं ल्वय्क आलोचना च्वय् नं फु । अध्ययन गाक्क याय् मधुंकूनिम्ह वा न्ह्यागु कृतियात नं थह्मं स्यूगु वा ल्यय् धुंगु वादबिशेषयागु मिखां जक हे स्वयाः आलोचना च्वैम्ह जुल कि थःगु रुचिया दुने मलाःगु न्ह्यागु कृतियात नं कुं मखिसे आलोचना हे

गच्वय् नं फु । उजाःगु आलोचनायात पूर्वाग्रह–ग्रस्त आलोचना धाइ ।

गुगुं कृतिया कुं जक खिनेत अथवा उकियात जिक्व पाखें च्वछाय्गु दृष्टिकोणं सुनानं स्वैगुं कृतिया बिषयय् छुं च्वत धाःसा उकियात आलोचना समालोचना धकाः सुं च्वन धाःसा व मनूयात समीक्षाया बिषयय् 'नमोवागी' हे मस्यूनिम्ह व्यक्ति खः धाःसां छुं पाइमखु । कवः बुद्धि व पक्षपातं मुक्त जुयाः कृति छु धाय् त्यंगु खः वा छु धाःगु खः, व गुलितक देश कालयात ल्वः जू वा मजू पूवंक ल्ययाः क्यने फुगुयात हे आलोचना धाइ ।

आलोचना अनेक जियागु दु; थाय् व कृतिया रुप स्वयाः ल्वगु थासय् ल्वःगु जियागु आलोचना च्वय् सय्के फुह्मेसित जक आलोचक धाय् ल्वइ । कला कलाया लागी खः, स्वां व्हैगुया थःगु प्राकृतिक नियम दु अय्सां सुं ब्यापारी वा उद्योगपति गुलाफ स्वां व्हैगुया कारण उजाःगु स्वां द्वंचिक मुनाः, उकिया अय्लाः दय्काः अत्तरया नामं मिया ध्यबा थमुंकेमा धैगु लक्ष्य तया ह्वःगु खः धैगु दृष्टिकोणं सुं लेखकं च्वःगु कृतियात लेखक धैंपि कलम ज्वनीपिं पल्टन खः धैगु जपमाः हीकीह्म म्हू आलोचकं आलोचना याय्त कलम ज्वन धाःसा वं उगु कृतियागु आलोचना गुबलें नं न्यायपूर्ण रुपं च्वया नैमखु । थ्व हे खँ सकतां प्रकारयागु आलोचना च्वय्बलय् आलोचक महोदयपिसं विचार याय्गु लुमंकाः दीमाः । समीक्षक च्वमियागु मन व कलम-यागु अवस्था स्वयाः मां, बौ, गुरु थें गं जुइफु, वैद्य डक्टर जुइफु, न्यायाधीश जुइफु, वकिल वा टीकाकार गं जुइ फु । गुम्ह च्वमिया लागी गन गुगु रुप काय् माल, अन उगु हे रुप कयाः प्याखंया नायः नकिं गं थें पहः काय् सःम्हसित हे स्यल्लाःम्ह आलोचक धाइ ।

आलोचनायात तःतामछि जिमध्ये दकसिवय् पुलांगु प्रकार निर्णयात्मक आलोचना पद्धति खः धाइ । संस्कृत भाषां काव्य च्वःपिं कवित मध्ये महर्षि बाल्मीकि व व्यासयात त्वःता कालिदासथा ज्वःम्ह कवि अःातक पिहाँ मवःनि धैगु छपु सिलः हे दु । माःबलय् माःगु थासय् छ्यलेफत धाःसा थुकिया मू उलि थुलि हे मदु । मखुगु थासय् मखु कथं छ्यले लात धाःसा थ्व ति ग्यानापुगु पद्धति गं मेगु दैमखु । थुजाःगु हे आलोचनाया दुरुपयोगं कवि किट्सया निधन २९ दँ जक दय्त्रं जूगु खः धाइ । आलोचकं गुगुं कृतिया बिषयय् बीगु निर्णयया मू तच्वः, उकिं उकियात मद्वंक छ्यलेगु गं उलि हे आवश्यक ।

तःगूमछि कृति मध्ये गुगु सर्वोत्तम धैगु खँ ल्यय् माल, आलोचकं द्वंकल वा पक्षपात यात, छम्हेसिनं काय् माःगु इज्जत मेम्हसित लाइगु ज्रुल धाःसा उजोथाय् द्वंकीम्ह, विवेक व निस्पपक्षपातगु मिखां]मस्वःसे कवःबुद्धि ज्याइम्ह वा निर्णय बीम्ह आलोचक वा परीक्षकं व भाषा साहित्ययागु विकासय् पंगलः थनेगु ज्या यात मधाःसे मेगु छु धाय् ल्वै । क्रीगु भाषा साहित्यया इतिहासय् थुजाःगु हे अविवेकपूर्ण घटना निम्ह नां दंपि भाषा सेवकपिनि पाखें प्यकः तक ज्रुगु जि स्यू । उजाःगु दुर्घटनां थवंथवय् वैमनस्य सृष्टि मयाःसा मेगु छु याइ । उकि सःस्यूपिसं धाइ, 'अज्ञान व अविवेक ति ग्यानापुगु मेगु छुं मदु ।'

खेलुइताः पिकाक गुथिया न्हापांगु सफू 'मतजः' निबन्ध मुना थौं हे न्यानाः स्वया दिसँ ।

यःम्ह गबलें सीमखु

दुर्गालाल श्रेष्ठ

"पालिख्वाँय् जक सी दु छुं छुं
गथु मखं गो गन वन ?"
स्वांतसें सुथया निभालय्
छयों व्हनाः थय् धैच्वन !

वेदनाया मगमगं हे
मग्न जूगु थ्व क्यब स्वयाः
चीसलं हिहिलं - मलं थें
बल छसः बुलुहुं थ्वयाः !

"गन छिपिं श्रन हे जि नं दु
यःम्ह गबलें सीमखु
स्वय् मसःतल्य थःत छिमिसं
थन जि माःसां ल्वी मखु !"

गुजा:म्ह बौ धका: फनफन तं पिकया: बौम्हसिया न्हय:ने हे मच्वंसे मांम्हसिथाय् वन ।

ट्विलिंचिया बाखं थुलि
ध्य: तय्गु कुलि......

[त: दँ न्हय:निसें क्रीगु नेपाल भाषाया म्हनाबने त्यंगु पुलां बाखंया संरक्षण याय्गु ज्याय् थ:गु तन, मन, धन बिया: ग्वाहालि याना च्वनादीम्ह भाजु करुणाकर बैद्यजु क्रीगु नेपाल भाषाया आपालं पुलां बाखंत मुना दीधुंकूगु दु । थुगु हे क्वलय् थ्व "छ्वाँय्तय्गु देश" नं छपु बांला:गु पुलां बाखं ख: । मेमेगु बाखं सिवे थ्व पुलां बाखंया थ:गु हे पह: चह: खने दु । छगू गामय् दक्व मनूत व खुसित जक जूवलय् अन गुजा:गु वातावरण प्याहाँ वल धइगु खँयात थ्व बाखनं वा:चाय्का च्वंगु दु । नापं उजा:गु वातावरणय् थ: थवय् खँल्हाबल्हा आदान प्रदान नं गुगु कथं जुल धइगु खँयात थ्व बाखनं सीमदय्क ध्याचु नका च्वंगु लुमंके वहजू । सं.]

अनुसन्धान ज्वलं ता: लाकालि

– सह प्रा. जनकलाल वैद्य

१. विषय न्ह्यथना

थुगु च्वखँ नेपाल भाषा प्राचीन काव्यया सिर्जनात्मक प्रवृत्तिया बिश्लेषणात्मक अध्ययन शीर्षकय् विद्यावारिधि उपाधिया निंतिं शोध – ज्या याय्त मा:मा'गु अनुसन्धान ज्वलं माला ता: लाकावं च्वनाया ह्लचंथ प्रगति बिवरण ख: । थुकी, प्रस्तावित शोध ज्याय् अन्त: साछ्य रुपय् छ्यले बहगु अनुसन्धय ज्वलंया जक नि स्रोत, स्थिति, बिषय व थुमिसं क्यना च्वं कथंया नेपाल भाषा काव्यया परम्परा संकेत याय्गु कुत: यानागु दु । नापं नापं, शोध-ज्या यायां वनेवलय् ध्वदूवइ ख्वा:व:गु 'गल:या खँ कया: नं चर्चा याय्त्यनागु दु ।

१.१ 'प्राचीन काव्य' धयागुया स्पष्टिकरण

प्रस्तावित बिषय शीर्षकय् दुथ्या:गु 'प्राचीन काव्य'या स्पष्ट व्याख्या याय् मा:गु आवश्यक भा:पिया । इतिहास बिषयं नाला त: कथंया बिशेष समय अवधियात लक्ष्य याना: 'प्राचीन' खंग्व: रुढ अर्थय् छ्यला तयागु मखु । नेपालया इतिहासय् प्राचीन काल धका: धया त:गु लिच्छवि काल दुनेया नेपाल भाषा काव्यया सिर्जनात्मक प्रवृत्तिया शोध–ज्या थ्यंक हे जुइ त्यंगु ला धका: भ्रम थमजुइमा । प्रश्ताबित अनुसन्धान विषयया पृष्ठभूमि खं छुइबलय् धा:सा लिच्छबिकालय् नेपाल भाषाया स्थितियात कया: विवेचना याय् माली तिनि । उबलय्या धार्मिक, सांस्कृतिक व सामाजिक रीति स्थिति

न संस्कार परम्परा कथं मध्यकालीन नेवा:जन–जीवनय् थ्यंक दहं वया: नेपाल भाषा काव्यस लिथ्वया च्वनीगु भावया पृष्ठ पोषकजुया च्वंगुला कि धका: सम्रमाण वाला: क्व:छिना क्यने मानि । थुलि धा:सा अवश्य ख: शोध अनुसन्धान यायां वनेबलय् उग प्राचीन कालया नं नेपाल भाषा काव्य परम्पराया पला: चि लुइके फइला धया‌गु अभिलषित आकांक्षा च्वय् वंगु 'प्राचीन' खँग्वलय् ध्वनित यानागु ख: । धात्थें ला थ्व सोध–ज्यां ने. सं. ४८१–९६५ तकया समयावधि क्षेत्र विशेषत: कत्ताइ । सामान्यत: त:दँ पुलांगयात शिष्टता पूर्वक 'प्राचीन' धायगु चलन दु ।

१.२ 'सिर्जनात्मक प्रवृति 'धयागुया व्याख्या

प्रस्तावित शोधज्या नेपाल भाषा काव्य (नाटक व बाखं त्व:ता:) या सिर्जनात्मक प्रवृत्ति बिश्लेषण याना क्यनेगु ख: । सिर्जनात्मक प्रवृत्ति धका: जि क्वय् न्ह्यथ । तयागुयात लक्ष्य यानागु ख: —

क) अनुवाद व टीकाया नं मदुगु– काव्य सिर्जना,

ख) काव्य तत्व व (भाव व कला निता पक्षया) जा:गु मौलिक काव्य–सिर्जना,

ग) थ:गु देश दुने अथवा ज:ला ख:ला देशय् प्रचलित व प्रख्यात जुया च्वंगु गुगुं काव्य परम्परा व प्रवृत्ति खना सजग जुसें थ:गु देश, काल, परिस्थिति व जन भावना ल्वयूक सिर्जना याना त:गु काव्य,

घ) आत्मानुभूति साधारणीकृत जुइफयूक काव्य कृतिया अभिन्न अङ्ग थें याना न्ह्यब्वया त: काव्य,

ङ) थ:गु हे पहगु काव्य–विधा व विशेष प्रवृति ह्लचब्वयूगु ज्या खँ, प्रख्यात व उत्कृष्ट काव्यया लिधंसा कया: अथवा ऐतिहासिक घटनाया लिधंसा कया: अथवा थ:गु जन–जीवनय् प्रचलित लोक म्ये व लोक बाखंया लिधसाय् प्रवन्ध काव्य सिर्जना याय्गु ज्या खँ ।

२. अनुसन्धान ज्वलंया स्रोत

२.१. नेपाल भाषा काव्यया सिर्जनात्मक प्रवृत्तिया अनुसन्धानात्मक अध्ययन

...याय्‌त कयागु आधार स्रोत थुपि ख: —

क) लोक म्ये (ख) दाफा भजन सफू (ग) म्ये सफू घ) शिलाभिलेख (ङ) पौभा: (च) पुलांगु नाटक (मे, श्रृंगारोक्ति, वीरोक्ति, देश व राज बर्णना जक) (छ) च्वाना सफू जुया पिहाँ व:गु पुलांगु नाटक व म्ये सफू ।

क) लोक म्ये नेवा: जातियाके यक्वं दु । थुगु क्षेत्रय् पूवंक व व्यापक अनुसन्धान ज्या जुइ हे मानि । आ: तक, थुगु क्षेत्रय् श्री सत्यमोहन जोशीं ज्या छुना दीगु नं ख:; गुकिया फल स्वरुप लोकगीतया छुं म्हलका शीर्षक च्वखँ पासा जन्मोत्सवाङ्क (ने. सं. १०७३) स पिदंगु नं ख: । उगु च्वखँय् गुलि म्ये स्व. श्री मानदास तुलाधरं मुंका: तया द्रीगु व श्री प्रेमबहादुर कसा:या संकलनया छुं म्ये नं दुथ्या: । अथे तुं जन–कवि केशरी श्री धर्मराज थापां 'मेरो नेपाल भ्रमण' धा:गु सफुती नेवा: लोक म्येया दसु सहित चर्चा याना दीगु नं लुमंके बह जू । नी न्यादँ न्ह्य: यें, यल व ख्वपया त्वा: त्वालय् यक्वं पुलांगु लोक म्ये वयूकलं मालेगु कुत: याना दिल, उबलय् हे नेपाल भाषा लोक म्ये लोप जुया वनें धुंकूगु खँ नं श्री सत्यमोहन जोशीं अनुभव याना दीगु खने दु (जोशी: ने. सं. १०७३ पासा विशेषाङ्क) । लोक म्ये नेपाल भाषाय् यक्वं प्राचीन कालयागु दयूमा: धका: पुवारे म्ये, सिह्नाज्या म्ये व धातु म्ये थज्या:गुलि क्वीत संकेत याना च्वंनि । लोक म्यें विकसित जुया: तिनि लिपिवद्ध गीतिकाब्य, मुक्तककाव्य व प्रवन्ध काव्य खने दयूक: वइगु ख: ।

ख) भाग्यया खँ ख:, नेपाल भाषाया गुलिखय् धार्मिक, सामाजिक, श्रृङ्गारिक, नैतिक व ऐतिहासिक बिषय बस्तुया गीति काव्य सम्पदा लिपिवद्ध जुया: च्वगुलि आ:तलें न्यने ब्वने दया च्वंन । दाफा व भजन सफू सफुति लिपिबद्ध जुया: नेपाल अधिराज्यया थाय् थासय् थ्यंक न्यना वना नं च्वन । थुमिके सुरक्षित जुयाच्वंगु म्येयात हे आधारभूत प्रमाणिक अनुसन्धान ज्वलं धका: नाला छयले जिउ । थुजा:गु सफुली विभिन्न इष्ट देव देवीपिनि स्वरुप गुण वर्णनं जा:गु प्रार्थना म्ये, सामाजिक रीति थिति नीति ब्वइगु म्ये, ऋतु ऋतुइ हालीगु विभिन्न रागय् चिना त:गु म्ये राग कथं ऊव:लाक तया पुच:, पुच: मा: हना मुना-त:गु खने दु । बौंद्ध सम्प्रदायस प्रचलित दाफा सफूली च्वंगु म्यें धार्मिक सहिष्णुया उदार भावना कामना न्हृयब्वया च्वंगु यक्वं बांला:गु उदाहरण धाय् मा: ।

फुक्क धया थें दाफा व भजन सफूया म्यें छगू हे सलं धया थें राज – भक्ति व देश भक्तिया सामूहिक भावनाया सः न्यंका च्वंगु दु । समय समयया थाय् थाय्या अज्ञात वं ज्ञात स्रष्टापिनि रचना उज्वःगु दाफा व भजन सफुली दुथ्याका तःगु खने दु । उगु इलय् दाफा व भजन ग्रन्थ तथा भजन याय्गु थिति हे नेपाल भाषा काव्यया सिर्जना प्रवृत्ति पितब्वया च्वंगु खः धाय् माः । ज्ञात स्रष्टापि मध्ये आपाः यानाः जुजुपि, रानीपि अनंलि काजि मन्त्री जुया च्वंपि प्रतिष्ठित मनूत व प्रतिष्ठित पण्डतत (शैव व बौद्ध) खने दु । दाफा सफू विशेष यानाः म्ये स्यना बिइह्म गुरुयाके सुरक्षित जुया च्वनीगु जुया च्वन । तर यल बुंगद्यः, भिद्यः, ये पचली भैरःद्यः इत्यादि थासय् धाःसा सम्बन्धित द्यःया देगलय् तया तइगु खः । थुजाःथाय् नं दाफा बाय् भजन खलःया नायःया नियन्त्रणय् उजोगु सफू सुरक्षित याना तइगु खः । सफू पुलां ब्वाथः जुल धाय्‌व बाय् सुं दातां न्हू कथं सफू च्वकाः द्यछाय् हल धाःसा (गथे बुंगद्यःया थाय्) न्हूगु सफू छचलीगु नं जुयाच्वन । पुलांगु ब्वाथःगु दाफा वाय् भजन सफुलि ल्ह्यया न्हूगु दाफा बाय् भजन सफू दय्‌कीबलय् नायः बाय् गुरुया निर्देश कथं पुलांगु म्ये लिकयाः मेमेगु न्हून्हूगु म्ये दुथ्याकेगु चलन दु । नेपाल भाषाया पुलां पुलांगु गीति काव्य दुर्लभ जुयाव वंगुया छगू मू कारण थ्व खः । आः यक्व दाफा खलः व भजन मण्डली दाफा भजन सफू देवनागरीं च्वयातःगु जक छचलीगु जुया वयाच्वन । थुभनं पुलांया पलिसाय् न्हूगु सफु छचलेगु याइबलय् व पुलांगु लिपि मसः मसिउ घकाः देवनागरी लिपि सफू च्वकाः छचलेगु याना हइबलय् प्राचीन, मौलिक पूर्ण व शुद्धगु दाफा सफू, भजन सफू व म्ये तनाः, लोप जुयाः वनीगु जुया च्वन । दाफा वाय् भजन खलकं ब्वाथः पुलां धकाः वायत्यः फ्वायत्यः जुइक हिनामिना मयासें अमूल्य पुरातात्विक सम्पदा जुयाच्वंगु उजोगु पुलां पुलांगु दाफा भजन सफू बांलाक कथंह्ंकः व सुरक्षित याना तय्‌गु व्यवस्था याःगु जूसा पुलां पुलांगु रचना सुलभ जुइगु, गीति काव्य परम्परा त्वाः मदय्‌क अध्ययन याय् दइगु, व काव्य परम्पराया प्रवृत्ति व शैली विशेषताया ख्वाः स्वय् दइगु खः । थ्व थौं व कन्हय्‌या इलं ह्मया च्वंगु सकसिनं थुइकाः माःगु बन्दोवस्त याय् माःगु ज्या खँ खः । समय चक्रया विडम्बना ! थौं कन्हय् की थुजाःगु प्रामाणिक ज्वलं छचले मखनीगु स्थितिइ लानाच्वन । संगठित दाफा व भजनखलःयाके च्वंगु सफूया हे थुजोगु गति धाःसा सामाजिक बिषय बस्तु व ऐतिहासिक बिषय बस्तु दुगु गीति मुक्तक व बाखं-म्ये च्वया

तःगु पुलां पुलांगु म्ये संफू मालाः लुइकेगु ज्वन दकले आशां द्याय् यःगु ज्या जुया च्वन । छाय् धाःसा नि उज्वःगु ज्वलं ब्यक्तिगत संकलनय् जक दइगु, दाफा फजन सफुली मदइगु जुयाच्वन । अय् जुयाः काव्य शास्त्र कथंया काव्य रचना (मौलिक वाय् राममायण, महाभारत वाय् लोक धारणाया लिधंसा कया च्वयातःगु सां) नेपाल भाषां च्वयातःगु ग्रन्थ उस्त लुया मवःनि । लुया वःगु नं गुलि पू मवं । गुलि छत्वाः नित्वाःचा जक । गुलि आखः सीमदय्‌क पौ कुचा चने धुंकूगु । हानं उजोगु अभिलेख सफू छथाय् दुगु, मेथाय् दइ मखुगु । राष्ट्रिय अभिलेखालयय् दुगु जुजु प्रताप मल्लया म्ये सफू मेथाय् मलू । अथ्य हे च्वसापासाया संस्थापक श्री प्रेमवहादुर कसाःयाके दुगु म्ये सफूया जोगु हे म्ये दुगु म्ये- सफू मेथाय् दुर्लभ जुया च्वन । व्यक्तिगत संकलनय् वाय् मल्ल जुजुपिनि लाय्‌कुली दइगु उजोगु म्ये सफू गुलि प्वः पी चीगु ज्याय् छचला वां छ्वत, गुलि विदेशय् ब्वया वन (Wright : History of Nepal १८७७ इ. सन. पौ २१५–२१८ दुने ल्याः १४४५ या सफू) गुलि लँ सिथय् मिया तःगु अन लाः थन लाः मदय् त्यंगु खंकाः न्याना तिति पापा याना तल (श्री कसाः) ।

ग) शिलाभिलेख, मुद्राभिलेख व पौभाः इत्यादि नं नेपाल भाषाया लिपिवद्ध जुयाच्वंगु म्ये व माःमाःगु सन्दर्भ सूचंया महत्वपूर्ण श्रोत खः । जयदेव निह्मं संस्कृत भाषां पशुपति स्तोत्र शिलाभिलेखय् कीकाः थकू थें मध्य कालीन नेपालया जुजुपिसं नं शिलाभिलेखय् संस्कृत, मैथिली व नेपाल भाषां इष्ट देव देवीपिनि स्तोत्र व उपदेश वाक्य कीकाः थकूगु लुया वःगु दु । रामायण, महाभारतया सचित्र बाखं नं (गद्यमय) यल कृष्ण देगलय् कीकाः तःगु दु । नेपाल भाषां उपदेशात्मक म्ये छपु ख्वपया जुजु जगत प्रकाश मल्लं (ने. सं. ७९२) भण्डार खाःया हितीच्वंगु शिलाभिलेखय् कीकाः थकूगु खनेदु[१] । थ्व सिवे महत्वपूर्णगु मेगु पुरातात्विक ज्वलं खः (आपालं अन्वेषक इतिहासकारतसें त्वःफिका तःगु) यलया जुजु सिद्धि नरसिंह मल्लं च्वःगु श्री कृष्ण लीला सम्बन्धी गीति काव्य नं लिपिवद्ध (नेपाल लिपि) याना तःगु पौभाः । थुकी सिद्धि नरसिंह मल्लया ३१ पु म्येया ३१ गू तुं दृश्यया रंगीन किपा दु । थ्व किपा ह्लि ह्लि स्वय् दइ कथं थौं कन्हय् यल मंगलय् च्वंगु राष्ट्रिय धातु कला सग्राहालयय् (श्री ५ या सरकार पुरातत्व विभागया) ब्वया तःगु दु । थ्व पौभाः दंय् दँस ज्येष्ठ पूर्णिमा खुंन्हु सर्व साधारण जनतां स्वय् खने दय्‌क कृष्णदेगलय् ब्वया तइगु खः । उखुन्हु

हे सम्रिइलं निसें थुकिया भजन काती दबुली याइगु थिति आः तलें दनि। थ्व पौभाः किपा नं जःखः सिथय् सिथय् गुनां चित्र व आखः मदय् धुंकल। गुलिं गुलिं म्येया आखः ज्यलाः ब्वने हे मजी धुंकल। थुकी लिपिवद्ध जुया च्वंगु म्ये शुद्ध व पू वंगुलिं आपालं प्रमाणिक जू। ख्वप लाय्कूया अंगलय् नं रागमालांया म्ये व नाटकया दृश्य चित्र परिचय अभिलेख सहित च्वका तःगु नं ब्वला वने धुंकूगुलिं छु छु भाषाया म्ये छु छु दृष्य दु तिफ्याक स्वय् खने मदयाः च्वन ❋। मेगु खँ, गुलिं शिलाभिलेख[२] राष्ट्रिय अभिलेखालयस लुयावःगु ऐतिहासिक तथ्य व आत्मदुःखानुभूति प्वंका तःगु बृद्धि लक्ष्मी (जुजु रणजीत मल्लया रानी) या गीति मुक्तकया खंयात माःगु दसिया ज्या बीउ। मेगु निगू अभिलेखं[३] जुजु रणजीत मल्लं दोहा म्ये दय्का प्रशन्न जूगु खँ प्वलाच्वंगु दु। थुगु तथ्यं जुजुपिसं गुगुं लय्ताःया अवसरय् दोहा थें जाःगु म्ये चिना दाफा भजनय् हाय्केत प्रसाद प्रशन्न जुइगु थिति ब्वय् हः। मे मेगु शिलाभिलेखय् जुजुपिनि प्रशस्तिइ न्ह्यथना तइगु "कवीन्द्र" व "शस्त्र शास्त्र संगीतादि विद्यापारग" थजाःगु तथ्यं मध्यकालीन नेपालय् काव्य अलंकारया अध्ययन व काव्य साधना जुजुपिनि जक पुकू थें जुया च्वंगु क्यं[४]। मध्यकालीन नेपालया जुजुपिसं थः थःपिनिगु शासन कालय् थः थःपिनिगु नां व प्रशस्ति पद किया तःगु मुद्राभिलेख नं प्रस्तावित शोध ज्यायात दसि कथं छ्यलेत ग्वाहालि जुइगु खनेदु।

२.२ अनुसन्धान ज्वलंया मेमेगु स्रोत

आः थन प्रस्तावित शोध ज्याया निंति ज्याय् छ्यले दुगु भाःषाः च्वय् वंगु १.१ व १.२ खण्डया खँ ध्यान दृष्टि तया मुनागु अनुसन्धान ज्वलं स्रोतया परिचय खँ न्ह्यब्वय् त्यना। ने. सं. १०९८ यंला गाः ६ खुन्हु (ह्लापां सूर्य विनायक ख्वपया दाफा सफू) निसें थाय् थासयया दाफा सफूया किपा कयाः अनुसन्धान ज्वलं मुनेगु ज्या छुनागु खः। आः तक संघ संस्था, दाफा खलः, भजन खलः व व्यक्तिगत संकलन नापं याना क्वीगु स्रोतं[५] अनुसन्धय ज्वलं मुने धुन। मेगु क्षेत्रया स्रोतं नं ज्वलं मुनेगु ज्या ल्यं दनि। अनुसन्धान ज्वलं मुनेगु ज्याय् ग्वाहालि जूवःगु मुख्य मुख्य स्रोतया परिचय न्ह्यथनेगु थन प्रासाङ्गिक जुइ-

❋ ख्वप राष्ट्रिय अभिलेखालयस च्वयातःगु गुलिं पौभाःया नेपाल भाषां च्वयातःगु परिचय खँ म्हुइगु दुष्प्रयाश यानातःगु दु।

क) स्व. श्री मानदास तुलाधरं मुना दिगु मे

आपाःयाना धार्मिक भावं, छु छुं मनोरञ्जनया निम्ति व नैतिक, सामाजिक, वैयक्तिक विषयया खँ सञ्चार याय् निंतिं च्वया तःगु दाफा व भजन-सफू सफूया नेपाल भाषा मे न्हापालाक ल्ह्यया मुना अध्ययन याय्‌ वहगु विषय ज्वलं रूपय् परिचित याका दीम्ह दकले न्हापम्ह व्यक्ति स्व. मानदास तुलाधर खः।

"इतिहास पूर्णगु नेपाल भाषा, नेपालया
सस्कृति तथा साहित्य तिव्र गति
लोप जुजुं वना च्वंसां लिपाया
नवयुवक, साहित्यकार तथा लेखक
अन्वेषक तय्त ज्यायागु भूमिका
मदु मजुयमा"

—मल्ल शाहकालया मे, प्रकाशकीय खँ।

धयागु पवित्र तातुनां ब्वाका कौलागा ७ सोमवार ने.सं. १०४७ निसें दूरदर्शीता-पूर्वक नीस्वना दीगु वय्‌कःया थ्व पुलां मे मुनेगु ज्या धात्थें हे आः न्ह्यज्याय् त्यगु नेपाल भाषाया अनुसन्धानोन्मुख प्रवन्ध साधनाया पलाः च्वय्‌केत माःगु छका मूलँ हे नीस्वना थका दीगु ति ग्यं। कान्तिपुर, ललितपुर, भक्तपुर, कीर्तिपुर, तानसेन इत्यादि छँखा छँखाय् च्वंगु मे सफुलि थःम्हं हे मे ल्ह्यया कया, ल्ह्यय्‌का कया दीगु जुया च्वन। ने.सं १०७७ तकया दुने ८०० पु (जोशी, ने.स. १०८७ पासा विशेषाङ्क) विभिन्न विषयया मे खाका दिल। ने.सं १०८७ तकया दुने जम्मा ९०० पु मे खाःवल (हृदय, ने.सं. १०८७ पुलांगु मे भाग २)। वय्‌कःया थ्व ज्यां नेपालया बुद्धि-जीवि जगतय् नेपाल भाषा काव्य परम्पराया गौरवपूर्ण व ताहाकःगु अस्तित्व दु धयागु खँया सजीव दसि न्ह्यब्वया सजगता थाना दिउगु जुया च्वन। थ्व ज्याया निगु परिणामकथं धाय् माल सं. श्री फत्तेबहादुर सिहं नेपाली विहार कविता संग्रहस (ने.सं. १०९६) छपु नेपाल भाषाया प्राचीन गीति मुक्तकयात थाय् बिया दकले न्हापालाक मुद्रित रूपय् प्रकाश याना जनसमक्ष तया दिल। अनंलि, श्री ठाकुरलाल मानन्धरं पुलांगु मे (ने.सं १०७२), स्व.श्री मानदास व श्री सुगतदासं मल्ल शाह कालया मे (ने.सं. १०७७), स्व.श्री मानदासं पुलांगु मे-भाग २ (ने.सं. १०८७) व पुलांगु म्ये भाग ३ (ने.सं १०८८) पिकया दी धुंकूगु दु। अथ्य श्री स्व.तुलाधरया आदर्श लँ लिना मेनेगु लं नं नेपाल

भाषाया पुलांगु म्ये व बाख म्ये पिदना च्वगु दु । थुपिं प्रकाशनं याना नेपाल व विदेशया विद्वानपिसं नेवा: जातिया मौलिक व सिर्जनात्मक विधा नेपाल भाषाया गीति काव्य ख:[६] धयागु धारणा स्थापित याना च्वगु दु ।

स्व. श्री मानदास तुलाधर थह्मं मुनागु म्येया श्रोत १६ गू दाफा भजन व वैयक्तिक सकलनया संक्षिप्त तर अस्पष्ट व अपूर्ण परिचय बि । थका दीगु दु[७] । वय्कल म्ये ल्ह्ययाः कया दीगु दाफा सफू मध्ये श्री प्रेम बहादुर कसा:या थाय्या व टक्सार टोल तानसेनया दाफा सफू जक सुलभ जुया च्वंगुलि उकिया किपा: कया हयागु दु । स्व. श्री मानदास तुलाधर वयना दीगु गुलिखे दाफा सफू (परिचय विवरण अस्पष्ट व अपर्याप्ततां याना) व मेमेगु म्यें सफूया हस्तलिखित सफू आ: दुर्लभ जुयाच्वंगु दु । स्व० श्री तुलाधरं मुना थका दीगु म्ये मध्ये प्रकाश याय् मानिगु जक मुना: पुलांगु म्ये ४ गूगु भाग सफू याना पिकायकेगुली साहित्य शिरोमणि तथा कवि केशरी श्री चित्तधर हृदयं ग्वसा: ग्वयाच्वना दीगु दु+ । स्व. श्री तुलाधरं मुना थका दीगु म्ये दुगु कापि छप्पं आ: नेपाल भाषा परिषदया सफू कुथिइ सुरक्षित याना त:गु दु ।

ख) श्री प्रेम वहादुर कसा:या सफू कुथिइ नेपाल भाषा म्ये सफू

च्वसापासाया संस्थापक श्री प्रेम वहादुर कसा:या सफू कुथी नेपाल भाषा साहित्य, नेपाल संस्कृति व काव्यत्तेर बिषयया हस्तलिखित पुलांगु सफू संरक्षण जुयाच्वंगु दु । थुपिं सफू गुगं बिषयया शोध ज्याया निंतिं प्रमाणिक ज्वलं कथं छ्यले वह जू । वय्क:या थ्व सकलनय् दुगु यक्वं म्ये सफू व दाफा भजन सफू मध्ये थ्व अनुसन्धान ज्यायात आपा: ज्याय् छ्यले दुगु म्ये सफू, दाफा सफू व भजन सफू जक २५गू दु[८] । थुपिं पुलांगु हस्तलिखित ग्रन्थत गुलिं वय्क:या थाय् ह्लापांनिसें दयाच्वंगु, गुलिं वसन्तपुर व हनुमान ध्वाखा लँ सिथय् मिया त:गु न्याना हया दीगु व गुलिं छेँ थ्यंक मिइत ह:गु न्याना कया दीगु जुयाच्वन । येँ, यल, ख्वपया म्ये सफू व दाफा तथा भजन सफू मध्ये थिमि बालकुमारीया नेपाल लिपि च्वया त:गु दाफा सफू, ल्या: ५७ या येँया छगू दाफा सफू महत्वपूर्ण जू । ल्या: ६०८।२९५ या म्ये सफुती ६पु व ल्या: १५ या म्ये सफुती १३ पु नापं याना आ:तले मुद्रित रुपय् पिहां मव:निगु १९ पु (रा. अभिलेखालयस

+ थ्व सफू ने. सं. ११०१ दँ दुने प्रकाशित जुइ धुंकल ।

२१ पु जोला:गु जक छ्यी त्व:तावलय्) जम्मा याना २७ पु जुजु प्रताप मल्लया गीति मुक्तक कवितात सुरक्षित जुया च्वंच्वंगु नेपाल भाषा काव्य इतिहासया निंतिं मूल्यवान ज्वलं ख: । अथ्य हे तुं म्ये सफू (ल्या: ६७१/७०५) या सिद्धि नरसिंह मल्लया ९ पु म्ये नं विश्वसनीय व शुद्ध प्रमाणिक ज्वलं खने दु । वय्क:या थुगु सफू कुथी ने. सं. ७३२ या म्ये सफू (म्ये सफू १०/२२५ थ) तकं लूगु दु । थुलिमछि महत्वपूर्ण म्ये लुया: नं वय्कलं हे सम्पादन याना दीगु बाखं म्ये (ने. सं. १०८३/ वि. सं. २०२०) व मतेनाया म्ये सफुती (ने. सं. १०७९) दुथ्याना च्वंगु त:पु मछि हे महत्वपूर्णगु म्येया हस्तलिखित गुरुप्रति आ:तलें मलूनि ।

ग) राष्ट्रिय अभिलेखालयस नेपाल भाषा म्ये सफू

प्रशतावित शोध ज्याया निंतिं विश्वस्त, प्रामाणिक व मौलिक अनुसन्धान ज्वलं राष्ट्रिय अभिलेखालयस नं सुरक्षित जुया च्वंगु दु । थन दुगु म्ये सम्बन्धी अभिलेख ग्रन्थ ३३ गू मध्ये आपाल महत्वपूर्णगु १२ गू दु[९]। थन दाफा भजन सफू छगू (माइ०फि० ३१५।२६) जक दु । छम्ह हे स्रष्टाया छगू हे पूवगु अभिलेख ग्रन्थय् श्री जगत प्रकाश मल्ल अर्थात जगच्चन्द्रया नेपाल भाषा संगीत (माइ० फि० वी २८८।२६, ने. सं. ७९२) ख: । थुकि गुलिं प्याखंया म्ये, गुलिं अष्ट नायिका भेद सम्बन्धी म्ये, गुलि श्रृङ्गार रसया म्ये दु । म्ये ५३० पु मल्वा: । थ्व नाप याना आ: तक मुद्रित रूपय् पिहां मव:निगु राष्ट्रिय अभिलेखालयया म्ये सम्बन्धी फुक्कं ग्रन्थय् जक ६१७ पु म्ये खनेदु । थुपिं म्येया विषय–वस्तु भक्ति, श्रृङ्गार, नीति, आत्मपीडा, प्रकृति चित्रण, ऐतिहासिक धटना इत्यादि जुया च्वंगु दु । थन थाय थ्व नं लुमंके वह जू–राष्ट्रिय अभिलेखालयस दुगु वही सफू धल: (माइ० फि० ए ६१०।२३)स म्ये सम्वन्धी ९ गू सफू न्ह्यथना त:गु दु[१०] । तर दुर्भाग्यवश उकीया सफू परिचय अस्पष्ट व अपूर्ण जूगुलिं आ: अभिलेखालयस खने दनिगु मध्येया गुगु सफू ख: कोछी मछि । गुलिं शायद राष्ट्रिय अभि–लेखालयस मंदय् धुंकूगु नं जुइफु ।

राष्ट्रिय अभिलेखालयस आ: सुरक्षित जुया च्वंगु दाफा व भजन सफूया म्ये मध्ये ५५६ पुया स्रष्टा ज्ञात जू । रचना समय जक ज्ञात जूगु

६ पु व मेगु फुवकंया स्रष्टा व रचना समय अज्ञात जुया च्वन। थन दुगु दकले पुलांगु म्ये सफू ने. सं. ७२५ या खः। दकले लिपाया ने. सं. ९२४ तकया म्ये खने दु।

घ) यल मंगलय् भिंद्योयाथाय्‌या भजन सफू नेपाल लिपिं च्वया तःगु खः। थ्व स्वसः पौ नं मल्याक दुगु अवस्था बांलाःनिगु सफ खः ★। थ्व सफू पित यने मबिउसें न्ह्यल्लाःम्ह्‌सित मक्यंसे सुरक्षा याना तःगु दु। थुकी जुजु सिद्धि नरसिंह मल्लया ३६ पु कृष्ण लीला सम्बन्धी म्ये, जुजु निवास मल्लया नीति, श्रृङ्गार व बौद्धिकतां जाःगु मुक्तक चिनाखँया नापं यलय्‌बाथःप्याखंया गुगुं गीतिमय खँल्हाबल्हा छत्वाः बत्वाः नं दु। अथ्य हे जुजुपिं योगनरेन्द्र मल्ल, विष्णुमल्ल व महिन्द्र मल्ल (योग नरेन्द्र मल्ल व राजेश्वरीया काय्) या शासनकालीन म्येया नाप नाप स्थानीय रचनाकारत गथ्य कवि विजयानन्द (सक्षिप्त परिचय संकेत नं), कृष्णसिंह (सिद्धि नरसिंह मल्लया गीति मुक्तकं प्रभावित), वीर राज (ने. सं. ९९९) व मेमेपिं खने दु। जुजु श्री ५ रण बहादुर शाहकालीन छपु चिनाखँय् सति वनीगु दृश्यया सजीव व रोमान्चकारी वर्णन संक्षिप्तं बिया तःगु खने दु। भजन खलःया नायो नं थ्व सफू स्वय् हे मजिउ धकाः क्यना मदी।

न्ह्यागु थजु आः तक किपा कयाः अध्ययन यानागु उकिया म्ये मध्ये ४३ पु जक मुद्रित रुपय् प्रकाशित जुइ धुंकूगु व मेगु ७५ पु धाःसा अप्रकाशित हे तिनिगु खः। थुपिं ११८ पु म्ये मध्ये नं स्रष्टा, सम्वन्धित शासक वाय तिथि खने दुगु म्ये ८७ पु खने दु। मेगु ३१ पु जकया स्रष्टा वाय रचना काल अज्ञात जुया च्वन।

ङ) बुंगद्यःयाथाय्‌या दाफा सफू नं (ने. सं. १०१८ दँय् च्वका च्छाया तःगु) महत्वपूर्ण जू। अन दुगु जि खनागु स्वंगू सफू मध्ये छगू लिइ पुरा हे नेपाल लिपिं च्वया तःगु तर गनं गनं जक देवनागरी लिपिं च्वया तःगु म्ये दु। थुकिया म्येया स्त्रष्टापिं यल, येँ व ख्वपया जुजुपिं नं खने दु। थुकी नं यलया स्थानीय पण्डित कविपिं गथ्य अमृतानन्द, बिजयानन्द व मेमेपिं खने दु। थुकी मुनाच्वगु आपालं म्ये नं धार्मिक सहिष्णुताया यइपुगु व निंगु उदाहरण न्ह्यब्वया च्वंगु दु। वंशावली व ऐतिहासिक दसिकथं हे १००० दँ मल्याक प्राचीन खनेदुगु बुंगद्यः जात्रा जुया नं थुकी उलि प्राचीनगु म्ये खने मदुगु तसकं दुःखया खँ खः। हानं नेपालया जनजीवनय् धार्मिक दृष्टिकोणं थुलि लोकं ह्वाःगु बुंगद्यः जात्रा (मत्स्येन्द्र नाथ जात्रा) दसेंलि सम्बन्धित नाथ संप्रदायया (मत्सेन्द्र, मीन व गोरखनाथया) परिचायक तथा विचार प्रतिपादक रचना खने दय् माःगु खः। उजोगु रचना आः तक जि मखनानि।

च) बौद्ध दाफा खलःया दाफा सफू जि अध्ययन यानागु भिछेबहाः यल, नागबहाः यल; श्री प्रेमबहादुर कसाः याके च्वंगु व तक्सार त्वाः तानसेन व भोजपुर # यागु खः। तानसेनया सफू छगुलिया किपाः काय्‌का हयागु दु। मेमेगुया माःमाःगु जक ल्ययाः किपा काय्‌का हयाः अध्ययन याना नागबहाः-यागु सफूया म्येय् बिया तःगु जुजुपिनि नां व तिथि गुगुं सन्दिग्ध, भ्रमपूर्ण व अन्ध अनुकरणया लिजः थें च्वं। थ्व त्वता मेगु स्वगूया म्ये, जुजुपिनि नां व तिथि यक्वं बिश्वसनीय जू। थुपिं बौद्ध दाफा सफूया मंकाःगु विशेषता थुकथंया खने दु।

अ) धार्मिक सहिष्णुतां जाःगु म्ये मुना (बौद्ध, शैव, शाक्त स्वतांया इष्ट देब देवीपिनि प्रार्थना स्तुति रचना)

आ) बौद्ध जातक बाखंया लिधंसाय् च्वया तःगु इतिकथानात्मक व गीति मुक्तक रचना

इ) स्वयम्भू वाय् स्वयम्भू पुराणय् आधारित गीति मुक्तक रचना

ई) बौद्ध दर्शन व विचार जाःगु गीति मुक्तक रचना

★ हालय् हे यल भिंद्यो व बुंगद्यो भजनया गुरु श्री सिद्धिमान श्रेष्ठ (७५ दँ), कोथु तःक्याः मंगलबजार नापं जूगु खँल्हाबल्हां थ्व ज्वःगु हे प्यंगू सफू वयकःया बाज्यां च्वया थकूगु धकाः सी दत। छगू बुंगद्योयाथाय्, छगू पूर्णचण्डी, छगू तमोतसें याइगु भजनय् दु धकाः वय्‌कलं कना दिल।

टक्सार टोल भोजपुरया दाफा सफूया म्ये ल्ह्यया तःगु कापी छगू श्री उ. प्रा. काशीनाथ तमोटया पाखें स्वय् खन। नेपाल अधिराज्यया पूर्वया छगू जिल्ला थाय् भोजपुरय् दुगु थुकिया नेपाल भाषा म्ये ज्वलंयात थ्व अनुसन्धान ज्याय् जि उपत्यकां पिनेया पूर्वरिखेया क्षेत्रया प्रतिनिधि अनुसन्धय ज्वलं यानागु दु।

(छ) महालक्ष्मी द्योयाथाय् भजन व दाफा सफू- थुपि निगुलि देवनागरी लिपि च्वका त:गु सफू ख:। भजन सफू नीदँ निसें सुइदँ न्ह्यव: च्वका त:गु व दाफा सफू जक थ्यं मथ्यं सच्छि दँ न्ह्यव: च्वका तयागु ख: धका: दाफा खल:या नायो आशाकाजीया (गा: बहाल कायगुननिया) धापू ख: । महालक्ष्मी भजन सफुती अभयानन्दया गीति रचना व मेमेगु देव देवीपिनि सम्बन्धित स्तोत्र प्रार्थना म्ये दु। दाफा सफुली मालश्री रागया अष्ट मातृका भैरव गणपिनि बिषयया रचना व गुगु सामाजिक बिषय बस्तुया म्ये नं दु। तर आपालं रचनाया स्रष्टा व रचनाकाल अज्ञात जुया च्वन।

२.३. अनुसन्धान ज्वलं मालेत ल्ययागु क्षेत्र व ज्वनागु आधार

नेपाल भाषा गीति काव्य (दाफा व भजन रूपय्) अधिराज्य भर नेवा:त गन गन थ:गु संस्कृति, सभ्यता नापं यंका च्वंच्वंगु दु, अन अन दइगुला जुल। प्रस्तुत अनुसन्धान ज्याया निंति मा:गु अनुसन्धय ज्वलं ता: लाकेत क्वय् न्ह्यथनागु थाय् प्रतिनिधि क्षेत्र याना ल्ययागु जुल –

क) मूल क्षेत्र

येँ, यल व ख्वप

ख) पूर्व रिख्यया कचा क्षेत्र

भोत, दोलखा, व भोजपुर

ग) पश्चिम रिख्यया कचा क्षेत्र

पोखरा व पाल्पा

थुपि क्षेत्र ल्यय्त ज्वनागु आधार—

(क) नेपाल भाषा गीति काब्यया क्षेत्रीय बिस्तार प्रसार व लोकं ह्वा: धयागुया दसि। आः तक ता:लाकागु ज्वलंया लिधंसाय् धाय्गु खःसा नेपाल भाषाया गीति काब्यया मूल स्रोत क्षेत्र नेपाल उपत्यकाया येँ, यल, ख्वप ख: धयागु तथ्य न्हच:ने च्वं व:। मेमेथासं ता: लाकागु अनुसन्धय् ज्वलं फुक्क धयाथें येँ, यल, व ख्वपया दाफा भजन सफुती दुथ्या:गु म्येया बिषयनाप जो नो ला:। थुलि जक मखु कि मेमेथाय् दुगु दाफा भजन म्ये येँ, यल व ख्वप मध्ये गुगु थासं व:पि ख: उगु उगु थासं हयात:गु धका: पोखरा व पाल्पाया स्थानीय दाफा खल:या सम्बन्धित मनूतय् धापू दु। ह्वानं मेमेथाय् दयाच्वंगु दाफा सफूया गीति

काव्यया बिषय-बस्तु व न्हयथना त:पि शासकतय् नां स्वय्‌व हे उगु दाफा सफूया मूल स्रोत क्षेत्र ह्वासीके अ:पुँजू। तानसेन टक्सार त्वा:या दाफा भजन सफू व भिंछें बहा:, नाग वहा: यलया दाफा सफूया गीति रचनात नाप जोला:गु ला दहे दु। थुपि स्वंगुलिइ शासकतय् नां नं मध्यकालीन मल्ल राज्यया शासकपिनि नां आपा: व:। अथ्य हे ह्वासाया दाफा सफुलि ल्हचया हया त:गु म्ये (थ्व कापो श्री प्रेम बहादुर कसा:या थाय् दु॰) येँया दाफा सफूया म्येनाप जोला:। साहित्यिक पत्र पत्रिका व प्रचार प्रसारया ज्याभ: लभ: छुं मदुबलय् सिर्जना जूगु नेपाल भाषा गीति काव्य थुभनं नेपाल अधिराज्यया थाय् थासय् न्यनात्वं च्वंगु जुया च्वन। दाफा भजनया माध्यमं सहृदय श्रद्धालु भक्ततसें भजन म्ये हाला: न्यना: लय्ताया लय्ताय्का व:गु जुया च्वन। ता: लाकागु अनुसन्धय् ज्वलं पाखें छता खँ स्पष्ट जू व:गु दु, गुगु रचना बिशेष आपा: धया थें दाफा भजन सफुली दुथ्याना च्वंगु खने दु। दसुया निंति "नारायणजु गुँया सिस रसन विज्याक", "जमुना सिथ मनित", "अथिर शरीर छाय निदानस उपाय", "ययाह्म अकुरन फायाव मङाव", "सिहया धुं ज्वना ब्याङया ख्याल", "कपतिया मायान चिङा" त:गु मछि हे शैव व बौद्ध दाफा भजन सफुली दुथ्याना च्वंगु खना। थथ्य जूगु लोक ह्वा:गुया कारणं खयफु।

(ख) स्थान बिशेषया सिर्जनात्मक प्रवृत्ति। बिभिन्न क्षेत्र व थाय्-यात प्रतिनिधित्व याका: अनुसन्धय ज्वलं मुनेगु यानागुलि थाय् थाय्या नेपाल भाषा गीति काव्यया सिर्जनात्मक प्रबृत्ति प्रक्रिया लिसे परिचित जुइत ज्याछिन। येँ, यल, व ख्वपया (मध्यकालीन नेपालया) जुजु व कवि-पिसं गीति काव्य सिर्जना याय्गुया नं प्रतिस्पर्द्धा हे याना वं थें च्वंक बिभिन्न बिषय, रस व शैलीया यक्व गीति काव्य च्वया थकूगु खनेदु। मुनागु अनुसन्धय ज्वलं अध्ययन याय्‌व थ्व नं प्रमाणित जू व: –

येँया जुजु प्रताप मल्ल, यलया जुजु सिद्धि नर्सिह मल्ल व ख्वपया जुजु जगत प्रकाश मल्लपिनि इलय् गीति काव्यया उन्नति थ:थ:गु ढंङ्गं यक्वं जूगु खनेदु। छता खँ थ्व नं न्यने वह जू – सिद्धिनर्सिह मल्लया गीति काव्य येँ, यल व ख्वपया बिभिन्न दाफा भजन सफू सफुली दुथ्याना च्वंगु खने दु थें प्रताप मल्ल व जगत प्रकोश मल्लया (जगतच्चन्दया) गीति

काव्य यलया दाफा भजन सफुली अपाय्सकं खने मदु । थुकिया का… उवलेया स्वनिग:या सम्वन्ध सुथां मला:गुलि जुइफु। कित उगु … रचनातय् प्रयोजन सम्वन्धित जुजुपिनि लायकुली जक सीमित याना त… नं जुइफु । यल भिद्योया दाफा सफुली विजयानन्द व कृष्ण सि… जा:पिं स्थानीय कविपिनिगु गीति काव्य रचना नं दुथ्याना च्वंगु ख… बुंगद्योया दाफा सफुली अमृतानन्द, कविर व बिजयानन्द धा:पिं स्था… कविपिनि रचना दुथ्याना च्वंगु खने दु ।

येँया दाफा व म्यें सफुलि जगल थाकुर, नवमी सिंह, गरूड ध्व… देवानन्द, वृषभानन्द, हरध्वज, छत्र ध्वज स्थानीय कवि रुपय् परिचित … व:गु दु । तर ख्वप रिखेया दाफा सफुली शासकत त्व:ता मेपि … साधारण ब्यक्ति कबि रूपय् परिचित जू व:पिं उस्त मखनानि । ह्लासाय् … नेपाल भाषा दाफा सफूया म्ये नं उपत्यकां हे सिर्जित जुया: अन स्थाना… जुया वंगु म्ये जक खने दु । ह्लासाय् प्रवासित जूपिसं व जुया च्वं च्वंपि… थ:थ:पिनि दु:ख सुखया अनुभूति ब्वया च्वंगु म्ये छपुं लुया मव:नि … तानसेन व भोजपुरया टक्सार त्वा:यागु दाफा सफुलीनं अनया स्थानी… बिषययात कया च्वया त:गु म्ये उस्त मलू ।

(ग) स्थानीय भाषिक स्वरुप व भाषा अलङ्कार । ता: लाका… अनुसन्धय ज्वलं थाय् थाय् व इलय् इलय्या गीति काव्य सिर्जना जुइगु… समय अनुसार व थाय् अनुसार पाना व:गु नेपाल भाषाया स्वरुप अध्यय… यायत उपर्युक्त आधार ज्वलं ख: । नेंपाल भाषाया गीति काव्य रचना… आपा: हे धया थें स्त्रष्टापिनि नुग: खँया सहज व स्वाभाविक अभिव्यक्ति… ख: । नेपाल भाषां नेवा: जातिया भाबना व बिचार स्वाभाविक कथं यक… अभिव्यक्त याय् फुगु थ्व हे गीति काव्य विधाय् ख: । हानं थुजा:गु गीति… काव्यय् स्रष्टापिसं छ्यला तइगु अलङ्कार नं अध्ययन याय् वह जू । अलङ्कार… भाव अनुकूल जुइक थ:थ:पिनिगु जन जीवनया अनुभूति बुइका छ्यला… तइगुलि इमिके कृतिमता व अनुकरणया नँ ताय् मदु । अलङ्कार (खँत्वा: खँभाय्) छ्यलीगुली नं स्थानीय जातीय बिशेषताया जलं खया च्वगु… खने दु ।

३. नेपाल भाषाया काव्य धा:

आ: तक मुने धुनागु ज्वलनं क्यं थें काव्य स्रष्टाया नां व काव्य रचना जूगु दँ (तिथि व शासकया नां) खने दुगु नेपाल भाषा काव्य कृति निसें जक ल्या: तया ह्य्बलय् थुकी छासकथ भक्ति काव्य, श्रृङ्गार व रीति काव्य, नैतिक काब्य निर्गुण मुक्तक काव्य, बाख मे काब्य धा: न्हच्याना च्वनं धुंकूगु दु । थ्व फुक्क काब्य धा:या बिषय प्वला स्वय्‌बलय् आत्मव्यथा प्वला त:गु प्रार्थना, श्री कृष्ण व रामया चरित्र गुण वर्णन, ऋतु बर्णन, नायिका भेद वर्णन, मिसाया शारीरिक सौंन्दर्य वर्णन, जुजु देश-प्रजाया गुण वर्णन, जीवन दर्शन, नैतिक व धार्मिक उपदेश, देशया स्थिति व सामयिक धटना वर्णन, मतिना इत्यादि जुयाच्वंगु खने दु । थुजोगु पुलांगु काव्यया सिर्जनात्मक सक्रियता ने. स. ९५५ निख्य तक खने दु । ने. सं. ७५०-७९४ तक दुनेया अवधि थुगु काव्य धा:या पराकाष्ठा ख: ।

३.१ भक्ति काव्य धा:- भक्ति काव्यस वैष्णव, बौद्ध, शैव व शाक्त धर्मावलम्बीया इष्ट देव देवीपिके ज्ञात अज्ञात कविपिसं थ:गु (सामूहिक नं) दु:ख वेदना प्वला: उजोगु दु:ख वेदना फुका बिउ धका: प्रार्थना यानात:गु खने दु । तत्कालीन (आ: तले नं) नेपालया जन जीवनय् न्ह्यागु ज्या खँ धर्मया लं तिप्यंकेत स्वइगु संस्कार दु । प्रागैतिहासिक कालया संत्रास सस्कारया अवशेष हे थखय्‌मा भागवत व कालिका पुराणया प्रभावं छाय् मखयमा तान्त्रिक धर्म काण्डं पिना त्वाकूगु संस्कारं हे थजुइव्यु नेपाल भाषाया काव्यस, अष्ट मातृका नवदुर्गा गण देवीपिके थ:गु शत्रुपक्ष नाश याना बी फय्‌का बिउ धका: प्रार्थना याना त:गुया दृष्टान्त यक्वं दु । अलय् शक्ति देवीपिनिगु स्वरुप, गुण व उपकारया वर्णन नं भक्तय्‌के उत्साह व पराक्रम ग्वाकी कथं याना त:गु लू । थुजोगु ओजपूर्ण मालश्री व विभास रागय् चिना त:गु गीति काव्य नेंपाल भाषाया बीर रस प्रधान काव्य धर्मया पिलाय् स्वथना त:गु जुया च्वन । थ्व हे सन्दर्भय् भैरव व भीमसेनयाके शक्ति वर फ्वने निर्ति याना तइगु गीति काव्य नं ल्या: काय् वह जू । नेपाल भाषाया भक्ति काव्यया थ्व लुमंके वहगु देन ख: । भक्ति काव्यया माध्यमं नेपाल जन-जीवनय् धर्म सहिष्णुताया भावना कामना व्यावहारिक

संस्कार कथं स्वाका तय् बिउगु नेपाल भाषा काव्यया मेगु विशेषता खः। कृष्ण भक्ति परम्पराया मे साधना यायुगुली सिद्धिनरसिंह मल्लया कवि रुपय् स्थान नेपाल अधिराज्यस आः तकं अद्वितीय खःनि ।

३.२ शृङ्गार व रीति काव्य–थुजागु काव्य ब्वलनेत मध्यकालीन नेपालया येँ, यल व ख्वपया लायकूया सक्रिय भूमिकां तिबः बिउगुलि धयाथें खने दु । जुजु व राजकुमारपिनि शिक्षाया छगू विषय संगीत, काव्य, अलङ्कार व पुराण खः धयागु आपालं पुरातात्विक दसि दय् । मेगु, तत्कालीन जुजुपिनि वैवाहिक सम्बन्ध नं उत्तर पूर्व भारतया राजकुमारीपिं लिसे जुया वंगु (दसु येँया जुजु प्रताप मल्लया इहिपा कुच बिहारया राजकुमारी रुपमती, अनन्तप्रिया, कर्णाती राजकुमारी राजमति नाप जूगु दु) व भारतया पण्डित व संगीतकारत ई. सन्या १७ गूगु सदी लायकुली आश्रित जुया च्वन । उबले मैथिली गीति पद शैली नेपाल भाषा मे चिनिगु जुया च्वन । अय् जुया प्रताप मल्ल, जगच्चन्द्र, निवास मल्ल, योग नरेन्द्र मल्लया इलय् नेपाल भाषाय् शृङ्गार प्रधान तथा रीति काव्यया साधना थःगु हे कथं जुयाः थुजाःगु काव्य कृतिया संख्यात्मक व गुणात्मक प्रगति जुया वंगु खने दु । थ्व हे काव्य तत्कालीन जनजीवनय् अतिकं लोकं ह्वाःगु जुया च्वन, लाय्कूया रङ्गमहलनिसें सर्वसाधारण प्रजाया ननि व कतः थ्यंक ।

३.३ नैतिक काव्य– देश काल स्थितिया प्रतिक्रियां बुइकूगु नैतिक काव्य नं आपलं ज्ञात व अज्ञात कविपिसं च्वया त्वःता थकूगु जुया च्वन । पुराण बाखंया छुं किचः लाःगु खने दुगु हितोपदेश, पञ्चतन्त्र वाय् नीति शतकया प्रभावं तापाःगु नेपाल भाषाया १७ गूगु ई. सन्या सदी नैतिक काव्य मौलिक सिर्जनाया फल धायूत्वः । जगज्ज्योति मल्ल, सिद्धिनरसिंह मल्ल, प्रताप मल्ल व निवास मल्ल नेपाल भाषा नीतिपरक मे चिना वंपिं प्रख्यात कविपिं खः ।

३.४ निर्गुण मुक्तक– छयूत ला सगुण भक्ति लिसें निर्गुण भक्तिया गीति मुक्तक नं नेपाल भाषाय् मल्ल जुजुपिनि शासन कालय् सिर्जना जुया वंगु खने दु । निर्गुण काव्य धाः बांलाक ब्वलंगु ई. सन्या १७ गूगु सदि निसें ने. सं. ९५२ तक खः । कवि सिद्धि नरसिंह

मल्ल, जय प्रकाश मल्ल, अभयानन्द स्वामीया देन थ्व विधाय् विशेष तःजि खने दु ।

३.५ बाखं मे– थ्व नेपाल भाषाया थःगु हे धाय् बहगु विधा खः । मेघदूत व रघुवंश थेंजाःगु प्रबन्ध काव्य अध्ययन याइपिं नेवाःतसें उजागु प्रवन्ध काव्य साधना मयासें प्रबन्ध व रुपक काव्यया बथुइ लाःगु थःगु हे पहगु बाखं-मे हे आपाः सिर्जना यानाः थःथःपिनिगु काव्य प्रतिभाया जः ह्वला थकल । सिह्लाज्या व पुवाज्या रागय् बाखं-म्ये आपाः च्वयातःगु खने दुगुलिं नं थ्व विधा नेवाःतय् थःगु हे मौलिक विधा खः । परम्परागत लोक म्ये, समकालीन ऐतिहासिक घटना व बौद्ध जातक अवदानया बाखंया लिधसाय् काव्य गुण जाःगु स्यस्यल्लाःगु नेपाल भाषा बाखं-म्ये नेवाःतसें आपाःयाना ई. सन्या १८ गू व १९ गूगु सदि दुने यानावंगु खने दु ।

३.६ कथा ह्लाय् म्ये : ध्याचू म्ये– गुंला सिवा, सायाः व येँयाः जात्राया अवसरय् ह्लाला म्यंकीगु लोक चरित्रय् खने दुगु विकृतियात कयाः ध्याचू म्यंकीगु कथा ह्लाय् म्ये खः । थ्व म्ये थौं कन्हय्या ध्याचू म्ये (Satirical Poems) यां पूर्व रुप खः ।

४. प्रमाणीकरणया ज्याय् संभावित पंगलः

शोध ज्या यानाः छुं खँया निष्कर्षय् वय्त व थःगु खँय् क्वातुक तर्क तेया विइकेत दसि खँया आवश्यक जू वइ । थ्व दसि नं अन्तःसाक्ष्य व वाह्य साक्ष्य धकाः नितांजि दु । शोध ज्याय् नितां दसिया आवश्यक जू । प्रस्तावित अनुसन्धान बिषययात अन्तःसाक्ष्य व वाह्य साक्ष्य रुपय् छ्यले बहगु अनुसन्धय ज्वलं पर्याप्त मात्रां सुलभ मजूगुलि शोध ज्या यायां बनेबलय् ववय् न्ह्यथना यें जाःगु पंगलः दं वय् फु–

क) रचनाकारया कृतित्व व व्यक्तित्व विषय कयाः परिचयात्मक चर्चा व टिप्पणी याना तःगु तथ्य ज्वलंया अभाव खनेदु । राष्ट्रिय अभिलेखालयया छगू ग्रन्थया छपती थ्व निगू श्लोक—

"सरस मन गुगु विलास कलासन अ[द]भुतं
रसिक मधुर कोम[ल] भीङ मेया पद ।

ङङ गोम्हां कविराज सरस्वति ॥४॥
राजा देव प्रताप मल्ल कविया विस्तार भारवः अति (अतिं)
मामा छन्दमिताक्षरं रस पदं ज्ञानी गरुड ध्वजं,
योगी सिद्धि नृसिंह देव सरसं भाखामय निर्गुणं
ज्ञानार्थस वृषक ध्वजो अति सर्वज्ञ छत्र ध्वज ॥५॥

—माई. फि. वी२८४।१७, रा. अ.

जक लूगु दु । अन्त.साक्ष्य रूपय् कवि विजयानन्दया परिचय संकेत विजयानन्दया म्ये "नृप गृवाण जुद्ध विक्रम शाह ङन कवि विजयानन्द कवि ल्हाक" उल्लेख जुगुलि वयकः श्री ५ गीर्वाण युद्ध विक्रम शाहया लायकुली तकं थ्यंह्म कवि रूपय् याउँक परिचित जू वः । अथ्य हे वृषभानन्द नं थःगु परिचय थ.गु छपु म्येय् थुकथं बिउगु दु- ''परवत पति भुपालेन्द्र मल्लनं सियाओ, सुंदलि छन्, बिनति याङान, सुपुरुख पुरुखन पास यायिओ सत, वृषभाया थ्व खा पलमाने" (माई. फि. वी.४०१।१९, रा. अ.)।

(ख) दापा खलः व भजन मण्डलीतसें थःथःपिके दयाच्वंगु भजन सफू छसि कथं सुरक्षित याना तयगु व्यवस्था खने मदुगुलि नेपाल भाषाया काव्य प्राचीनता कोछीज्यामछिना च्वन । कवि व रचना तिथि अज्ञातगु गीति काव्य गनं गुबले रिछ्य च्वःगु जुइ धयागुया अनुमान तकं याय् मछिना च्वन । मेया उपसंहार वाक्यस जुजुया नां बिया तल नं रचना काल सन्दिग्ध जुया च्वंगु गुलिछ्य रचना (गथ्य कि रण मल्ल व जय जग मल्ल देवया नां दुगु) प्राचीनतम अभिलेख दाफा ग्रन्थ सुरक्षित जुया च्वंगु मलूगुलि शंका निवारण याय् मछिना च्वन । थुकिं याना दकले सकले तःधंगु समस्या नेपाल भाषा प्राचीन काव्यया रचना काल निर्णय याय्गु व थुकिया विशुद्ध ऐतिहासिक विकास क्रमया रूप रेखा वांलुइकेंगुया जुया च्वन ।

(ग) नेपाल भाषाया पुलांगु गुगुं रचना विशेषया चर्चा प्रसङ्ग याना तःगु समकालीन च्वखँ व काव्य कृति हे नं दुर्लभ जुया च्वन । छन्द, अलङ्कार, थुजाःगु काव्य शास्त्रीय ग्रन्थय् नेपाल भाषाया गीति पद्य दसु कथं ह्लचथना तःगु समकालीन ज्वलं नं आःतक लुया मवःनि । थुकिं याना काव्य शास्त्रीय व संगीत शास्त्रीय दृष्टि नेपाल भाषा काव्यया गुण पारख जुया च्वंगुया दसि नं न्ह्यःने च्वंमवल ।

(घ) गुगुं रचनाय् आखलं सम्वत न्वंवाका तःगुली अर्थ दुर्वोध्य याना खास गुगु दँयात लक्ष्य याःगु खः निर्णय याना व रचनायात खास ऐतिहासिक क्रमय क्वो छुके मछिना च्वंगु समस्या नं यक्वं दु । गथ्य "बरख थ्व नेपालया चरन पि निगु गुन" व "पन्चद्वाल"★ इत्यादी ।

(ङ) कविया नां खने दुगु मेया खँय् मुख्य नांया स्वाताजि समस्यां प्रमाणीकरणया लंय् न्ह्यथं वया च्वन —

(!) कूटार्थयुक्त नां गथ्य तिथि गु सिंह व नाग नसाध्वज

(!!) थथ्य हे देबीया दास, चण्डिका दास, हरया ध्वज नां नं अन्तः साक्ष्य व वाह्य साक्ष्य ज्वलं आः थथें मलूनिगुलि भ्रमपूर्ण जुया च्वन । हानं थथ्य नां दुपि कविपिनि रचना छपुयां छपु जक लुयाः परिचय रहीत अवस्थाय् लाना च्वन ।

(!!!) गुगुं गीति काव्यया स्रष्टा रूपय् न्ह्यथना तःपि जुजुपिसं हे व मे च्वःगु खःला मखुला धयागु नं शङ्का दना वः । जगज्योति मल्ल, सिद्धि नरसिंह मल्ल, प्रताप मल्ल, निवास मल्ल, जगत प्रकाश मल्ल, जगज्जय कुमुदिनी, जय प्रकाश मल्ल, रणजीत मल्लपिनिगु स्रष्टा व्यक्तित्वय् शङ्काय् थाय् मदु । थुपि स्वःता मेपिनिगु खँय् शङ्का याय् थाय् दु ।

च) जो ला.गु नां व वहे नां दुपि तःम्ह मछि दुगुलि याना नं गुगुं रचनाया खास स्रष्टा सु खः, व रचना गुबलय् रिखेया लाः कोछीगुली नं समस्या दया च्वन । दसुया निंतिं महिन्द्र मल्ल व जय लक्ष्मी । नेपाल

★ श्री हेमराज शाक्यया पाखें कया यल ओकु बहाः (रुद्र बर्ण महाविहार) या दाफा सफू अध्ययन यानावलय् कवि बिश्व हर्षया खँ व "पञ्च द्वाल" धाःगु अस्पष्टगु ल्याः स्पष्ट जुल । उगु दाफां सफूया थुपि निपु म्येया समाप्ति वाक्य थ्व सन्दर्भय् अध्ययन याय् वह जू ।

क) पञ्चरङ्ग दुवाल (५५९ यात न्ह्यकथं ब्वने ९५५) जुल नेपाल संवत्सल, कर जोरी वारंवार विश्वहर्षन ल्हाक गणपति ।
— ओ. ब. दा. स., पौ ८५, मेपु ल्याः १४६

ख) भूपतिद्र श्री राजेन्द्र साहया (ने.सं. ९३७–९६७) सुमंगल । बिश्वहर्ष दीन वंद्यया बिनाशा पाप या ॥
— व हे, पौ ११०, मेपु ल्याः १९४ ।

भाषाया तःगू मछि दाफा व भजन सफुती दुथ्याःगु म्येय् महिन्द्र मल्ल नां न्हय्थना तल । थ्व नांयात महेन्द्र मल्ल (ने.सं. ६८०–६९४) या नां नालेगु खःसा पुरातात्विक अभिलेखय् फुक्कयसं महेन्द्र मल्ल हे नां स्पष्ट च्वया तःगु दु । मे चिनेत गण वाय् मात्रां मबिल धाय्त नं महिन्द्र व महेन्द्र निगू नं वःगु हे मात्रा ल्याःया खँग्वः खः । महिन्द्र सिंह व वीर महेन्द्र अथवा वीर महिन्द्र नां उल्लेख जूवःगु मे नं दु । थुमि पाखें अपाय्सकं भ्रम मजू, महिन्द्र सिंह ला स्पष्ट व निश्चित हे जुल । वीर महेन्द्र वाय् वीर महिन्द्र मल्ल धाइगुली नापसं वीर खँग्वः व "लोकनाथया" धयागु खँग्वः न दया च्वनीगुलिं थ्व योग नरेन्द्र मल्लया काय् (ने.सं.-८२९–८३५) धकाः मेमेगु पुरातात्विकं अभिलेख ज्वलंया लिधंसां नं निश्चित रुपं परिचित जूवः । जय लक्ष्मी नां वःगु मे छपु हे जक दु, तर जयलक्ष्मी नां दुपिं तःम्हं मछि रानी थुकथं दया च्वन- अ) नृपेन्द्र मल्लया रानी, आ) योग नरेन्द्र मल्लया छम्ह रानी, इ) भूपतीन्द्र मल्लया रानी, ई) रणजीत मल्लया रानी । दुःखया खँ खः जय लक्ष्मीया कवि व्यक्तित्वया परिचय बिइगु मेगु दसि छुं मदु ।

उपसंहारः- आःतक सुलभ जुयाः च्वय् च्वंगु अभिलेख ग्रन्थय् च्वंगु नेपाल भाषा गीति काव्य मध्यकालीन नेपालय् नेपालया थःगु हे काव्य परम्परा दया वंगुया ज्वलन्त दसि खः । मैथिली, बंगला, अवधि इत्यादि भारतीय भाषां नुने मफय्क उँवलय् नेपाल भाषां थःगु भाषिक व साहित्यिक विशेषता न्ह्यब्वया वर्तमान नेपाल अधिराज्यया काव्य परम्परा छगू महत्वपूर्ण व तोफिके मजिउगु देन बिउगु खँ त्वः फिका च्वया तःगु नेपाली साहित्य इतिहास अपूर्ण हे जुइ । देश, देशवासी व विश्व मानव प्रेम भावनाया पंलिनाः च्वयातःगु नेपालया निगु लखय्, फसय्, चाय् सिर्जित जुया ब्वंगु नेपाल भाषाया प्राचीन काव्य स्वां नेपाल व नेपालीया अमूल्य सम्पदा खः । स्व. मानदास तुलाधर थःम्हस्यां ल्ह्यया तःगु व ल्ह्यय्का कया तःगु मे दाफा सफूया सेनाप पाना मच्वंगु खँ टक्सार त्वाः तानसेनया दाफा सफूया किपा व प्रेम बहादुर कसाःया थाय् च्वंगु दाफा सफूया किपाया मे ब्वनाबलय् पाठ भेद अपाय्सकं मदु । प्राचीनतम दाफा भजन सफू दुर्लभ जुयाच्वंगु आःया स्थिती पुलांगु मे, बाखं मे, मतेनायामे सफूत प्रस्तुत शोध ज्याया निंति अनुसन्धय् ज्वलं

[illegible]य् स्वीकार्य जुइमाः ताया । थथ्य जूसा ज्ञात वा अज्ञात पुलांपिनि काव्य कृति प्रति की पाखें उपेक्षा मयाःगु जुइ, अन्याय मयाःगु जुइ ।

लिक्व - खँ प्वला (Foot-notes)

१) डिल्ली रमण रेग्मी, मिडियवल् नेपाल भाग ४ (इ. सन् १९६६) पौ १५३–१५४

२) वहे, वहे, पौ २९८–२९९

"... — — श्री श्री जय रणजित मल्ल देव श्री श्री वृद्धि लक्ष्मी देवी श्री श्री साहेब जुजु नेह्म माचा थेमिस शरण चोङ वलस — "

३) वहे, वहे, पौ २८८ व २६७

"......... महाराजाधिराज श्री श्री जय रणजित मल्ल देव प्रभुथाकुलसन वोभु कायाव तयाव, सिभ लिंग कोटस, थाना वव वेलस यें, यल, गोर्षा सोह्म राजाया थाना भाचय याङाव ओकुन्हु वाभुलि तेलाव थ्यमि वुदे, नकदेश, चोरपुरया पंचा प्रजा पनिस्त छपु रस दोहा प्रसाद प्रसन्न जुगा जुल ...... — — "

४) वहे, वहे, पौ ७५, ९०, १००, १०१

५) किपा कया ह्याःगु दाफा व भजन सफू थुपिं खः:-

क) सूर्य विनायक (ख्वप)—नेपाल लिपिं च्वया तःगु सफू १ गू जकया

ख) महालक्ष्मी थसिखेल यल — देव नागरीं (ल्यया ल्यया) "

ग) काय्गु ननि गाःवहाः, यल — " "

घ) वुंगद्यो, वुंगय् – नेपाल लिपिं गनं गनं देवनागरी (ल्यया ल्यया)

ङ) नाग बहाः यल – देवनागरी " "

च) भिछे बहाः यल – नेपाल " "

छ) कृष्ण लीलाया पौभाः –

(राष्ट्रिय धातु संग्रहालय)– नेपाल लिपिं फुक्कं (ल्यया ल्यया)

ज) भिद्यः, मंगल – नेपाल " प्यब्वय् स्वब्व जक काय् धुन

झ) श्री प्रेम बहादुर कसाःया थाय्गा – [ल्यया ल्यया]

ञ) टक्सार त्वाः पाल्पाया दाफा सफू वःगु – फुक्कं

" बाखं " " – फुक्कं व नाटक आंशिक

६) रेग्मी व हे, भाग २, पौ ८३८ ।

"...... .... It is true that if it were not for their drama and lyrical compositions they would not have passed as able writers ... ..."
Seigfried lien Hard, Newari Giti Manjari (Stockholm : 1974), Page 17

"...... – Thus the present volume containing the round number of one hundred hymes, Poems and ballads, has a double purpose : firstly as for as possible to offer a representative selection from a poetry bound to soon to become extinct, and secondly, to put into hands of the learned reader compositions in Newari which neither translate nor paraphrase sanskrit, but which, in essence, are primarily Newari."

७) स्व. श्री मान दास तुलाधर मुंका दीगु म्येंया श्रोत थुपिं खनेदु । अनं म्ये ह्लय्या तःगु काथी, च्वया तःगु जुयाच्वन —

क) असं त्वाःया दाफा सफू   ख) ज्ञान तुलाधर असंङ्गु बहाः
ग) थबही भगवान बहाः   घ) श्री करुणामय, यल
ङ) सिद्धि चरण श्रेष्ठ   च) गोल देशया सफू
छ) हरिकृष्ण, असं   ज) प्रेम बहादुर कसाः
झ) दुर्गालाल   ञ) चण्डिका लाल मायकें (मानलालयागु मे)
ट) बखत भजनावली   ठ) दिल बहादुर किपूया सफू
ड) लोक रानया पु गंगु मे सफू   ढ) गोरख बहादुर
ण) धमा थूया दाफा सफू   त) टक्सार टोल, तानसेन

८) श्री प्रेम बहादुर कसाःया थाय् च्वंगु दाफा, भजन व मे सफू –

क) दाफा सफू ६०८।२९५   ख) दाफा सफू ६।५३ व २२३ थ
ग) ,, ,, ५   घ) ,, ,, ५८
ङ) ,, ,, २   च) ,, ,, १ संस्कृत व मैथिली जक
छ) ,, ,, ९   ज) ,, (सफूया ल्याः खनेमदु)

झ) ,, ,, ×ख   ञ) ,, ,, ×ग (,, ,,)
ट) ,, ,, ×घ   ठ) ,, ,, ७
ड) ,, ,, ६७।१७०५   ढ) ,, ,, थिमि बालकुमारीया
ण) ,, ,, ४८।४०१   त) मे सफू ३
थ) मे सफू ४७७   द) ,, ,, ६०७
ध) ,, ,, ११   न) ,, ,, १४
प) ,, ,, १३   फ) ,, ,, (सफू ल्याः मदुगु)
ब) ,, ,, ६३१   भ) मंगला छेँ गणेद्यो भजन सफू (छ्यप)
म) ,, ,, १० व २२५ थ

९) राष्ट्रिय अभिलेखालयस दुगु मे सम्बन्धी ग्रन्थ–

	ग्रन्थ नां	माइ. फि. ल्याः	
क.	गीत	बी २८७।३६	
ख.	गीत	बी २८४।१७	
ग.	गीत	बी २८४।२०	
घ.	गीत गोविन्द	बी ३१५।२६	
ङ.	गीत पुस्तक	बी २८४।३४	
च.	गीत पुस्तक द्वयम	बी २८४।२५	
छ.	गीत पुस्तक	बी २८४।३१	
ज.	गीत संग्रह	बी २८४।१०	
झ.	,, ,,	बी २८४।१९	
ञ.	,, ,,	बी २८५।६	गीत गीतेश्वर ने.सं ७२५ श्लोक१६ तक दुगु मतिना बाखं मे ।
ट.	,, ,,	बी २८५।८	
ठ.	,, ,,	बी २८५।१५	
ड.	गीत संग्रह	बी २८५।११	
ढ.	,, ,,	बी २८५।१२	
ण.	नानार्थं पञ्च दश गीत	बी २८६।९	
त.	राग	बी २८७।३	

थ. राग माला — बी २८७।१०

द. " " — बी २८७।९

ध. " " — बी २८७।११

न. " " — बी २८७।१४

प. संगीत — बी २८८।२

फ. " — बी २८८।५

ब. संगीत भाषा — बी २८८।२६
(नेपाल भाषा संगीत) ने.सं ७९२ जगचन्दया ५३० पु मे थुगु

भ. गीत — बी २८४।३६ महिन्द्रसिंह छगल थाकुरया मे

म. स्तोत्र भजन गीत संग्रह — बी ४०१।५९

य. संगीत चन्द्र — बी २८८।२२

१०. राष्ट्रिय अभिलेखालयया बही (सफू धल:) माई. फि. ल्या: ए ६१०।२३स न्ह्यथना त:गु मे सफू –

क) मे सफूल
ख) साङया व्याखनया में
ग) श्री श्री भूपतीन्द्र कृत गीत
घ) दशावतारया में
ङ) मे संग्रह पुरान
च) रामायणया में
छ) मे साफुल चुकुधङ
ज) श्री जगज्योति मल्लया मे पुराण
झ) श्री ५ भूपतीन्द्र मल्लया मे साफुल

[थ्व गोष्ठी पत्रय् अभिव्यक्त याना तयागु खँ शोध ज्या यायां वनेबलय् हीके माली य:नि । गोष्ठीइ विद्वानपिसं याना दीगु टिप्पणी व सुझाव सकार याना: थ्व च्वखँय् गनं गनं मिलजि मगा:गु खँ हिलागु दु । मेगु खँ गथे ख: अथे तुं ल्हयब्वया च्वना । थ्व च्वखं ब्वमिपिंत नेपाल भाषा प्राचीन काव्यया अध्ययनय् छुं अंशय् ग्वाहालि जुइ ताया । ने. सं. ११०० तछला थ्व १० खुन्हु थ्व गोष्ठी पत्र पाटन संयुक्त क्याम्पसय् जूगु अनुसन्धान गोष्ठीइ ब्वयागु ख: । –च्वमि]

विचार-महिमा

– जगदीश चित्रकार

नमस्कार !
जि विचार ख: ।
जि सनातन मखु,
आधुनिक मखु ।
सनातन व आधुनिकया संधी.
जि विचार ख:
विचार-कविता ख:।
विचार दुपिं फुक्क नेता,
विचार मदुपिं कयता,
तर विचार मदुम्ह मनू हे मदुगुलिं
कयता जक कयता !
जि विचार ख:, छिगु जिन्दगीया अचार ख: ।
जिं सिउ – छिकपिं न्हिली ।
जि हास्य ख:
शोक ख:
संयोग-वियोग
सृष्टि व संहार ख: ।
फुक्क मस्तिष्कया सृष्टि जक-

थ्व शब्दत जिगु म्हुतुप्वा: पाकां सुइगु मुलु व सुका जक मखु इच्छा हे स्यायगु धार जुया बिल ।

अलय् थ्व फोन कलया मतलब ? खँ छु ? छ्यनय् ल्हा: दिक: बिचा:या सागरय् क्वबाना च्वनी शान्ति । शान्तिया नुगलय् थौं अशान्तिया ज्वालामुखी तज्याना: छ्यं हे दिगिदिगि क्वाक्क भ्वखाय ब्वया च्वनी । छु लुमन थें मस्यु ? व जुरुक्क दना: फोन दु पाखे वन । फोन यायत गनया नम्बर डायल यायत्यनी । ... तर घृणा व तमं जा:गु ख्वा: ज्या:ना: रिसिभर दिकी । भुनुभुनु याक:चा हे हाली "हथाय् चाया: फोन यातकि जि खुं लाय् फइमखु । जिगु हक हनन यायत स्व:पिं मनूतयत थौं जि थ:गु कालीस्वरुप क्यना बी .... अलय् सी अमिसं कि जि शान्ति जक मखु महाकाली नं — ।" थाक्कु छिना: शान्ति पलंगय् ग्वारातुलेत वनी । छगू प्रतिक्षाय् क्वथा दक न्यनाच्वंगु न्हचस त प्वकेगु, अलय् त दिकेगु थल लिहाँ वइगु प्रतिक्षाय् ।

किर्र्र् — ! किर्र्र्... !! किर्र्र् ... !!! बिचालं ग्वानाच्वंगु ख्वा: तमं दनदन छ्त्रयावड शान्तिया । "व हे मिसाया फोन मखा जुइ । आसे, आ: जि वयात म्हुतुइ वक्व जवा: बिया: थाथामथा मया:सा — ।" काचाक्क रिसिभर ल्ह्नी ।

"छाय् अफिस मवनागु — ... ? अन रिङ्ग याना च्वना का ।"
"छाय्, जि छेँय् च्वना: छि कपा: स्या:ला — !!??"

"खु ब तं व: थें च्वं जा न: मवयागुलि ? छाय् सिस्टर रोमि फोन मया:ला ? म्वा:लका ता:हाक: खँ, क्रायुकि ल्फिमया टिकट कयातइगु दु । अं डा॰ कृष्णया बर्थ-डे थौं क्रीपिं निम्हसितं स:तात:गु दु । व हे डिनर पार्टी — ... । उखेंतु वनेगु खला, भच्चा — ... ।"

"छिगु ड्युटिले — ?"

"उकेंला छेँय् जा नापं न:मव:से न्हिनसिया ड्युटि याना च्वगागु ।

पण्डित सुन्दरानन्द : छगू चर्चा

धनबज्र बज्राचार्य

नेपलाया धर्म, कला आदिया क्षेत्रय् जक मखु विद्वत्ताया क्षेत्रय् नं 'यल दे' या योगदान कम मजू । इतिहासया पाना पुइका स्वल धा:सा थ:गु देशय् जक मखु विदेशय् नं वना विद्या व धर्मया प्रचार या:पिं यल देया 'महापण्डित' पिनिगु यक्व देन दयाच्वंगु क्रीसं सीका काय् फु । विशेष याना सँय्देश थजा:गु दुर्गम देशय् वना: बिद्या व धर्म प्रचार याना वंपिं यल देया 'महापण्डित' पिनित क्रीसं श्रद्धापूर्वक लुमंके वह जू ।

थ्वला प्राचीन व मध्यकालया खँ जुल । आधुनिक कालय् नं थ्व विद्वत्परम्परा छुं अंशय् कायम हे जूगु खने दु । उदाहरणया रुपय् क्रीसं पण्डित सुन्दरानन्द पण्डित अमृतानन्द, पण्डित गुणानन्द पिन्त क्यने फु । थ्व स्वह्मं छगू हे विहारया छगू हे वंशया पण्डितत ख: । प्रस्तुत चिच्चाधंगु लेखय् पण्डित सुन्दरानन्दया बिषयय् छत्वा:चा खँ च्वयगु कुत: याना च्वना ।

नेपालया प्राचीन विहारमध्यय् यलया 'ओकुबहाल' नं छगू ख: । थ्वया मेगु नां 'रुद्रवर्णमहाविहार' ख: । अन प्राप्त ताडपत्रया अध्ययन याना स्वय् बलय् थ्व बहा: लिच्छबीकालय् हे स्थापित जूगु ख: धंगु खं सिइ दु । व हे प्रसिद्ध बहालय् पण्डित सुन्दरानन्दया जन्म जूगु ख: । पण्डित सुन्दरानन्दया जन्म गुबले जुल धंगु निश्चित तिथिमिति प्राप्त मजूनि ने. सं. ९१३ स

(वि. स. १८५० य्) छगू सफू च्ह्यया च्वःह्म लेखकया रुपय् सुन्दरानन्द खने दु । पण्डित वाणीविलास पाँडेयात सुन्दरानन्दं ने. स. ९१३ (वि. सं. १८५०) स 'वेददीप' धँगु सफू ल्ह्यया: च्वया बिउगु लूगु दु । अबले सुन्दरानन्द नींदँ जक दुह्म जूसां ने. सं. ८९३ (वि. सं. १८३०) पाखे सुन्दरानन्दया जन्म जूगु अनुमान याय् छि खनेदु । हाकनं पण्डित सुन्दरानन्दं राजकुमार बहादुर शाहया प्रशंसाय् छुं पद्य च्वया थकूगु लुयावया च्वगु दु । 'बहादुर शाह वर्णनम्' धँगु व पद्य बहादुर शाहया उत्थान कालय् ने. सं. ९०६-९१३ य् (वि. सं. १८४३-५० य्) च्वःगु खने दु । थुकि नं सुन्दरानन्दया जन्म समयया अन्दाज याय् फु । ने. सं. ९५३ (वि सं. १८९०) तक सुन्दरानन्द जीवित तिनि । अबले तक वं च्वया च्वनतिनि । थुगु किसिमं पीदं मयाक्क सुन्दरानन्द लेखकया रुपय् च्वनाच्वंगु खनेदु । पण्डित सुन्दरानन्दं छगू जक भाषाय् मखु प्यंगू प्यंगू भाषां सफू च्वया थकूगु खनेदु । व खः संस्कृत, नेपाली, नेवा: भाषा व 'दोहा' रुपया हिन्दी भाषाय् कलम चलेयागु खः । उकि थ: जोलिजोपिं मेमेपिं कवि लेखकपिंके मदुगु थ्व विशेषता सुन्दरानन्दया थ:गु हे बिशेषता खः ।

पण्डित सुन्दरान्दया कृतित निब्व थला: क्रीसं अध्ययन याय् फु । छगू मौलिक कृति व मेगु अनूदित कृति । सुन्दरानन्दया मौलिक कृति 'त्रिरत्नसौन्दर्यगाथा' मुख्य खः । थ्व 'गाथा' अर्थात् प्रशंसात्मक वर्णन रुपय् च्वयात:गु ऐतिहासिक कृति खः । थुकी श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहनिसें श्री ५ राजेन्द्र विक्रम तकया प्रशंसात्मक वर्णन यानात:गु दु । जुजु, रानी व मन्त्रीयात 'त्रिरत्न' रुपय् चित्रण याना ६२ स्तुतिकाव्य च्वया त:गु खःसां थुकि सुन्दरानन्दया ऐतिहासिक ज्ञान व मौलिक कविता शक्ति पिब्व: । थ्व बाहेक सुन्दरानन्दया फुटकर कविता नं यक्व लुया व:गु दु । छुं प्रकाशित जूसां अप्रकाशित नं आपा: हे दनि । पण्डित सुन्दरानन्दया वंशज यज्ञानन्द वज्राचार्यया सौजन्यं प्राप्त सुन्दरानन्दया छुं अप्रकाशित फुटकर कविता जिके दनिगु थुपिं खः —

१. श्री व्याघ्र भैरव सुन्दराष्टक (नेपाल भाषा अनुवाद सहित)
२. श्री लोकनाथ सुन्दराष्टक
३. श्री घन सुन्दराष्टक

४. आनन्द सुन्दराष्टक
५. कुलरत्न पञ्चक
६. चैत्यराज सुन्दरस्तव
७. त्रिरत्न सुन्दर षोडशी

थथे हे माला स्वल धा:सा सुन्दरानन्दया मेमेगु अप्रकाशित कृतित आपालं लुया वइतिनि । सुयाकें दुसा पत्रिकाय् अथवा सफू सफुती पिकाय्केगु कल्याण जुइ ।

सुन्दरानन्दया अनुवाद रुपया कृतिमध्यय् सुन्दरानन्द रामायण नामं प्रकाशित 'अध्यात्मरामायण' मुख्य खः । सुन्दरानन्दं नेपालय् अति लोकप्रिय महायानी बौद्ध ग्रन्थ 'प्रज्ञापारमिता' या नं अनुवाद याना त:गु दु धँगु वनया वंशज यज्ञानन्द बज्राचार्यया धापू दु । व ग्रन्थ धा:सा प्रकाशय् वय् मफुनि ।

च्वय् न्ह्यथनागु आपालं कृति पण्डित सुन्दरानन्दया बिषयय् यक्वं खँ सीके फु । सुन्दरानन्द संस्कृत भाषाय् भचा कमजोर खःसां कलम चले जूह्म व्यवहार कुशल लेखक खः । थ्व निबन्धय् सुन्दरानन्दं इतिहासकारया रुपय् बिउगु योगदानबारे विद्वानतयगु ध्यानाकर्षण याय्गु जक जिगु लक्ष्य खः ।

सुन्दरानन्दया इलय् तक क्रीथाय् शिलालेख आदि ऐतिहासिक सामग्रीया अध्ययन याना: वैज्ञानिक रुपं इतिहास च्वय्गु ज्या बांलाक शुरु मजूनि । ने. सं. १००० स (वि. सं. १९३७ य्) भारतया प्रख्यात विद्वान पं. भगवान लाल इन्द्राजीं नेपालया २३ शिलालेख प्रकाशित यासांनिसें तिनि क्रीथाय् वैज्ञानिक ढंगं इतिहासया अन्वेषण याय्गु ज्या शुरु जुल धका: मानेयाना त:गु दु । तर थ्वयासिवे अर्धशताब्दी न्ह्योहे पण्डित सुन्दरानन्द च्वया थकूगु 'त्रिरत्न सौन्दर्य गाथा' सफुती शिलालेख, ताम्रपत्र आदि ऐतिहासिक सामग्रीया छुं अध्ययन याना तय् धुंकूगु खनेदु । अबले सुन्दरानन्दं ऐतिहासिक घटना सम्बन्धी तिथि मिति व वशावलीया नं संग्रह या:गु खनेदु । पं. सुन्दरानन्दं शिलालेख ब्वना: ल्ह्यया भारदारतय्त बिउगु दसि खँ नं लूगु दु । यल कृष्ण मन्दिरया सिद्धिनरसिंह मल्लया शिलालेख ब्वना: उकिया पाठ ल्ह्यया: माथवरसिंह थापायात विउगु खँ छथाय् सुन्दरानन्दं थथे च्वया त:गु दु–

"श्री कृष्णजु देवलया शिलापत्रया नकल श्री माथवरसिं थापा कर्णेल
ल्ह्ययकल । सं. ९५३ आशुन ।"

थुकि ने स. ९१३ स (वि. सं. १८९० य्) हे सुन्दरानन्दं यल कृष्ण मन्दिरया शिलालेख च्वंगु खँ सिद्ध जू । व शिलालेख लिपा ने.सं १००० स (वि. सं. १९७३ य्) तिनि भगवान लालं प्रकाशित यात । थथे हे सुन्दरानन्दया त्रिरत्नसौन्दर्यगाथाय् अनेक शिलालेखया उल्लेख जूगु दु । कान्तिपुरया जुजु प्रतापमल्लया १५ ता लिपि च्वया त.गु प्रसिद्ध अभिलेखया उल्लेख नं सुन्दरानन्दं याना त:गु दु ।

थुकि शिलालेख आदि ऐतिहासिक सामग्रीया अध्ययन याना: नेपालया ऐतिहासिक सामग्रीया ग्रन्थ च्वयगु कुत: या:ह्म नेपालया प्रथम लेखक पण्डित सुन्दरानन्द ख: धँगु खने दु । अनया थ्व प्रयासयात अनया नातेदार पण्डित गुणानन्दं अरू न्ह्याकल । राइटया 'हिस्ट्रि अफ नेपाल' धका: प्रख्यात वंशावलीया रचयिता मध्यय् छह्म प्रमुख व्यक्ति गुणानन्द ख । व वंशावलीइ प्रशस्त शिलालेख व ताम्रपत्रया उपयोग जूगु दु । थ्व खँ विचार याय् बह जू ।

बिस्थापन

– केदार 'सितु'

थौं नं छु ज्वर दु। म्हिग: म्हीग स्वया: थौं कपा: भचा अपो हे स्याना वल । अय्सां तबि निचा: एनासिनं तारे याय्‌त स्वय । तर अहं ! स्या:गुलिइ छुं अन्तर वइगखु। न्हाबलें ला थथे हे ख: । व हे कपा:स्याइगु न मखा । ज्वर ला भति भति द हे दइ । जि थ्व विषयं चिलेत स्वय्। तर, कपा: कन तसकं स्यानावल । मेगु निचा: एनासिन नया बिइ । तर अहं ! कपा: स्या:गु थवलाय्‌गु नां तकं मका: । कन तसकं स्यानावल ।

तेविलय् च्वगु उपन्यास कया: स्वय् । स्वय्‌गु तल्लीनता जिके मदु, विचार एकाग्रता जिके मदु । उपन्यासयात तिना बिइ। तेबिलसं तयाबिइ । झ्यालय् वने । पिनेया दृष्य स्वय् । व हे दृष्य ! व वचब, गुलाफ स्वांया क्वा:, अमा, व लुखा अले पिवा: । दक्व पुलां जुइ धुंकल, मुक्क पुलां । जिगुलागी थ्व पृथ्वीइ न्हूगु छुं नं सृष्टि मजूनि । फुक्कं पुलां ! व वँचुगु सर्गः वँचुया वँचु हे तिनि, व सुपाँय् हाकुगुया हाकु हे तिनि ! स्वां–सिमा मदुगु नांगागु गुँ । फुक्कसिनं जित: लाय्‌बुयाच्वगु दु, हिस्यानाच्वंगु दु । ख:, मर्गतं थ:गु रंग हिले मफुनि, सुपाँचं थ:गु रग हिले मफुनि, गुँ थ:त हराभरा याय् मफुनि। ख:, जिगु जीवनय् नं अज्या:गु छु न्हूधा: व:गु मदुनि । मानौं, छगू ताहा:क:गु यात्राय् वहे वहे दृष्य दोहरे जुयाच्वंगु दु। आह ! मिखातय्‌त न्हूगु छुं विषय लगु मदु ।

\+ \+ \+

थौं निसें वसन्त शुरु जुल । गुलिखय् स्वां–सिमात जुरुमुरु दना व:गु दु ।

भाजु कृष्णचन्द्र सिंह प्रधान नाप छम्हाः

परिचय

जन्म- ने. सं. १०४६ नागपञ्चमी ।

जन्म जूगु थाय्- सुन्तागां, येँ ।

च्वनेगु थाय्- ताहाचः, येँ ।

शिक्षा- स्वाध्याय ।

सामाजिक, शैक्षिक व राजनैतिक सेवा- शान्ति निकुञ्ज विद्यालय व नेपाली साहित्य परिषदया संस्थापक सदस्य मध्ये छह्म; सन्देशगृह (ने. सं. १०६७) व विद्यामन्दिर पुस्तकालय (१०६७) या संस्थापक; प्रगतिशील लेखक संघ (१०७३), नेपाली साहित्य संस्थान (१०८४) व महेन्द्ररत्न पब्लिक कलेजया संस्थापक सदस्य; २२ दँ तक शान्ति निकुञ्ज, कन्या मन्दिर व महेन्द्र रत्न पब्लिक कलेजया अध्यापन कार्य; ने. सं. १०९० – ९४ तक नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानया सहसदस्य; शुरुइ राजनीतिनाप सम्बद्ध; ने. सं: १०६९ व १०७४ दंय् सुरक्षा कानून अन्तर्गत जेल ।

ज्याजगाः– जागीर, साझा प्रकाशनया महाप्रबन्धक ।

साहित्यिक व भाषिक कृति

क) नेपाल भाषाय्– क्वीगु साहित्यया बाखं (समालोचना) पत्र-पत्रिकाय् तःपु लेख प्रकाशित । 'पासा' (ह्निपो), 'यज्यू' (मथुरा व रमाया यःपो मुना) व 'रमा' (च्वमि–मथुरा साय्मि) या सम्पादन ।

ख) नेपाली भाषाय् भञ्ज्याङनिरै; कवि व्यथित र काव्य साधना; सालिक (निवन्ध); नेपाली उपन्यास र उपन्यासकार ।

साझा समालोचना, आँखा – लय्पौ (१०६८), जन साहित्य (१०७६) व हिमानी (१०८६) या सम्पादन ।

सिरपाः – 'कवि व्यथित र काव्य साधना' ग्रन्थयात मदन पुरस्कार (१०७९) 'नेपालीमा श्रृंगारकालीन कविताको विकास' या निंति रत्नश्री पदक (१०८६); 'नेपाली उपन्यास र उपन्यासकार' यात साझा पुरस्कार (११०१); गो. द. वा. (१०८८) ।

भ्रमण– भारत, श्रीलंका, चीन, थाइलायुण्ड, बर्मा, जापान ।

★ ★ ★

भाजु कृष्णचन्द्र सिंह प्रधानज्यू, दकस्रिबें ह्लापां ने. सं. ११०२ क्यंगु न्हू–दँया लसताय् जिमिगु 'खेलुइताः' या पाखें छित भिंतुना देछाय् !

न्ह्यसः १ छि साहित्य ख्यलय्--विशेष याना समालोचना विधाय् पलाः छियेत छुकिं प्रेरित जुया दिया ?

स्वीदँ न्ह्यःया खँ खः । उबलेया प्रगतिशीलताया लँपुइ अप्रगतिशील विचारधाराया सैद्धान्तिक विरोध अथवा आलोचना मयासें मगाःगु कारणं समालोचना विधाय् पलाः छिइत प्रेरित यात । अलय् भूमिका च्वइबी माःगु आग्रह व वाध्यतां थ्व विधाय् न्ह्यचिलेत आकर्षित यात । अनंलि थ्व क्षेत्रय् लेखक न ह्मो जुगुलि । साहित्यया विकासया निंति समालोचना छगू माइल-स्टोन खः । थ्वया समुचित उन्नति नं साहित्यया मेमेगु बिधा नापनापं जुइ माः । नत्र सपूर्ण साहित्यया यथार्थ परिचय व मूल्यांकन–मूल्यान्वेषणया अभाव ऐतिहासिक व समसामयिक साहित्यया यथार्थ ज्ञान जुइ फइमखु । सारांशय् धाय्माल धाःसा दकलय् तःधंगु खँ खः आवश्यकता । थुकें हे मनूतय्त निर्माणया निंति प्रेरित याइ ।

न्ह्यसः २ नेपाल भाषाया गुगुं विधा बिशेषया समालोचन याइपिं मध्ये गुलिसियां पूर्वीय काव्यशास्त्रं क्यनातःगु च्वला कसी समालोचना याइगु, गुलिसियां पाश्चात्य समालोचना सिद्धान्त बः कयाः समालोचना याइगुलिं थुपिं निखलः नं एकोहोरा जुल धाइपिं दु । धात्थें, छि स्वय्बले नेपाल भाषा साहित्यया गुगुं विधाया समालोचना याय्त गुगोगु मापदण्ड स्वस्थ व न्यायपूर्ण जुइ ?

समालोचना छगू सैद्धान्तिक प्रक्रिया खः । गुणावगुण अथवा सत्यासत्य, औचित्यानौचित्यया निर्णय असैद्धान्तिक आधारय् जुइ मफइगुलिं गुगुं छगू मान्यता वा शास्त्रया बः काय्गु स्वाभाविक खः । थुकी गुलिसिनं पूर्वीय काव्यशास्त्र क्यनातःगु कसी च्वला समालोचना याइ, गुलिसिनं पाश्चात्य समालोचना सिद्धान्तया बः कया याइ । थुलि जक मखु अझ पूर्व-पश्चिमया सुनिर्धारित नीतिपरक वा रूपवादी साहित्यिक सिद्धान्तं पिहाँ वना मेमेगु शास्त्र वा दर्शनया लिधंसाय् समालोचना जुयाच्वंगु नं दु । उकिं सिध्दान्तया आधार खः— स्वय्गु मिखा । थन्यागु स्वय्गु मिखा हे मदुसा समालोचना गुकथं जुइ ?

एकोहोराया अर्थ संकीर्णता वा सीमितता जुइफु । थ्व स्वइपिनिगु थी थी विचार खः । महत्वपूर्ण जा कृति विशेषयात वइगु समग्रतय् स्वय्गु कुतः जुइमाः– तछ्याना मखु, त्वाःथलाः मखु, तकुचिना मखु । वइगु कालया सामाजिक जीवनया यथार्थ व गतिशील प्रक्रियाय् स्वय्गु व्यापकता दय्माः । अवश्य न थुकथं स्वय्गु मिखा तब्या जुइ हे माः, थ्वइगु कसि वा बःकाय्गु सिद्धान्त गहन समसामयिक यथार्थनाप सम्बद्ध व विस्तृत जुइ हे माः । थनथाय् मेगु खँ नं स्वाना स्वय् । समालोचना – सिद्धान्त खाली साहित्य मखु । अर्थात् दर्शन, समाजशास्त्र, मनोविश्लेषण शास्त्र, राजनीति, बिज्ञान, तर्क शास्त्र, नीति शास्त्र आदि अनेनेगु ज्ञान–विज्ञानया नं लिधंसा कयाः च्वलांगु विधा समालोचना जूगुलिं पूर्वीय काव्यशास्त्र वा पाश्चात्य समालोचना सिद्धान्त धाय् मात्रं आः छु लयंदनि धकाः सुनानं न्यनेफु । थुथाय् दोष सिद्धान्तया जक मखु, बरु थ्वइत छ्यलीपिनिगु नं खने दइ । अलय् पूर्वीय काव्य शास्त्र थःहे छगू परिमितताय् लाय् धुंकल–थुकी दुने शायद थौंकन्हय्या साहित्यिक मूल्यान्वेषण व जटीलता ब्यने फइमखुला कि ?

पाश्चात्य समालोचना सिद्धान्तं सौंन्दर्यशास्त्र अथवा सौन्दर्य-विज्ञानयात संकेत याइ व थ्वया सम्वन्ध दर्शननाप दु। दर्शन अथवा विभिन्न सिद्धान्त दुने हे साहित्य जुया: साहित्य सृष्टि जुइगुलि साहित्यया समालोचनाया अर्थ नं व हे सत्ययात म्हसिकेगु कुत: ख । अलय् ज्ञान-विज्ञानया दबुली थज्या:गु सिद्धान्तया विकास-क्रम आविष्कार नं-नापनाप जुया: समालोचनाया लँपु नं त:बाला जुजुं वनी । थुकथं स्वयबलय पूर्वीय काव्यशास्त्रय थ्व संभावना मदय् धुंकल-क्व:जिय् धुंकूगु सीमा दुने आ: व दु। बयूसां थ्व कीगु पम्पपरा नं ख:, शायद उकि वांछ्रया: सर्वथा मुक्त जुइ थाकूगु जुइमा: तर थ्व निगुलि लँपु त्व:ता मेगु सिद्धान्तया ब:कायगु छु संम्भव जुइ ? धायधुन समालोचना खालि साहित्य मखु, मेगु सिद्धान्त व मतवादया न आश्रय कया: साहित्यया व्यापक संभावना दय्केगुली वइगु त:धंगु ल्हा: दु। उकि असंभव मखु। थन छगू खं लोमंके मज्यू। अर्थात् समालोचनात्मक सिद्धान्तया अपूर्णता वा असामर्थ याना दु समालोचना एकहोरा जूगु ख: ? अथवा सिद्धान्तया अभाव हे स्वल्ला:गु समालोचना जुइ मफुगुया कारण ख: कि ?

प्रश्न जा गुभोगु मापदण्ड स्वस्थ व न्यायपूर्ण जुइ धइगु ख: गुकिया लिस: समालोचना सिद्धान्तया व्यापकता व सामाजिक यथार्थया गतिशील प्रक्रियाय् स्वाना मालेमा: ।

जि स्वय्वलय् सिद्धान्त ग्ह्यागु व्याख्यं! लिघंसा ख: वइत बांलाक थुइका: निष्पक्ष व इमान्दारीपूर्वक छ्यलेगु दकलय आवश्यक ताया । बिभिन्न विचारधाराया लेखकया रचनायात न हे मिखां गस्वय्बलय् खने दइगु विरोध अथवा मत भिन्नता छगू स्वाभाबिक निष्कर्ष ख: । उकि थन रचनाजन्य दोष वा सत्यासत्य सिकं वैचारिक भेदं हा काइगु आलोचनाया संभावना अप्व: धाय् काइगु नं संभव जुइफु। प्रत्येक रचनाया थ:गु छुं खंया धापू दइ; छुं खंया बिश्लेषण याना: छुं न छुं यथार्थ ज्वनेत स्व:गु दइ; अथवा वइत उला: प्वला: त:गु दइ; अथवा बस्तु स्वयं छु ख: वइत बहे रुपय् स्वया:

छुं वास्तविकता न्ह्यचिका बिइगु दइ; ह्यसिका बिइगु दइ । थज्या:गु वस्तुगत यथार्थ मेमेगु नं भापलं दय्फइ । थ्व जा छगू दृष्टान्त जक ख: । अलय् थज्या:गु सत्य गुगुं जीवननाप सम्वन्धित जूसां, गुगुं समाज, व्यक्ति वा स्वभावनाप आपा: सत्तीसां, छगू नं छगू सामाजिक यथार्थय् ब्वलंगु दइ । यथार्थय् थ्व असत्य मखु व थुमिसं जीवनय् थाय् कयात:गु दु थइगु खं नं माने मयासें मगा: । थ्व औचित्ययात विवेकपूर्ण, आग्रहरहित व गुगुं द्वेषभाव मतसें रचनायात बइगु संसारय् न्हापां स्वय्मा:, व्यक्तिगत वा सामाजिक जीवनय् लेखकं धैत:गु बस्तु वा सत्यया छु मू दु ? उकिया गुलि सम्भावना दु- इत्यादिया सम्वद्धताय् बिश्लेषण व मूल्यान्वेषण याय्गु छगू वस्तुपरक रचनात्मक समालोचना ख: । सिद्धान्त थ: हे छुं मखु । यदि प्रयोग व बिश्लेषण ठीक मजुल धा:सा । सिद्धान्त व प्रयोगया व्यावहारिक कुशलताय् हे स्वस्थ व न्यायपूर्ण समालोचनाया लं त:ब्या, त:फा: जुइ । थुकथं उच्च कोटीया बांला:गु रचना निर्माण यायगु वातावरण दय्केगु ज्या समालोचकया ख: ।

न्ह्यस: ३ आधुनिक कविताया खास लक्षण व प्रवृत्ति छु छु ख: ? छि स्वय्बलय् नेपाल भाषाया कविताय् थुपिं लक्षण व प्रवृत्ति बांलाक लुयाच्वने धुंकलला ?

हानं थन कवितायात गुगुं थासाय् तया: स्वय्गु कुत: यायत्यंगु खाल । थ्वया लागि लक्षण ग्रन्थ दहे दु । तर लक्षण ग्रन्थं क्यना त:गु लक्षण दुने च्वना: छु म्हिग: वा थौकहय्या कविता ब्वलन खइला, धाय् थाकुइ । अथे हे जि धाय्त्यनागु लक्षणं हे कविताया शाश्वत, सार्वभौमसत्व जुया च्वनी धायगु नं छगू दंभ मखुला ?

कविताया लक्षण न्हापां कविता हे ख: । कविइ थ्व लक्षण द:सा कविताय् नं दइ । उकि थ्व मालेगु ज्या न्हापां कवि यायमा: थ्व अर्थय कविता नं छगू अनुसन्धान ख: । थुकिया निर्ति वइगु स्वरुपय् जक मखु, कीगु म्वायगु तरिकाय् व कीगु स्वयगु दृष्टिइ व थ्व फुक्कया अनुभवं ब्वलनीगु भावनाय् व अभिव्यञ्जनाया शक्ती नं शोधखोज

जुइमा:, परिवर्तन वयुमा: । गुलि ईब्य:या च्यूता: तसें तीव्रतम व्यञ्जना दइ; अरु अप्व: मार्मिक, अरु अप्व: हार्दिक; अरु अप्व धायुगु पहलय् न्हूगु शीप; कनेगु खँय् न्हूगु धापू; तुनेगु खँय् न्हूगु ज: वइ; गुलि सत्यया उद्बोदनय् न्हूगु अर्थ हा काइ; गुलि मधा: थें च्वंक धया: गं ह:पा: बिया च्वनी, धया मत: थें च्वंक धया च्वना नं गुलि नुग: थिइ – शायद कविताया शाश्वतता व नवीनता अन हे गन दयू मा: उकि कवित नं थ्व अर्थय् छगू अनुसन्धान ख: धइगु । थथे स्वयबले नेपाल भाषाया कविताय् गं छगू असंतोष, छगू अनुसन्धान, छगू मेगु लँ ज्वनेगु पित्या: पह: विस्तार ब्वलनाच्वंगु दु । पूर्ण वैद्य, योगेन्द्र प्रधान आदिया कवितां थज्या:गु प्रवृत्तिया संकेत या: ।

न्हयस: ४ प्रगतिशील साहित्यया स्वस्थ विशेषतात छु छु थें न्वने बइला ? नेपालय् करीब स्वंगू ति दशक न्ह्य:व थौंकन्हय् खने दयाच्वंगु प्रगतिशील विचारधाराय व प्रगतिशील साहित्य रचनाय् छु छु अन्तर खना दिया ?

साहित्यया स्वस्थ्य स्वरुपयात हे वास्तवय् साहित्य धाइ । थ्व प्रगतिशील साहित्यया निंति गुलि आवश्यक जुइ, उलि हे मेगु विचारधाराया साहित्यया निंति मा: । प्रगतिशील जा छगू विशेषण ख: – थ्वइत हे बादया नामं अलग वर्गीकरण यायुत प्रतिवादया संज्ञा बिइ माल । प्रगतिशील जुइवं साहित्य जुइमखु, तर साहित्य जुया: प्रगतिशील मजुइ फु । थुकिं साहित्यया निंति छगू विशिष्ट अभिव्यञ्जना मा:गु जुयाच्वन धइगु क्व: जित जुइमा: । उलि साहित्यया स्वस्थ विशेषता प्रगतिशील, साहित्यया नं स्वस्थ स्वरुप जुइ धइगु खँय् जित विश्वास दु ।

च्वयू धइथें प्रगतिशीलता विचार वा दृष्टि विशेष ख: । थ्व केन्द्रियताय् मेमेगु ज्वलं गौण मजूसें निगुलिया समानुपातिक समिकरण जुया: छह्म, छधी, छज्व: थें जुइमा: । मनूया केन्द्रीयताय वइगु स्वत्वा:या संरक्षणया निंति लेखकतयुगु भूमिका दायित्वपूर्ण जुइ । ह्लापा व आ:या दथुइ गुलि अन्तर वल क्रमबद्ध अध्ययन मयानागुलिं थथे हे धका: क्व:छी मफु । अयुसां ऊवात्त ह्लसिइगु कथंया परिवर्तन व:गु अनुभव जिके मदु ।

न्हयस: ५ छिगु दृष्टि थौंकन्हय् नेपाल भाषा व नेपाली भाषा निताया साहित्य सृजनाया गतिविधि छु गथे जुयाच्वन, ? उल्लेखनीय उपलब्धि छु छु खने दु ?

नेपाल भाषा व नेपाली भाषाया साहित्ययू बइच्वंगु सृजनात्मक गतिविधि आशा याय् बह जूसां असमान ताया । नेपाली साहित्यय् गुगु छगू क्रमिकता दु, व्यापकता दु, विषयगत व प्रयोगिक विविधता दु, व्रीगु साहित्यय् उलि व उकथं वइच्वंगु मखना । विकाशया क्रमबद्ध, निरन्तरता नं मदु । थ्वया सीमित परिवेशयात स्वयबलय् आश्चर्य तायूमा:गु मदु । कविताय् छक्वा: प्यह्म खुह्म न्हूगि कवित छकलं धइथें प्रादुर्भाव जुल– दुर्गालालया ल्यू । गथेकि पूर्ण वैद्य, श्यामसुन्दर, योगेन्द्र प्रधान, बुद्ध सायूमि, सुन्दर, आनन्द जोशी इत्यादि । अनंलि थ्व क्रम, थ्व प्रभाव न्ह्यानावं वइच्वंगु दु ला मस्यू । थुकथं हे बाखं–साहित्यय् वइच्वंगु उपलब्धि उल्लेखनीय धायूबह:गु जिगु लुमन्तिइ मव: । शायद थ्वइगु अध्ययन पूर्वक याय् मफुगुलि जिगु अज्ञानता नं जुइफु । उपन्यास जा छन हे गरीब–धूस्वां थें जा:पि छह्म निह्म स्व:ता ग्व सु खने दत उल्लेख योग्य उपन्यासकारत ? कविताया तुलनाय् मेगु विधा लिपा ला:गु ख:ला धयाथें ताया ।

न्हयस: ६ छि 'ह्रास काव्य व कवि व्यथितया काव्य रूप' नेपाल भाषां च्वयादी धुंकालि उकिया जगय् छि नेपाली भाषां 'कवि व्यथित र काव्य साधना' धयागु सफू साधना याना दीगु ख:ला थें ?

मखु । कवि व्यथितया 'संचयिका' (नेपाली) काव्यया भूमिका च्वयावलय् ता:हाक: जूगुलिं लिपा सफूया रुप बिया: 'कवि व्यथित र काव्य साधना' तयार यानागु ख: ।

न्हयस: ७ नेपाली भाषा साहित्य संसारय् सालिक (निबन्ध संग्रह सफू) थना: नेपाल भाषाया ख्वालय् 'न्हाय्' (शीर्षकगु निबन्ध छगु जक)

ब्वया: च्वने मो:गु बाध्यतां छित असंतुष्टिया बोध मजूला गुबलें ? असंतुलनतां इकुमकु मधाय्कूला ?

❁ भाषाया त:धंगु महत्त्व दु तर साहित्यया क्रमय् अभिव्यक्तिया लिधंसाया रुपय् जक वइत स्वीकार याना । साहित्य – सृजना व भाषा सेवा नितां छगू मखु । साहित्यया विकास नापनापं जक भाषा थाहाँ वनी । उकिं लेखन – कार्य अथवा सृजनाया संसारय् म्वानाच्वनाह्म जि, जित ला कृतित्वया महत्तां विशेष प्रभावित या: घा हे थ्व कृतित्व नेपालीं जुइमा अथवा नेपाल भाषां । न्ह्य' छपु जक ब्वया च्वनेमा:सां ह्लाय् धेंगु मताया । लं ला:सा मेगु नं च्वयतिनि – व जिगु सीमा मखु, अन्त मखु ।

न्ह्यस: ८ छिगु नेपाल भाषाया रचना कृति प्रकाशनय् मव:गु ता ई दय् धुंकल ! छि थज्या:पिं स्यल्ला:पिनि पाखें इलय् ब्यलय् छु रचना कृति पिहाँ मवइबलय् नेपाल भाषा साहित्यया ब्वमिपिं गुलि अशांघाका: च्वने माल जुइ ? थुजा:गु खं छित गुबलें च्वाहसा मंमिला ?

❁ च्वय्मखु धका: पा: फइतइगु मदु । च्वय् मास्तिव: । तर धया नि, गुलि च्वय्मा:गु ख: इलं मब्यूगुलि च्वय् मफु । थ्व जिगु थ:गु हे विवसता ख:, थ्वइत भाषानाप स्वाना छुं धायगु धाइपिनिगु आग्रह जुइफु । अज्या:गु परिमिततां गबलय् पिहाँ वने फइ थें ?

न्ह्यस. ९ आ: 'साझा प्रकाशन' सम्बन्धि छता निता खँ न्यने । न्हापाया 'नेपाली भाषा प्रकाशिनी समिति' व आ:यागु 'साझा प्रकाशन' या नीति व उद्देश्य पाना च्वंगु दु ला ?

❁ समयानुसार छुं पाइगु ला स्वाभाविक हे ख: । न्हापा छुं कथया प्रतिवन्ध तयुत नं थ्वइगु आवश्यकता दत जुइमा: । आ: अज्या:गु छुं मन्त ।

न्ह्यस: १० ने. सं. १०६६ (वि. वि. सं. २००३) रिखय उबलय्या सरकार 'नेपाली भाषा प्रकाशिनी समिति' अन्तर्गत नेपाल भाषाया सफू

जाँच याना: [illegible]कायत स्वीकृति बीग बिभाग च्वाय्का: यक्व सफूत पिकाय् दय्का: ब्यूगुलिं नेपाल भाषा साहित्य उथाय् ब्वलंगु ख: । आ: साझा प्रकाशनं नेपाल भाषाया कृति नं प्रकाशन याय्गु व्यवस्था या:सा साझा प्रकाशनया बेन यक्वं त:जि व तफा: जुइगु जिमिसं खना, छिगु छु बिचा: दु ?

❁ धाय् धुन, अबलय्या सरकारयात मज्युगु सफू पिहाँ मवय्मा धयागु उद्देश्य नं उकी दुने ला: । उकिं छापय् याय् ज्यू–मज्यू धइगु स्वीकृति बिइगु ज्या नेपाल भाषाषाया साहित्यय् ब्वलंगु ख: धयागु खँय् जि सहमत जुइ मफु । अथे ख:सा आ:ला स्वीकृति नं म्वा:ल । छोगु साहित्य गाक्क थाहाँ वने मा:गु ख: । भाषा व साहित्यया समस्या मदय्मा:गु ख:– मखुला ? सं नक अभिप्रायं लँ दय्कूसां वइगु फाइदा जनतां नं काइ धयाथें जक ताया । समितिया मेगु रुप साझा प्रकाशन ख: । मेगु भाषाया सफू पिकांयगु थ्वया परिधि दुने मला: । बरु नेपाल भाषाय् नं सकल नेपाल भाषा–भाषीतय्गु मंका:या रूपय् थज्या:गु हे छगू प्रकाशन संस्थाया ब्यवस्था याय् फ:सा गुलि बांलाइ ।

न्ह्यस: ११ नेपालया राष्ट्रियता अज्ज ब्वातुका: यनेत राष्ट्रभाषा नेपालीया अतिरिक्त नेपाल अधिराज्य दुनेया काब्य साहित्य व वाङ्मयं सम्पन्न भाषाया सफू प्रकाशन याय्गु व च्वमिपिन्त हने मा:गु खनेदु । साझा प्रकाशनया थुजोगु ज्या खँय् ध्यान वंगु दु ला ? छु योजना दु ला ?

❁ थुकी जिगु विरोध मदु । तर थ्व खँ श्री ५ या सरकारं बिचा: याय्मा:गु ख:, अलयं एकेडेमि साझा प्रकाशन जा छगू प्राइवेट संस्था ख:, सहकारी अन्तर्गत । सत्य ला छु धा:सा कार्पिनिगु भरोसा नं मा:, तर थ्वयासिकं थ:हे न्यचचिले फय्मा: । वास्तविक समाधान थन हे दय्फु ।

न्ह्यसः१२ साझा प्रकाशन पाखें आःतक्क छु छु विषयया छु छु भाषाया ख:गु सफू प्रकाशित जुयाध्वगु ? प्रकाशनया निंतिसफू दुत बिइत च्वनि छु छु विधि पालन यायमा ?

साझा प्रकाशनं साहित्यिक सफू बाहेक कृषि, इन्जिनीयरिङ्ग, विज्ञान, बनविज्ञान थें जा:गु व शिक्षा, दर्शन, भाषा, व्याकरण, अर्थशास्त्र, ऐन कानून, उद्योग, बाल-साहित्य आदि विषयया सफूत नं बिका:। थुकथं श्यासलं मयाक्क विभिन्न विषय व प्रकारया सफूत पिकाय् धुंकल । व्यावसायिक दृष्टिं चुइगु किसिमया अन्तरराष्ट्रिय महत्वया छुं सफूत अंग्रेजीइ नं प्रकाशित जूगु दु। प्रकाशनया विधिया निंति संस्थाय् सम्पर्क तयगु बेस जुइ । संक्षेपय् धायगु ख:सा सम्वन्धित बिषयया पाण्डुलिपि सम्वन्धित बिषयया विद्वानं मूल्याङ्कन याना: प्रस्तुत. या:गु रिपोर्टया आधारय् संचालक समितिया स्वीकृति अनुसार प्रकाशन यायगु व्यवस्था दु ।

न्ह्यसः १३ नेपालया संस्कृति व इतिहासनाप सत्तिक स्वापू दूगु उच्च साहित्य बाङमय् सम्पन्न जूगु व नेवा: जातित्वया न अस्तित्व जुया च्वंगु नेपाल भाषां खँ ल्हाकेगु व खँ ल्हाय्‌गु त्व:ता ह:गु नेवा:तय् व्यवहार गुलित उचित जू ? थुकिं १/१ गू दशक लिपाया नेपाल भाषाया अवस्था गय् जुइ ? छी सकलें जाना: थ्व व्यवहारयात गुकथं सुधार याय् माली ?

उचीत ला गय् धायफइ ? हानं अनुचीत धका: नं स्वइत दोष बिइगु । थ्व व्यवहारया वास: छु ? ईब्य: व आवश्यकतां मनूतयत दयकी, हिइकी । खालि प्रेम व हार्दिकता दयां मगा: । कित अज्या:गु हे वातावरण दय् माल । लिपा थथे जुइफु धयागु सम्भावनां ग्याना: छु व सम्भावित सत्यं (वा दुर्घटनां ?) मुक्त जुइफइ । इतिहासय् गुलि साम्राज्य वल-वन, गुलि जाति विलीन जुल, गुलि संस्कृति लोप जुया तनावन, गुलि सभ्यता बिनष्ट जुल अथवा हिला: मेगु रूपय् विकसित जुल, थ्वया ल्या:चा: मदु। भविष्यय् थ्वइगु पुनरूक्ति जुइमखुत-सुनां धाय् फइ ? उकिं म्वाय्

फइगु छगू विशिष्टता, व्यापकता दया: नं अध्ययन अनुसन्धानया वस्तु जुयाच्वंगु उदाहरण नं आपालं दु। छुं जुया: बिल धां:सां नं जुइगु क्रमय अस्वाभाविक धायगु नं गथे । थन ला स्वाभाविक छु ख:, उकिया हा माला: सचेत जुईगु व म्वाका तयूत उपाय यायगु क्वीगु कर्तव्य ख: । तर न्ह्यसलय् धइत:थें उलि याकनं व अ:पुक गुगुं साहित्य – संस्कृति–भाषा–जाति दुसुना बनी मखु । उकिसं नेवा:त सुसंस्कृत जातिया नेपा:मि ख: । थ:गु उज्ज्वल परम्परा, संस्कृति–साहित्यप्रति ममता तया: गुलि अप्व: गति बिया: न्ह्यानाच्वनेफइ उलि हे म्वाना: थिना: च्वनी । ऐतिहासिक व सांस्कृतिक महत्ताया मूयात सुनानं न्हंका: छ्वयगु कुत: यायूवं न्हनावनीगु परिस्थिति नं मखय् धुंकल : न्हापा व थौंया सन्दर्भय् व:गु थ्व परिवर्तन ल्व:मंके मज्यू ।

न्ह्यस:१४ थौंकन्हय् ल्यायम्ह ल्यासे नेपाल भाषा भाषीतसें जाना: नेपाल भाषाया साहित्य सम्मेलन, संगीत सम्मेलन, न्ह्यस: लिस: कासा, न्हू दँ समारोह, पत्र–पत्रिका पिकायगु इत्यादि ज्या यानाच्वगु छित गय्‌च्वं ता: ? थुकी गनं भिंके मा:गु दु ला ?

प्रयाश बांला: । थज्या:गु प्रवाह दयाच्वने मा: । प्रत्येक विषयया समार हया जि प्रत्यक्षदर्शी जुइ मफुगुलि गथे च्वं व छुं भिंके मा: ख: धायमफु ।

न्ह्यस:१५ प्रज्ञा प्रतिस्थान, रेडियो नेपाल, साझा सकाशन थें जा:गु निकाय नेपालया फुक्क भाषा भाषीप्रति सम्मान यायें उचित थाय् बिया: यंकूसा नेपा:या नागरिकतय्‌के स्वस्थ समझदारी ब्वलना: राष्ट्रियता नं ववातुइ धाइ । थुकी छिगु छु विचार दु ?

प्रत्येक भाषाप्रति सम्मानया दृष्टि तया: उचित थाय् बिइमा: । अलय् थुकथं हे थ:थ:गु विकास याना वनेमा: । थाय् बिइगु सम्मानया निंति जक मखु, सम्प्रदायिक सद्‌भावना, जातिय एकता व राष्ट्रिय भावनायात क्वातुका। तयूत नं थ्व आवश्यक भा:पा: ।

न्ह्यसः १६ नेपाल भाषा व थ्वया साहित्यया भविष्यप्रति छिगु धारणा ग्यने दइला ?

थ्वइत कीके जक परिमित जुया: कीसं आज्जु थिइगु कुत: धया। थुकथं हे कीगु मेमेगु भाय्या महत्ताय् नेपा:मित जागृत जुयाच्वंगु दु । थ्व पतिप्रेक्षयात उपेक्षा याय्फइ मखु ।

न्ह्यसः १७ नेपाल भाषाया थो थी विधाय् छित सु सु च्वमि वकलय् अप्व: प्रभाबित या:गु दु ?

आधुनिक साहित्यया अग्रज तथा लँजुवा: साहित्यकारतय्गु निष्ठा व भाषा सेवां; न्हूःहूपिं विद्वान, अनुसन्धानकर्ता व समीक्षक भाजुपिनिगु अध्यवसायता व वैज्ञानिक विवेचनां; थौंकन्हय्या कवि, कथाकार व उपन्यास लेखकतय्गु असंतोष पिदनाच्वंगु सृष्टिया व्यथा, असमर्पित भावना व प्रयोगोन्मुख चेतनाया आभासं जित विशेष आकर्षित या:गु दु । अथे ला संस्कृतिया त विशेष अवेगय् ज्वना: कीत ह्मसिकेगुली व्यथितया छ्वास:, नुग: थिइगु कविताय् दुर्गालाल, अभिव्यक्तिया विन्यास नापनापं समसामयिक जीवन व परिप्रेक्षयात आधुनिक विम्ब – प्रतिविम्बय् ज्वना: कविताया समानान्तर विकासय् न्ह्यज्यानाच्वंगु न्हूगु चेतनाया धरातलय् पूर्ण बैद्य, योगेन्द्र प्रधान, बुद्ध सायमी आदि कवि अलय् वेग – संवेगया प्रवाहय् न्ह्यना: छगू कौतूहल सृष्टि या:ह्म उपन्यासकार धूस्वां नं जित प्रभावित या:गु दु ।

न्ह्यसः १८ नेपाल भाषा बाहेक छित मेमेगु छु छु भाषाया गुगु मुगु विषय य: ? सु सु च्वमि य: ?

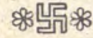
समालोकया निंति साहित्यया न्ह्यागु बिधाया नं उलि हे महत्व दइ, उत्ति हे ग्यना च्वनी । न्ह्यागु भाषाया साहित्य जुइमा उकिया सृजनात्मक विशिष्टता; परम्परां पिहां वया मेगु परम्परा स्वाय्‌त हइच्वनीगु स्वस्थ प्रयोग, दृष्टि तथा विचारया मौलिक प्रस्तुति; एनदम भिन्न व शैल्पिक बैशिष्ठ्य दुगु रचना जित विशेष य: ।

न्ह्यसः १९ छि नेपाल भाषां बाहेक मेमेगु छु छु भाषं च्वयादीगु याना ? थ:गु मां भाय् नेपाल भाषां च्वय्‌गुली गौरव व संतुष्टि व:ला कि मेमेगु भाषां च्वय्‌बलय् ?

बिशेष याना: नेपाली भाषां च्वयगु बानी दु । ह्मापा हिन्दीं नं च्वया । तर च्वय्‌बलय् भाषायात महत्व बिइगु हिसाबं प्रेरित जुया: गुगुं भाषां नं च्वयागु मदु । च्वय् गनं धाय्‌धुन थें च्वं साहित्यय् भाषायात अभिव्यक्तिया ज्वलंया रुपय् जक कया यद्यपि जातीय तथा राष्ट्रिय महत्ता व अस्तित्वया प्रश्न न भाषाय् घानाच्वंगु दु । जिगु ज्या च्वय्‌गु ख: । थ:गु रचना अप्व: से अप्व: पाठकं ब्वनेमा धइगु इच्छा न्ह्याह्मं लेखकया जुइफु । मखुला धा:सा च्वय्‌गु छाय् व स्वइगु निंति ? उकिं च्वय् मखन धा:सा जि दु:ख ताया । सृजना अथवा लेखन कार्ययात भाषाया परिवेशय् जक तया: स्वय् मज्यू, बन्देजयजक तया: नाले मज्यू । थथे ख:सां भाषाजवा: व स्रष्टाया दथुइ गुगुं भेद हे दइमखुत । सृष्टि दुने अस्तित्व दइ, गौरव दइ, सतुष्टि दइ – थ्व गुगुं भाषां धइगु प्रश्नं साहित्यकारतय्‌त उलि आकर्षित याइ मखुला कि ? प्रश्न ला थुकिं गुलि महत्वपूर्ण योगदान जुल, गुलि अभूतपूर्व कला-साहित्यया सृजना जुल धइगु खँ ख: । कला व सृजनात्मक वस्तु मनुष्य मात्रयां संपत्ति ख: – चाहे थ्व नेपाल भाषाय् जुइमा, नेपाली जुइमा वा गुगुं मेगु भाषाय् । गुगुं भाषां च्वय्‌गु जक: त:धंगु खँ मखु, खँ ख: च्वयागु वस्तु गुलि स्यल्ला:, गुलिजयी जुल । उकिं थ:म्हं मनतुना थें सफल जुइब्लय् जित संतोष जू, लय ताया, गौरव ताया । भाषाया सिखलं चिना: उकिया महत्तां दायगु ज्या गुबलें मयाना । अयसां थ:गु भाषाप्रति स्वइत मोह् मदइ ? थ:गु भाषां च्वय्‌बलय् सुनां आनन्द मताइ ।

तया बिल ! ल्हा:तय् च्वंगु च्या व शिलाया न्ह्चोने च्वंगु च्या छक: छक: स्वल । निघुतु स्वघुतु त्वन । शिला च्या मत्वंसे अथें राजयात जक स्वया च्वन । थ:त स्वयाच्वंगु खनेवं राजं बँय्च्वंगु च्या कया: शिलाया ल्हा:ती तया बिल । निम्हेस्यां च्या त्वन । खला राजं छें य् च्या त्वना वय् धुंकूगु ख: । अय्नं न्ह्यं पुक सवा: काकां च्या त्वना च्वन ।

आनन्द जोशी : जि 'जि' मखु

– माधवलाल कर्माचार्य

आनन्द जोशी नेपा:या 'विस्थापित' पुस्ताया छम्ह चेतनशील कवि । वय्क:या कविताय् बाध्यता व विवशताया पियांपी मफुगु भाव दु । वय्कलं गु "अस्तित्वयात फगत सालिक जुया: म्वाना च्वनेमा:" बाध्यता खना दीगु दु । हे थ: दुनेया मनूयात 'द्य: मदुगु देगलय् बलि बिइमा:गु बाध्यता' खनानादीगु दु । जीवन हनेगुयात वेकलं 'ध्यनाब्यूगु तुति यात्रा यानागु भा:पी:गु बाध्यता' व क्षीगु वर्तमानयात 'गोलि ला:गु तुति वरदान फया: म्वाना म्ह सिपाहीं' भा:पिया दीगु दु । थौंकन्हेया सभ्यतां क:पि सम्पूर्ण मनूयात ा: वेकलं धया नं छ्वयादीगु दु —

धात्थें गुलि बाध्य मनू
थ:ह्मं दयेकागु आलपिनं थ:त सुका च्वनेत
गुलि बाध्य मनू
थ:ह्मं खंगु गालय् थ:त थुंका च्वनेत
गुलि बाध्य मनू
थ:ह्मं दयेकूगु छें थ:त त्ययेका च्वनेत

'ध्व बाध्यता', वय्कलं चायाच्वनादीगु दु, 'सभ्यताया ह्लचा: वंगु ाहासनाप मनुखं हे बुइका: व:गु' ख: गथे, क्षीगु वर्तमान नापं सिफलिसया की जुया च्वंम्ह सभ्यतां न्हूगु नामय् ककुइ बाकेगु गं ज्वना: न्हूगु नामय् तुतियात हीनताया कफ्यूं दुने कुना: छगू च्वापुया शहर बुइका च्वंगु ख:, ब्वलंका च्वंगु । थुगु अवस्थाय् थ:म्ह नं विवशतां हे जीवन हनाच्वनेमा:गु खँ ह्लयथना:

धयाच्वना दिल —

स्व, जितः ला
गःपतय् स्वतिपांचं चिनाः
लुत्त् लुयाः जक यंका तःह्ना दुगुत थें
लुत्त् लुया जक यंका तल

अले खना च्वनादिल 'वापुसा ज्वनाः वा पीत वःम्ह ज्यापु बुँइ ... त्वपुना च्वंगु खनाः लागिमिगि चायाः लिहाँ वं थें वसन्त ऋतु अथें हे लि... वंगु; कन्हे ह्वइगु मुखूस्वां विषालु कीतय्सं आक्रमण यानाः गना वत्ता च्वंगु; थः ... सी धुंकल धकाः क्रिया च्वने माःगु वातावरण; फगत चुन्नां धेबाय् मियाः थः... वर्तमान, थःगु विद्रोह थःगु बिश्वास धू धू जूगु; थःगु हे योजनायात कुनाः ध्वी... केत छचाखेरं थःगु हे ह्लातं पःखा दनाच्वंगु' आदि आदि। उलिजक म... वय्कःयात धयाच्वने माःगु दु —

धात्थें गुबले जि मनू जुयाः म्वायेत स्वया
न्ह्याबलें बुँख्याचा जुयाः म्वाये माःगु दु !

अथे हे, धायेमाःगु दु —

छगः निगः धेबाय् समर्पित जिगु 'थौं'
'थौं' म्वायेगु बाध्यताय् 'कन्हे' या लिलाम जूगु दु।

थथे वाध्यता व विवशतां त्वपूगु जिन्दगीं थःत 'म्वातले वालं चि... च्वनेमाःगु खुसि', 'नच्चापि ल्यासेत छम्ह हे मदुगु पिकनिक'; 'यलध्वाखा... शहिद गेट...शहिद गेट ... यल ध्वाखा' याय्गुलो सीमित अस्तित्व, 'थः ग... वना च्वंगु खना नं सह याना च्वने माःम्ह खुसि' आदि भाःपिया च्वंगु खनादि... अले छु आश्चर्य !

थुगु अवस्थाय् वय्कःया मनय् आस्था सुइगु, अनास्था लुइगु स्वाभावि... हे जुल। वेकलं अले प्रत्येक आस्थां शंकाया कीत बुइका च्वंगु खनादी। सभ्यता... प्रतीक शहरयागु जिन्दगीइ आस्थायागु आधार म्याः हे मदुगु खनाः धया नं दी—

न आस्थाया सूर्य दु व शहरया सर्गतय्
न भविष्यया जः
न वर्तमानया खुसि
छुं दुसा, अनास्थाया ग्रहणं ज्वंगु जिन्दगीया ख्वापाः

...लिजक मखु, वय्कलं धयादी —

प्रत्येक क्षणय् इजाःपुतु फेनाः विश्वासया सुरुवाः त्वकूगु दु
नांगाह्म बिश्वास निर्वासित घोषित जूगु दु
ब्वलंगु आस्थाया पुसा अनास्थाया दोहनं नकाः
फिसः इउँगु दु जिन्दगिइ जिन्दगी

प्रत्येक बिश्वासया छें दुनावनाच्वंगु थ्व स्थितियागु बोधय् अनास्था चरम-सीमाय् ...थंस्ये लि वय्कलं धयादी —

भीके छुं दयाः नं छुं मदुगु थ्व इलय्
भी छुं खयाः नं छुं मखुगु थ्व इलय्
उकिं, कुन्जनी !
छं कुलां स्वयेत मिखा मब्वःसां जिइ धुंकल

छाय् धाःसा —

कुलां दु
कुलां दया नं वनेत लँ मदु
लँ दयेकेत नं भीके तुति मदु।

ख नं, आस्था अथें बुइगु मखु, 'बुँइ पुसा पिनाः आस्था बुइकेत नं जः माः'। तर जः मदु; वय्कःया नुगः मछिगु नं थुकिं हे। विलौना यानाः धयादी—

जिं छु याये—
अल्याख हंगु छेंत धयेपुनाः

मनं तुना यक्को खँया गुइँ डाइनामाट तःगु स्वया च्वने
माःगु सरा।
स्वानाया नामय् थःत धौ-बजि नकाः च्वनेमाःगु सराः
कूबिया च्वंह्म ... ल्यासेया ... हिरोसिमाया .. ।

× × ×

भ्रोगु दत्थुइ छु मदु
जः मदया त्वचं कयाः ध्वगिना वना च्वंगु स्वांमात जक दु
इतःमतः कंगु जीवन जक दु
थ्व दक्को दत्थुइ
इमिसं खंगु भविष्य, ह्मगस, विश्वास
अभिमन्यु थें षडयन्त्रय् लानाः
चिल्लाय् दना च्वन
सी त्यंगु ह्म ज्वनाः ।

उलि जक मखु, वय्कः हालादी —

उफ्, मनुखं हे स्वायेत दयेकूगु क्वथाय् मनू हे कैद
उफ्, मनुखं हे सासः ल्हायेत दयेकूगु क्वथाय्
मनू हे स्वतन्त्र जुयाः स्वाये मफु !
उफ्, गुलि बाध्य मनू !

हीमीचायाः धयादी —

अहो, थौंकन्हे आत्मसमर्पण यायेमाः जिन्दगीं
आत्मसमर्पण याये माः जिन्दगीया पलाः नं

अले मिखानिपां कांम्हसें थें धयादी —

जिं 'ब्रेल' थिया : ह्मसीकाः ब्वनाच्वना
जिन्दगी

जिन्दगीं म्वायेगु प्रत्येक संभौताय्
थःगु ख्वाः ह्योने ख्वाःपाः तयाः म्वाइ (?)
स्वानाया नामय् ख्वाःपाः तयाः
फगत बलात्कार याइ थःगु इच्छायात
बलात्कार याइ थःगु ह्मगसयात
बलात्कार याइ थःगु वर्तमानयात

थये खंसेंलि गुगु हे हालतय् नं थःत सम्हलय् याय्मफयाः धयादी —

गुलिखे जिन्दगी अर्थहीन जुयाः खतं नःगु दु
गुलिखे सर्गः अर्थहीन जुयाः संगुबाःगु दु
गुलिखे क्रसत अर्थहीन जुयाः हि क्यूगु दु
गुलिखे स्वां अर्थहीन जुयाः तुतिं न्हूगु दु
गुलिखे खुसि अर्थहीन जुयाः सूगु दु
गुलिखे गुँ अर्थहीन जुयाः चलः वंगु दु
थ्व बाध्यताय् तक्यनाः म्वायेगु, म्वाना बिइगु
मुक्तिया म्ये मखु
मुक्तिया लँ मखु
मुक्ति लिपाया जः मखु

अजुगति थाय्माःगु नं खँ खत, वय्कलं हे धयादी —

अहो, गुफां अन्तरिक्षतकया प्रगतिया इतिहास च्वया नं
बाध्यताया दुने जिन्दगी !!

थात्थें गुजोगु !

उकिं दृढनिश्चय यानादी चेतनाया पुखुलिइ तिन्हुया बिइगु थथे
ख्वबाः —

"छः, जिन्दगीं

बन्द ख्वथाया चायेकेमा: लुखा
लुखा चायेका: पिने पिहाँ वया: स्व –
थ:गु ख्वा: थ:के हे दु !
ख्वा:पा: व ला ग्यानापुगु ख्युंजक ख:
ख्वा:पा: तया: म्वायेगु
व ला अस्तित्वहीन जुया: म्वायेगु जक ख: ।

नापं स्पष्ट याना: धया नं दी — ख्वा:पा: ततं थ:गु ख्वा: म्हसीके मफुगु जिन्दगी जिन्दगी खया नं जिन्दगी मखु ।

ख नं, थुकियागु लागि मनुखं मनूयागु मू सीकेमा: । 'मस्यूगु, मथूगु घ्डीइ हे थुजोगु बाध्यता, विवशता, विसंगति हा का: वइ, अले युद्धावस्था जोगु, शहरी सभ्यता जोगु विकृति नं ध्वद्दुक: वइ । उकिं वय्कलं धयाच्वनादीगु— आ: ला वनेमा: व थासय् गन मनू दु, मनुखं मनूया मू स्यू, थू । मखुसा, वय्कल खनाच्वन, थौंया मनू लाटोबुंगो, बुँख्या:चा व भक्कुयात ब्यूम्ह मे जुयाच्वन, वयागु मू उलि हे जुयाच्वन । अरु ला, व छगू निर्जीव वस्तुया संग्रहालय थें 'लाशया संग्रह' जुयाच्वन । वय्कलं धया नं दिल— इतिहासया लाखय् व भूततय्सं धया च्वंगु दु मनू पा: ल:ह्लाये मखंम्ह डुम जक, बालिघरी कया यंकूगु साइकल खुया यंका: छु याय् छु याय् जूम्ह खुँ जक, कलातं या:गु विश्वासघातय् ब्रूम्ह मचाया बौ जक ख: ।

उकिं वय्कलं चाय्कादिल— थ्व स्थिति-परिस्थितियागु विरोध याय्मा:गु दु; थुकियागु विरोधय् विद्रोही जुया: दनेमा:गु दु, सकसितं भावात्मक जागरण हया: थने नं मा:गु दु । उकिं धयादिल—

स्वीकृति हे छाय् व जिन्दगीया गुगु च्वापु थें ख्वया च्वनी
पूजा हे छाय् व सफूया गुह्य चल: वना च्वंगु पहाडय् लं क्यनी

तर थ्व फुक्क स्थिति–अवस्थिति थुकथं थौंतक्क न्ह्याना: वयाच्वने फुगुया दोष वय्कलं थ:गु हे खनादिल, थ: थें हे 'विस्थापित' जुया; नं 'अ-विस्था-

पित' जुइमाल धयागु चेतना काय् मफुनिपिनिगु खना दिल । थ:गु हे, थ:पिनिगु हे असमर्थतां याना:, व असमर्थतायात हिस्याना: वसन्त लिहाँ वंगु खंके मफुपि, थुइके मफुनिगु दोष खनादिल । उकिं विरोध यायां धयादिल —

आ: ला विरोध दु
विश्वासया स्वांमाय्
विष ल्वाक: ज्यागु ल: बिया च्वंह्म जिगु हे ह्ला:नाप
संल्हू ब्वलंके त्यंगु प्रयासया विरोध यानाच्वंह्म
जिगु हे म्हुतुनाप !

थथे विरोध याय्मा:गुया आधार नं स्पष्ट यायां धयादिल—

छाय् बाध्यताया प: खा: थुनेत मदन थ्व ह्ला: !
ख:, ह्ला: ला दनेमा: थ: दुनेया मनूया संकेतय्
तुति ला ह्वयायेमा: थ: दुनेया मनूया संकेतय्
म्हुतुं ला स: पिज्वयेमा: थ: दुनेया मनूया संकेतय्

वय्क:या पूरा विश्वास दु– थ: दुनेया मनूया संकेतय् जक जिन्दगी संगतिइ, सुसंस्कृतिइ, सुस्थितिइ न्ह्याकेगु लगाम दु । व मनूया संकेत मन्यनेगु हे त:ह्लंगु दोष ख: । वय्क:या नुगलय् उकिं घा: नं जूगु दु —

मनू-मनूया दत्थुइ ल्वापुया पुसा पिइगु व बार
लिकायेगु बिचा: तक नं मया: छं,
ख:, छं बार लिकया मछ्व: ।

उकिं नं लिसा काकां धयाच्वना दिल—

कन्हे वईपिं जिन्दगीतय्त कुनीगु व बार
ह्वया: वनेत वईपिं तुतितय्त
मृत्यु वरदान बिइगु व बार
ख:, छं ला व 'बार' लिकया: वांछ्वेमा:गु ख: ।

मनूदुने ब्वलल वयाच्वंगु विशालता
व हे संकीर्ण घेराय् म्वायेगु क्रमया
छं ला अन्त्य यायेमाःगु खः ।
तर छ धाःसा गुपचुप
अहो, अभ नं व हे 'बार' सुरक्षाया कवच भापियाः म्वाना
च्वन तिनि छ ।

वास्तवय् बिस्थापित 'पुस्ता'या मेंपिलिसेयागु सीमारेखा नं थ्व हे खः । मेंपि थः दुनेया मनूया संकेतय् सनेत मस्वइपिं, थः दुने ब्वलंल वयाच्वंगु विशालतायागु रत्ति पर्वाह मतइपिं, व हे संकीर्ण घेराय् म्वायेत सनीपिं जूगुलि जिन्दगीयात खुसि भाःपियाः वालं चिकाः च्वनी, पाःलूथाय् घुसुहुँ न्ह्यानाच्वनी, सूर्यया प्रत्येक जति गनावने माःसां सहयाना च्वनी. बंसि तानाः लः ध्वगिका ब्यूसां जिन्दगी हे धकाः च्वनी; अले तालं ग्वयाः कुनातःगु खुसियात न्ह्याकेगु लालसा, फिसलं त्वपुया ब्यूगु जिन्दगीया बुं फिसः चीकेगु इच्छा, विश्वास इने फुगु सुथ बुइकेगु अभिलाषा, सीत्यंगु जिन्दगीइ स्वंगःगु मिखा ब्वलंकेगु आकांक्षा, ख्युंइ आस्थाया मत च्याकेगु आशा–थुपिं फुक्कं संक्रामक रोगं ग्रस्त जुयाः अर्थ-हीन जुयाच्वंसां गुपचुप गुपचुप जुयाः फगत थ्वय् मफुगु सः, चुं चुं दंगु हस्ताक्षर, न्हुया वंगु हः जुयाच्वनी । उखे 'विस्थापित' पुस्ताया संवेदनशील नापं चेतनशील जुयाः दना वःम्ह मनू, व ब्वलंल वःगु विशालतायात चाय्काः व दुनेया मनूया संकेतय् सनेत स्वइपिं जूगुलि इमिसं चाः– जिन्दगीं न्ह्यलं चाय्कूगु, जुरुमुरुं दंगु, अले तुतिं–पलाः न्ह्याकूगु—

भतिचा लखं थें थःत इना
भतिचा लखं थें थःत प्वंकाः
भतिचा लखंथें प्याकाः थ्व बँय्
थ्व यात्रा – गुगु ह्लयात थःत सर्गः थें व्यापक यायेत
थ्व अभिमान – गुगु शुरु जुल थःत खुसिया गति नापं –
खुसियात ह्लयाकेत
थ्व कुतः - गुगु बुल थःत विस्थापित मयासे अभिव्यक्त यायेत

हे कुतलय् वेकःयागु सिद्धान्त ब्वलना वइ, वय्कलं ह्लथनादी —
दक्को जिन्दगीयात ह्लंकेत षडयन्त्रय् / कुतलय् /अभियानय्
ब्वति कयाः थःत स्याये माःगु मदु भ्तीसं !

× × ×

गुपचुप स्वीकृती म्वानां छु जुइ
ह्लाःया खुसियात प्वंके माः व फिसलय्
नत्र, भ्तीगु लसपसय् बुइपिं मस्त
फगत 'रोबोट' जुयाः म्वायेत बाध्य जुइ

× × ×

भ्तीगु वर्तमानया बुँइ भ्तीसं हे पुसा पिइ खने माःगु खः
नत्र कन्हे न्हूगु मू ज्वना वइपिं जिन्दगीत मस्त
गय् म्वाये फइ

× × ×

लः ह्लचायेमाः, मखुसा ध्वगिइ व लः
ध्वगीगु लः नाप ध्वगिइ जिन्दगी
उकिं, बाध्यतां मुक्त जुया
थःगु ह्लाःया पतिं-पतिं नं बागमति बुइकाः
न्हूगु तालया जिन्दगी शुरु यायेमाः भ्तीसं !

× × ×

ख्वाःपाः तत थःगु ख्वाः ह्मसीके मफुगु जिन्दगी
जिन्दगी खयाः नं
जिन्दगी
मखु !

स्वीकृति हे छाय् व जिन्दगीया गुगु च्वापु थें ख्वयाच्वनी
पूजा हे छाय् व सफूया गुह्मं चलः वनाच्वंगु पहाडय् लँ क्यनी

अले सरलं हे वय्कःया धापूयागु नं स्थापना जूवनी, बय्कलं धयादिइ—

सुनां अभिमानया गतियात पनेत स्वःगु पःखाः थुनी
सुनां जिन्दगीयात लिकुंकेत स्वःगु क्रमया विरोध याइ
व ला खुसि ख।

× × ×

पाःलूथाय् ह्लचायेवंतुं लः खुसि गय् जुइ फै ?
प्रवाह नापं म्वायेत ला
खुसियात सि माः।

× × ×

... अयसां जिन्दगी ला ह्लचाइ खुसिया लः लः थें

× × ×

मृत्युनं जिन्दगी नुसां
वया ह्लाःया स्पर्श न्हूगु क्यब ला नुने मफु
वं बुइकाः थकूगु आयाम ला नुने मफु।

× × ×

कुँ जाःगु ववथां मुक्त जुइकेत चायेकेमाः लुखाः
दुने च्वंगु छें भयाक्रान्त जुया म्वायेगु बेंसि पिया दने माः न्हूगु
सूर्ययात त्वपुया च्वंगु हाकु–सुपाँय् चिइके माः जः कायेत !

× × ×

मनुखं ला उबले पःखाः थुनी
गुबले व पःखालं वया स्वतन्त्रतायात गःकिइ !
मनुखं ला उबले विद्रोह याइ
गुबले वया जिन्दगीयात पञ्जः दुने कुनी !

× × ×

बुँइ पुसा पिनाः आस्था बुइकेत नं जः माः।

थुकथं थःगु विचार, सिध्दान्त ब्वलना थःगु दृष्टिकोण स्पष्ट जूगु ...थौंयागु थःम्हं खंगु असंगति, विसंगति व विकृतिपूर्ण जिन्दगीया समस्या-...माधानया लागि प्रयत्नशील जूपिं सुधारवादीतय्त धाय्थें यानाः आह्वान ...धयादी—

अय् पुखूया लः हिलाच्वंपिं
लः हिलां छ्ु याये
ह्रातं ध्वगिइ व लः
ह्रातं कोत बुइ व कैदय् !
अय्, पुखूया पःखाः थुनाच्वंपिं
पःखाः थुनां छ्ु याये
व ध्वगिगु लखं ला
भीगु आस्था बुइकोगु बुँइ नं कोत इनो।
उकिं मोक्ष ला
व पुखू ह्लाना छ्वयेगुली जक दु !

वास्तवय् जिन्दगीयात धात्थें हे असंगति–विसंगति मुक्त याय्गु ..., संगति–व–अविकृतिपूर्ण याय्गु खःसा आःतकयागु जीवन–दर्शन, धारणा ...कोण ज्याख्यलय् मदुगु व थुकियागु लागि न्हूगु हे दर्शन, न्हूगु हे दृष्टिकोण ... हे मापदण्डयागु विकास याय्माःगु आवश्यकता खनादिल। उकिं स्पष्ट ...धयादिल—

न्हूगु ताल्जु व धः नं
न्हूगु मापदण्डं लनाः
न्हूगु आयाम बुइकाः
बा, ह्लचाके जिन्दगी
लः यानाः।

मखुसा, वय्कःया स्पष्ट धारणा दु, मनू मनू जुइमखु, वं म्वानाच्वंगु ...ागु अर्थय् म्वानाच्वंगु जुइ मखु, अथे मजुयाः वं सित्तिकं यन्त्रणा भोग याइ,

अनेक किसिमं यातना सह याइ । थ्व खँ थुइकेमाःगु आग्रह यानाः हे व
ऽ किं स्पष्टं घोषणा यानादीगु खः —

थः दुनेया मनूया संकेतय्
न्ह्याः वने मफुगु ह्लाः तुति—
जि ...जि मखु !

थुकथं स्पष्ट जू–विस्थापित पुस्ताया वय्कः कवि थःत विस्था
मयासे अभिव्यक्त याय्गु कुतलय् व्यस्त जुयादीगु दु। थ्व अभियानय् व
थःदुनेयाम्ह मनू नामं–थःगु अभ्यन्तरयात थनाः वपाखे थःगु भाव, विचार व
भूति संक्रमण याकाः मेपिनिगु अभ्यन्तरयात नं थनेगु स्वयादीगु दु। मनू
ह्रास जुजुं वःगु थौंयागु घडी जीवन तब्या जुजुं वयाः मनुखं स्वच्छन्दता
स्वाभाविक नवसां म्वाय् फइगु विश्वास यानादीगु दु । शहीदतय्गु हिया
थुकें हे पुले फइगु व भविष्यया मस्तय्गु सुखशान्ति थुकें हे सुरक्षित जुइगु ब
खनाच्वनादीगु दु ।

खतु, मनूया जीवनयागु अवमूल्यन मयाय्गु, हरप्रकारं उच्च
यायां वनेगु, अले अभ्यन्तरयागु विकास यायां उकियागु द्वारं आः व अले
स्थिति-परिस्थितियात उन्नत यायां वनेगु मनूया आकांक्षा आःजकयागु मखु, थुकि
लागि विशेष कुत या प्रक्रिया नं ह्लापांनिसें न्ह्याना वयाच्वंगु खः । नेपाल भा
यागु कवितायागु चेत्रय् नं थुकियागु परम्परा मदुगु मखु । तर थौंयागु जीव
गुलि नं असंगति, विसंगति व विकृति ह्लियाह्लिथं तंतुंसे वयाच्वंगु दु । उकि
मूल कारण थःपिनेयागु बल, शक्ति व प्रभाव मखसे थःगु हे दुनेंनिसें ब्या
अकर्मण्यता, असमर्थता व कुण्ठा खः धयागु दृष्टिकोणया विकास स्पष्ट
वय्कःयागु कविताय् जूवल । उकिया नापं थःके निहितगु शक्ति, सामर्थ्य व
तायागु भरय् म्वाय्फइगु जुयाः नं अथे म्वाय्गु कुतः मयागुलिं थःगु विरोध य
याय्गु चेतना नं थुकी हे स्फूरण जुल । थथे जूवःगुया मूल आधार नं छुं
विशेष परम्परा विशेष व संस्कृति विशेष मजुसें थौंयागु ज्ञान विज्ञानयागु प्रगति
फलस्वरूप विश्वव्यापी रूपं वःगु गुइंगुइं न्यूगु स्थिति–परिस्थिति व स्थिति–
स्थितिइ मनू-जाति फुक्कसिनं भोगय् यानावयाच्वंगु यन्त्रणा जू वल । थ्व यन्
भोगयागु अनुभूति वास्तवय्, छुं स्थानीय स्थिति–परिस्थितियागु अले छुं

विशेषयागु जक अनुभवं दइगु अवश्य मखु, उकियागु लागि विश्वभरिया मनूतय्गु स्थिति–बोध, अनुभव–बोध व वेदना-बोधयागु आवश्यक जू । थौंकन्हय्यागु देशयागु लुखा चालाः, विश्वयागु कुंकुलामय् च्वंपिं मनूतलिसे सम्पर्कया अभिवृध्दि जुजुं वनाः, सञ्चारयागु विभिन्न माध्यमयागु विकास जूगुलिं नं छीथाय्यापिं कवि–लेखकतय्त थुकियागु बोध जू वइगु मफइगु व मखइगु खँ मखु । उकिं न्हूगु मू स्थापना याय्गु आग्रह व दुनेया मनूया संकेतय् न्ह्याःवनेमाः धइगु खँया व्याख्या उलि न्हूगु मखुसां थुजोगु आग्रह, थुजोगु खँ स्थापना याय्त प्रयुक्त जूगु प्रतीक व दृष्टान्त अलय् अभिव्यक्त जूगु व दृष्टान्त व प्रतीकं जाःगु अनुभूति व उकियागु शैली प्रभाव-कारी व न्हूकथंयागु जूवःगु दु । अस्वाभाविक मखु, थुगु सिलसिलाय् छुं खं प्रभावित जुयाः वा मजुसें नं, तःगुमछि दृष्टान्त तःगुमछि प्रतीक स्वात्तुस्वानाः वयाः तःगुमछि किसिमं प्रयुक्त जुयाः भावाभिव्यक्त जुइबलय् वय्कःयागु कविता गुलिसिगु लागि क्लिष्ट व अस्पष्ट जू वनी अलय् गुलिसितं मूल विषय हे तापाक्क च्वंगु न्ह्याय्मदुगु थें, लकय्हने मफुगु थें जू वनी । तर थ्व कविता-धारा हे थुजोगु गुकियागु आधार खालि संवेदनशीलता जक मजुसें चिन्तनशीलता नं उत्तिकं हे क्वात्तुक जुयाच्वंगु जुइ । उगु अवस्थाय् उत्तिकं संवेदनशील व चिन्तनशील जुयाः उत्तिकं बा-खँ मा-खँ लिसे परिचित मजूपिनिगु लागि थ्व धारा सहजं संप्रेषणीय नं जुइमखु, (इमिगु लागि व्याख्या व टीकायागु आवश्यक जुयाच्वनी) । उकिं थ्वं अभिव्यक्त याइगु भाव, विचार व अनुभूतिया स्वरुप छुं स्थूल वा सहज रूपगु जुयाः (म्हिगः म्हिगः यागु कविता–धाराय् अभ्यस्त जुयाच्वंपिनिगु लागि) अनुभवगम्य मजुसे छुं सूक्ष्म वा अमूर्त थैथें जुयाः अव्यक्त प्रकारं जक स्पर्श याइगु जुयाच्वनी । कारण थ्व हे खः वय्कःयागु कविता नं गुगुं, गुलि ब्वमियागु लागि, आपाः खँ आपाः किसिमं धयाः स्पष्टं याय्गु लोभ संवरण याय् मफयाः म्वाय्कं ताःहाकः जूगु अलय् म्वाय्कं अनेक प्रतीक व दृष्टान्तं छाय्प्यूगु हाकनं थाय्थासय् व हे छता जक खँ लिसा लिसा कयाः वइच्वं थें नं ताःवइ । तर अति हे भावुक जुयाः व हे छगू जक खँ मनय् वात्तुवाका जुइगु प्रवृति नं अथे जूगु खय्फु । अथे खःसां, थःम्हं थ्व हे खः धकाः वाचाय्धुंगु खँयात स्थापना यानाः ›वयनाबीगुभनं, छगू हे मूलगु छ्योंवलय् घाय्गु यानाः विषयगत हिसाबं ल्वःल्वःगु कवितात छथाय् मुनाहयाः तधाव्यूगु जुसेंलि व हे छगू मुनाया आधारय् कविया सम्पूर्ण स्वरूप थ्व हे खः धकाः तय्जु यायेगु नं छिंगु खँ मखु ।

न्ह्यागु थजु, थौंया 'विस्थापित' पुस्ताया छम्ह चेतनशील कवि जुयाः

'स्थापित' मनूया प्रतिबिम्ब प्रतिस्थापना याय्गुली आनन्द जोशी गाक्कं न्ह्याःवनादीगु दु। विश्वजनीन भावनायात स्थानीय परिवेशय् ल्वइकथं सार्वजनीन स्वरूपय् दुत ह्याः नेपाल भाषाया काव्य विधाया स्वापू विश्वया अन्य भाषाया काव्य-विधालिसे ह्नेगु वय्कःपाखें उत्थें हे न्ह्यथने बहगु ज्या नं जू वंगु दु। म्हिगःतकयागु रोमानी शिल्प व शैलीया थासय् थौंयागु वस्तुगत तथ्यं ध्वाःगु चातुर्य व प्रविधियात बः बियाः छत्वाथः च्वय् थकाय्गु ज्या नं जू वंगु दु। थुगु अर्थय् वय्कःया **विस्थापित जि-'जि' मखु** नेपाल भाषाया काव्य-क्षेत्रय् छगू सीमा-स्तम्भ जूवःगु दु—थ्व अवश्य खः।

卐

ने. सं. ११०१, थालं।

मोहनि वल ला थें

पुष्पराज राजकर्णिकार

गुंलाया ककु मोय्थ्याना, ञंला वल
सुथ नुनेथें खसुया आक्रमण जुल
लूजः पियाच्वंगु नुगलय् घाः लात
जि ख्वय् मास्ति वल।

खसुं यक्व फुइँ या
आखिर थ्व मोहनिया सन्देश मखा
अहा! मोहनि वइगु जुल, मोहनि वइगु जुल
ख्वय्गु लोमंका जि लय्ताय् माःगु जुल।

मोहनि वइ
सी काय् दइ
सर्गः यच्चुसे च्वनी
मचात, भुतुमाली तया थःत ब्वय्का च्वनी।

अहा, गुलि ह्लचाइपुसे च्वनीगु थें
मोहनि गबले वइगु थें
मोहनि गबले वइगु थें

थम्हं थ:त हे मालाच्वनाबलय्

– सुदन खुस:

थ:गु हे बिश्वासं थ:त हे पत्तिंचिक क्यलेधुंका:
जि थम्हं थ:त हे छक:
वात्त वाला: माला च्वनाबलय्
अभावया गुगुं हूलय्
कात्त कावक
सुयां मय्क–घच्यायापुक्क
पित्या: व मछि ब्वया:
कवंचां थें
ता: ता: बपिक्वँय् सीदय्क
तत:सलं हालाच्वंगु ख: ।
जाय्क ह्मय् घृणा व अपमानत इका:
थिग्रिग दनाच्वंगु खना
थम्हं थ:त अन !
थथे थम्हं थ:तहे ह्ममसियावंगु
जिन्दगीया त्व:धूगु तुतां चुया:
गथे ब्वया जुयाच्वने फइ
प्रत्येकया मिखा न्ह्योने न्ह्योने
विश्वासया सकट थ्व इलय्
हिइमिइ जक चाचां गुलि न्ह्याका च्वनेफइ
जि थ:त अन
थ्व हत्तिक सास: कुनात:गु काठमाडौंया क्यालेण्डर दुने
थ्व ध्याप्प गति पनात:गु
क्यालेण्डरया काठमाडौं दुने !

○

छन्द : छगू तर्क

– नर्मदेश्वर प्रधान

धात्थें छन्द धीगु सम्पूर्ण जीवनया छगू अनिवार्य तत्व धा:सां अत्यूक्ति जुइमखु । म्हया छुं अङ्ग जक संसां, म्हुतुं स:जक पिहाँ व:सां अथवा नं मवासे नुगलं बिचा: जक या:सां नं धी छुं नं छुं छन्दय् लाना हे च्वनी । छुं नं छुं लय वा छुं नं छुं ताल बिना गुगुं शारारिक, मानविक वा ध्वन्यात्मक गतिया अनुमान तक नं याय्फै मखु । पाइगु खँ गुलि धा:सा गुगुं छन्द नियमित जुया च्वंसा गुगुं अनियमित जुया च्वनी । गुगुं गतिया न्ह्या: वनिगु पह: खास खास नियमकथं जूसा व नियमित जुइ । अले गुगुं थथे हे धैंगु नियमयात च्यूता: मतसे न्ह्यां वनेगु गतिया पह:यात अनियमित धाइ । निगुलि कथंया गतिया नं लय, ताल दया च्वनी । तर नियमित गतिया नियमित ताल व लय दया च्वंसा अनियमित गतिया ताल व लय् नं अनियमित जुया च्वनी । ख:, गुबलें गुबलें साहित्यय् छन्द धका: नियमित छन्दयात जक न्ह्यथनेगु चलन दु । तर छन्दया अर्थ लय, ताल ख:सा नियमित छन्दयात जक छन्द धका: धाय् फैमखु । कारण च्वय् धैथें पह:चहलय् पा:सां नियमित व अनियमित गुगु नं गतिसं थ:थ:गु कथंया लय व ताल दया च्वनी । थुगु अर्थय् नियमित व अनियमित निगूयात नं छन्द धका: नाला काय् फु ।

भाषाय् छ्यलिगु ध्वनि मूलरूपं छगू तरङ्ग ख: । धीसं बिभिन्न आख:ग्व: न्ह्यथनेबलय् नं बिभिन्न कथंया ध्वनिया तरङ्गत पिज्वया च्वनी । फुक्क आख:ग्व:या उच्चारणया मूल स्वरूप ध्वनि तरङ्ग (Sound wave) खया नं फुक्क आख:ग्व:या उच्चारणं पिहाँ वैगु ध्वनि तरङ्ग समान जुइमखु ! आख:ग्व: पा:लिस्य इमिगु ध्वनि तरङ्गया स्वभाव नं पाना च्वनी । गुगुं आख:यात ह्रस्वकथं उच्चारण याय्बलय् व दीर्घकथं उच्चारण याय्बलय् नं इमिगु ध्वनि तरङ्गय् पा:गु

खन्यदै । थ्व ध्वनितरङ्गया पहचह गय् गुकथंया जुइ धैगु खँ Oscillograph यन्त्र छ्यला स्वःसा स्पष्ट जुइ । ध्वनिया गतिया बिकाश गुगुं निश्चित कथंया नियमितताय् च्वनकि उकिं छगू नियमित लय् व ताल (Rhytheim) क्यनी गुकियात नियमित छन्द धाय्फै । तर गुगुं नियमितताय् मच्वसे भाषाय् थ्वैगु ध्वनिया तरङ्ग न्ह्यांवनकि वं अनियमित छन्द सिर्जना याइ। थुगु कथं भाषा-ध्वनिसं खन्यदैगु नियमितता वा अनियमितता ध्वनिव्यवस्थासं (Sound System) खन्यदैगु ध्वनि न्ह्यांवनिगु थीथी पह खः । थ्व नियमितता वा अनियमितता ध्वनि प्रकृयासं खन्यदैगु निथी पहलय् गुगु बांलाः, गुगु यैपुस्य च्वनि धैगु न्ह्यसः वयफु । खः, ध्वनि विज्ञानं सःया तरङ्ग व थ्वया न्ह्यां वनिगु पहःचहया अध्ययन याइ, सःया तरङ्ग न्ह्यां वना च्वंगु पह नियमित वा अनियमित गुगु खः क्यना बी । तर थ्व थथ्य जुलकि बांलाः वा अथ्य जुल कि बांमलाः धैगु खँ क्वःछीगु सौन्दर्यशास्त्रया ज्या खः, ध्वनि विज्ञानं थ्व खँ धाइमखु । थ्व बांलाः व बांमलाः धकाः बिचाः धकाः बिचाः प्वंक्यगु सौन्दर्यप्रति मनूया लुया वःगु चेतनाया विकाश लिस्सें तिनि खः । हनं सौन्दर्यप्रतिया गुगुं मापदण्ड नं साश्वत वा सर्वकालिन जुइमखु । मनू वा ई ह्यू लिस्ये थुकी ह्यू पाः वय् फु । गुगुं इलय् वा सुनानं 'नियमितताय्' सौन्दर्यया लिधंसा खंक्य फु । नियमिततायात सौन्दर्यशास्त्रया बः तायका नृत्यकला, सङ्गित शास्त्र अनेकसं शास्त्रीय नियमत छ्यलातःगु नं गाक्कं मदुगु मखु । अथे हे काव्य रचनाय् खन्य-दैगु अनेक नियमित छन्दत नं नियमितता प्रतिया क्वात्तुगु अनुरागया छ्मां खः ! तर थौंकन्हे न्हून्हूगु कविताय्, न्हून्हूगु प्याखं हुल्यगु पहलय् अनियमित छन्द नं दुहाँ वय् धुंकूगु दु । मने लूथे योयोथे सनां प्याखं ल्हुया नं थौं आनन्द कयाच्वंपि दु, सौन्दर्यया अनुभव याना च्वंपि दु । कबिताय् नं थःगु मनय् लूगु भावयात स्वच्छन्द कथं पिब्वय्गु लक्ष्य तया नियमित छन्दयात हाकुतिना वांछ्वय्गु अभियान नं वय् धुंकूगु दु । नियमित छन्दय् च्वय्गु अव्यावहारिक तायका थौं मुक्त शैली च्वय्गु चलन न्यना वैच्वंगु दु । उकिं सुनानं नियमित छन्दयात हे जक सौन्दर्य, संगीतया मुक्कं लिधंसा खंकाः अनियमित शैलियात हिस्याय्त स्वःसा व फजूल जुइ । सौन्दर्यानुभूतिया साश्वत व वस्तुगत लिधंसा नत 'नियमितता' हे खः न 'अनियमितता' हे । नियमितता स्वैतं अथवा गुबलें सौन्दर्यया कारण जू वने फुसा अनियमितता नं गुबलें सौन्दर्यया आधारशीला जू वय् फु । सौन्दर्य धैगु छगू मानविय धारणा खः, मानविय मान्यता खः, मानविय दृष्टिकोण खः । निय-मितता वा अनियमितताया गुगुं दैवीय वा प्राकृतिक आधार थ्वया (सौन्दर्यया)

दैमखु । सौन्दर्यया चस्मा छ्नां प्रकृति न नियमितताया पक्षपाति जुइ, न अनिय-मितताया । नियमितता वा अनियमितता ध्वनि प्रवाहया थीथी पह जक खः । बांलाः वा बांमलाःया मिखां स्वय्गु थ्व मनूया ज्या खः । तर मनूया मिखां स्वय्गु दृष्टि नं व्यक्ति पाःलिस्य वा युग पाःलिस्य पाना वने फु, हिला वने फु । नियमितताय् सुनानं आनन्द व सौन्दर्य खंकूसा अनियमितता दुने थ्वयाच्वनिगु थःगु हे पहया लय्, ताल दुने नं सुनां नं सौन्दर्य व आनन्द खंके फु । तर थथ्य जुल धाय्वं स्वैतं अकलात्मक धका नागःतुगः याय्गु थाय् दैमखु ।

हनं थौं थ्व धापू खन्य दु कि "नियमित छन्द मज्यू, थुकें स्वतन्त्र भावाभिव्यक्तियात पने फु । छन्दयात च्यूताः तया च्वँतले थःगु मौलिक भाव सीफु, स्यने फु । अर्थात् नियमित छन्दया च्यः जुलकि थःगु नुगलय् लुया वःगु भावयात स्वाभाविक कथं प्वंके मफय् फु, फलस्वरूप भावाभिव्यक्ति कृत्रिम जुइ फु । उकिं भावाभिव्यक्तिसं स्वाभाविकता हय्गु खःसा थ्वैत नियमित छन्दय् चिनां मखु, बरू स्वच्छन्द याय्माः ।" पिनें स्वय्बलय् थ्व धापू पाय्छि खन्य दु । छन्दय् चिनातःगु चिनाखँ स्वच्छन्द चिनाखँ स्वयाः कृत्रिम खने दः वयफु । तर स्वाभाविकता व अस्वाभाविकता धैगु छन्द व अछन्दया खँ मखु धैगु खँ बांलाक बिचाः याना स्वःसा सी दै । धात्थें धाय्गु खःसा स्वाभाविकता व अस्वा-भाविकता धैगु च्वमिया थःगु चिन्तन, मनन, संस्कार व प्रतिभाया खँ खः । मनुखं टाइप स्यनी । न्हापां वया टाइप याइगु पहलय् छुं स्वाभाविकता दैमखु, नियमितता नं दैमखु । तर अभ्यासं यानां वं टाइप याइगु संस्कार थुकथं ग्रहण याना हइ कि बुलुहुं बुलुहुं टाइप याय्गु पहलय् वं स्वाभाविकता आर्जन याइ । थुकथं अभ्याश व संस्कार क्वात्तुया वःलिस्य टाइप याइम्हं चाय्क कुतः मयासे हे थःगु टङ्कन कलाय् स्वाभाविकता हय् सफल जुइ । वया ल्हाः बसय् जू लिस्य वं चाय्कं स्यंकेत स्वःसां वा अनियमितकथं याय्त स्वःसां अःखः मचाय्क हे भिना-च्वनी । अथे हे हार्मोनियम थाइपिसं नं छख्यर मेपिंलिस्य खँल्हावल्हा याना मेख्यरं थःगु हार्मोनियमय् स्येया धुन थाय् फयाच्वनी । थाइम्हस्यां हार्मोनियमया पर्दा पिहाँ वइगु सःयात थःगु संस्कार लिस्यं थुलि सत्तिके धुंकी कि कुतः मयासे, वा चाय्क बिचाः याय् म्वाक्क हे वं थःम्हं मनं तुनागु धुन हार्मोनियमं पिकाय् फैच्वनि । गुकी अऊ गाक्क स्वाभाविकता नं दया च्वनी । सुं मनुखं मांया प्वाथं निसें टाइप सय्का वैमखु, हार्मोनियम सय्का वैमखु, इमिसं आर्जन याइगु क्षमता, ज्ञां, व स्वाभाविकता जन्मसिद्ध मखु । सःस्यूम्ह कलाकारया बाद्यवादन

वा टङ्कन किलाय् नियमत लय्, ताल, छन्द दया हे नं स्वाभाविकता दया च्वनी। कृत्रिमता खने दै मखु, स्वच्छन्दता पिज्वया च्वनी। उकिं स्वच्छन्दता वा स्वाभाविकता धैगु छु? थ्व फुक्क दैवीय् ला? जन्मजात ला? थ्वैत मनुखं बिकास याय् फै मखुला? मनुखं संसारय् वय्, धुंकाः सय्कूगु सीकूगु क्रियाकलाप, आचरणय् खन्यदैगु गुलिखे स्वाभाविकता व स्वच्छन्दता वास्तवय् मानव आर्जित (acquired) खः। स्वच्छन्दता व स्वाभाविकता धैगु गुगुं खँयात थःगु संस्कार, चिन्तन मनन लिस्य एकिकृत याय्गु अभ्यास खः, कला खः, निपुणता खः। थुमित बांलाक थ्वीकाः, सीका थःगु याय् फतकि व बुंगाःचां वःगु लःथें स्वतः वय् फु।

छन्दय् हना स्वयानं सिध्दिचरणया कविताय्, चित्तधरया कविताय् स्वयाः अप्वः स्वच्छन्द व स्वाभाविक अभिव्यक्ति अनुभव जुइफु। धात्थें छन्द हे पूरापूर स्वच्छन्दताया पङ्गल खःसा सिध्दिचरण व चित्तधर निम्हस्यां छन्दोवध्द कविता उतिकं हे कृत्रिम व अस्वाभाविक जुइ माःगु खः। उकिं स्वैगुं चिनाखँ अस्वच्छन्द व अस्वाभाविक जूवनेवं हे सम्पूर्ण द्वपं स्वतः छन्दया जू वने माः धैगु मदु। अभिव्यक्ती खनेदैगु अस्वच्छन्दता व कृत्रिमता सदां छन्दया कारणं हे जुइ धकाः छन्दयात मुक्कं कुं खिना छ्वय्गु छन्दयात बलिया दुगुचा याय्गु बरोबर जुइ। अभिव्यक्ती खनेदैगु स्वच्छन्दता व स्वाभाविकता छन्द व अछन्दया कारणं मखु वला कवियाके प्रतिभा, संस्कार, जीवन–जगत प्रतिया गहन चिन्तन, मनन व अभिव्यक्ति इत्यादियात थःगु याना स्वय्गु अभ्यास, क्षमता, ज्ञां, संस्कार गुलि दु मदुया खँ खः। भाषा, शब्द, भाव बिचाः लिस्य आत्मीयता स्वना अनेक कथं म्हिते सय्धुंकूम्हस्यां च्वसु न्ह्याथे याना च्वःसां स्वाभाविक व स्वच्छन्द खने दया च्वनी। शब्द, भाषा, भाव, बिचाः लिसे थःत आत्मसात् याय् मफुम्हं न्ह्याक्व छन्दया नियम दुने मच्वसें स्वतन्त्र शैली छ्यःसां स्वच्छन्दता व स्वाभाविकता क्यने फैमखु, न्ह्याक्व मूक्त शैलि छ्यःसां उकी कृत्रिमताया नँ ताय् दया हे च्वनी। तर न्ह्याथें ज्याःगु नियमित छन्द छाय् मज्वीमा, उकियात थःगु संस्कारं अंगीकार याना सुनानं छ्यलय् फुसा उके स्वाभाविकता व स्वच्छन्दतां खने मदै धकाः धाय् फैमखु। प्रतिभाशाली च्वमिपिसं छन्दय् च्वया हे नं खुसिसं न्ह्यानाच्वंगु लः थें सुगम व स्वच्छन्द कथं थःगु भाव बिचाः प्वंकय् मफै धाय् फैमखु।

च्वय्‌या धापू छन्दयात च्वछाय्‌गु व अछन्दयात क्वफाय्‌गु उद्देश्यं प्रेरित मखु। बरू खः स्वच्छन्दता व स्वाभाविकता धैगु नं छन्दय् भङ्ग जुइगु खः, न अछन्दं ल्वीगु हे खः धैगु तर्क। भाव व भाषायात दुग्यंक दुने थःगु नुगःया हिंप्याके फुसा स्वच्छन्दता व स्वाभाविकता धैगु स्वतः खनेदैगु लक्षणत खः। छन्दय् जुइमा वा अछन्दय् जुइमा थःगु नुगः व संस्कार लिसे छधी यानाः म्यले पुंके मफुसा गुगुं नं अभिव्यक्ति कृत्रिम जुइ, अस्वाभाविक जुइ, अस्वच्छन्द जुइ। अथे हे नुगः व थःगु संस्कार लिसे छगू व छधी याना छ्वय्‌फत कि छन्द व अछन्द गुगुं हे नं अकृत्रिम जुइ, स्वाभाविक् जुइ, स्वच्छन्द जुइ।

छन्द पिनेया थकिं जक खः, थ्वया दुनेया भाव बिचाः लिसे आत्मीय स्वापू दैमखु, थ्व मात्र औपचारिकता खः, दुनेया भाव बिचाःयात अङ्गभङ्ग यानाः, तोडमोड यानाः पिनेया दवावया रूपय् छन्द खनेदै धैगु बिश्वास ज्वनीपिं नं दै। खः छन्दयात पिनेया दवाव, औपचारिकता कथं छ्यलीपिं नं मदै धकाः धाय् फैमखु। दुने नुगःया भावयात तोडमोड यानाः जबर्जस्ति छ्यला तःगु छन्द जरूर वाह्य खने दै च्वनी। तर छन्द व नुगलय् लुयावःगु भाव बिचाः लिसे क्वात्तुगु स्वाभाविक स्वापू खने फुसा व सदां वाह्य व दचोनें दचोनेंया जक जुइ धैगु खँ मदु। दुने नुगःया भाव बिचाःया लय् व पिनेया छन्द दथ्वी समन्वय व सामञ्जस्यता स्थापना याय् फुसा छन्द मात्र दवाव मजूसे, मात्र औपचारिकता मजूसे भाव बिचाःयात अक्व आपा छर्लङ्ग ब्वय्‌गु "ह्लाय्‌कं" हे जुइफु। छगू नं छगू संवेगावस्था (Emotional) लाना च्वनीगु क्वीगु मनस्थितिया नं छगू प्रकारया गति दया च्वनी, तरङ्ग दयाच्वनी। व गतिया नं न्ह्याइगु पहः दयाच्वनी, लय् दयाच्वनी, छन्द दयाच्वनी। मनू सुम्क च्वनी बलय् नं वया नुगलय् भाव बिचाः या प्रवाह न्ह्यावना च्वने फु। सामान्य वा शान्त मनस्थिति क्वीगु नुगःया गतिया न्ह्याइगु पह छगू जूसा आवेगावस्थाय् मेगु हे जुया च्वनी। थुकथं क्वीगु भाव विचारया न्ह्याइगु पहलय् नं आरोह दै, अवरोह दै, उत्तार चढाव दयाच्वनी। अर्थात् नियमित जुइब्यु वा अनियमित जुइब्यु न्ह्याइगु पहलय् छगू लय् दै, ताल दैच्वनी। शान्त रसानुभूति जुइवलय् मनूया मनस्थितिया गतिया ढङ्ग व रौद्र वा मेमेगु रसानुभूति जुइबलय्‌या मनूया मनस्थितिया गति पाना च्वनि। मनूया लय्‌ता वै बलय् खेँह्लावह्लाय् पिहाँवइगु वाकध्वनिया पह छन्द व लय् तं वैबलय्‌या खँह्ला बह्लाया वाकध्वनिया पह, छन्द व लय् लिस्य पानाच्वनि। थुकथं थ्व स्पष्ट जुइ कि मनूया थःगु नुगःया नं थःगु हे मानसिक छन्द वा लय् (Psychological

Raytheim) दयाच्वनिं । मनूया मानसिक छन्दलिस्य सामञ्जस्य वा समन्वय याय् मफुगु पिनेया छन्द कृत्रिम जुइ, मात्र दवाव थें खने दै । नियमित छन्द जक मखु स्वतन्त्र छन्द नं यदि मानसिक छन्द लिस्य समन्वय वा कायम याय् मफुत कि वनं छगू दवाव हे जक सिध्द जुइ । भाव बिचाः व छन्दया मर्म बांलाक थूम्ह सःस्यूम्ह कविपिसं भाव, बिचाः व थम्हं छयलाच्वंगु गुगुं नं छन्दयात छगूलि मेगुली बांलाक धाले याय् फै च्वनिं । कुशल कविं छयलिगु छन्द पिनेया ब्वसा जक मजूसे उकी वं बिभिन्न भाव बिचाःयात अरु अप्पो स्पष्ट व मर्मस्पर्शी याय् सफल जुया च्वनिं । थी थी छन्द छयला नं उकिया माध्यमं थीथी भावया रसानुभूति याके भाव बिचाः व छन्दया मर्म थूपिं कविपिं बांलाक सैच्वनि। नुगःया करूण भावतय्त मर्मज्ञ कविपिनि ह्लाती च्वंगु छन्दं अरु अप्पो करूणतम याय्फै च्वनिं । वीर रसं जाःगु भावयात अज्यागु हे पाय्छिगु छन्द छयला निपुणम्ह कविं अरु अप्वः जोश तने फैच्वनि । उकिं छन्द सदां वन्धन मखु, ब्वसा मखु, दवाव मखु शब्द, भाषा, भाव बिचाः या लय् सुर तालया मर्म थ्वीका इमि थीथी सामञ्जस्य व समन्वय थना अनेककथं म्हितेफुपिं प्रतिभाशाली कबिया च्वसुइ छन्द व भाव छगू हे पाँय् मोहया निरव्यया स्वापा (Two Faces of the Same Coin) जुया थिनां च्वनि ।

धापूया तात्पर्य खः च्वसुइ बन्धन वा मुक्ति, स्वाभाबिकता वा कृत्रिमताया मूलभूत कारण छन्द व अछन्द मखु । छन्द दुने नं भाव बिचारं मुक्ति व स्वच्छन्दताया सासः ह्लाय् फु यदि छयःगु छन्द व भाव बिचारयात छगू समन्वयात्मक संस्कारं प्याके फुसा । अथे हे स्वतन्त्र शैलि नं कय्कुना भाव बिचाः मुक्तकथं प्वंक्यत संकिर्ण जुइफु यदि भाव व अभिव्यक्ति दथ्वी च्वमि गुगुं आत्मीयता हय् मफुसा । भाव बिचाः व भाषाया लय् प्रति दुग्यंगु संस्कार गाक्क दुम्ह अले इमि दथ्वी आत्मीयता मनन याय्फुम्ह च्वमि थःगु च्वसुइ सदां मुक्त भावाभिब्यक्ति वयने फैच्वनिं, स्वाभाबिकता थने फै च्वनि चाहे व छन्य् च्वय् मा वा अछन्दय् ।

卐

च्वखँ

गेटअप

– फणीन्द्ररत्न बज्राचार्य

बांमलात कि मामं थः मचायात व काय्-म्ह्याय्पिसं थः मांयात ला नाले मह्वाले यो धाःसा गेटअप मदुगु सफू सुया जक स्वय् यइ ? गेटअप मदुगु सफू म्हय् वसः मदुम्ह मनू थें खः । ब्वय् हे मह्वालापुसे च्वं । थुलि साधारण खँ नं मथुइकुसे बिना गेटअपया सफू पिकाः जुइपिं लेखक व प्रकाशकत नं पाठकतय् मनोविज्ञान मथूपिं ध्वादःत हे खः । दुने यग्गु थजु पिनें सफूया स्वाःपाः नि फःफः धासें जिगिजिगि बांलाय्माः । गेटअपयात भाजु जातियागु किपा नं उलि चित्ताकर्षक जुइ मखु गुलि मय्जु जातियागु किपा जुइ । मय्जु धाल कि ल्यासेम्ह व ल्वः वनापुसे च्वंम्ह धकाः ला धाय् हे माःगु मखु । खुया–पुया छु खँ, थ्व सफूया खँ जक मखु वासः थलनिसें कयाः न्ह्यागु चीजया नं लेबिल स्वयादिसँ उकी आपा यानाः सुन्दरी रमणीयागु हे किपा दया च्वनी । छि सिनेमा, रेडियो नेपाल व मेमेगु नं देशया विज्ञापन न्यना स्वया व ब्वना दीगु ला द हे दइ ।

थौंया थ्व झिलिमिलि संसारय् गेटअप माःगु सफू ब्वय्बह जुइकेत व चुइकेत जक मखु । न्ह्यागु क्षेत्रय् स्वःसां गेटअप हे माः । थःगु छयंगू न्ह्याथे बांलाःसां मज्यू थौंकह्लय्या सुन्दरीतय्त । ख्वालय् तुइक म्हासुक ह्याउँक पांलापाला थ्याक्क क्रीमं बुइमाः, म्हुतुसिइ लालीं ह्याउँक जुइक छीमाः, मिखा फुसिइ हाकुक सुरमां उलेमाः, मिखाग्वःया पिने वाउँसे च्वंक रंगं पाय्माः, न्ह्याथे याना नं प्राकृतिक सौन्दर्ययात त्वपुया कृत्रिम श्रृंगारं फःफः धाय्केमाः । अलय् जक आधुनिक भद्र महिलाया तँय् थ्यनी मखुसा उमेरं ल्यासेसां फेशनया अभावं अजि बज्ये धाय् ल्वइ । बज्ये धाय् ल्वःम्हसिगु किपा सुयां स्वय् यइमखु । उकिं थौंकह्लय्या कालयात गेटअप हे माः, मेकअप हे माः । मिखा कानं भ्वय् खं, वसः कानं भ्वय् मखं धया थें गेटअप मदुगु सफू व मेकअप मदुम्ह मिसा ध्याक्वय् लिक्वय् सुला च्वने माली ।